

44. Chronicon Ecclesie Goslaricnsis S. S. Simonis & Jude, cum recensione reliquiarum	533	48. Chronicon Episcoporum Hildesbemensium, nec non Abbatum S. Michaelis	784
45. Chronica Slavorum Helmoldi & Arnoldi, cujus operis magna pars de rebus Henrici Leonis agit	537	49. Johannis Buscbii de Reformatione Monasteriorum libri IV, ubi suppleantur & emendantur jam supra n. 39 edita, & opus ipsum integratur	806
46. Loca in Hermanni Corneri Chronico inedito ex Helmoldo & Arnoldo citata, quæ tamen apud eosdem, quales exstant, vel plane non, vel aliter leguntur	743	50. Designatio Monasteriorum congregationis Bursfeldensis	972
47. Emendationes & supplementa Otiorum Imperialium Gervasii Tilbericnsis	751	51. Chronicon Theoderici Engelhusii auctius p. 977 add. supra n. 12.	

INTRODUCTIO
IN TOMUM SECUNDUM
SCRIPTORUM
BRUNSVICENSIA
ILLUSTRANTIUM.

I. Vita S. Conradi ex Gvelfis, Episcopi Constantiensis.

Ita Conradi Episcopi Constantiensis, quam frustra ab ipsis Constantiensibus expetiveramus, missa est ad nos à R. P. *Janningio*, Societatis Jesu Theologo, strenuo in magno opere de Actis Sanctorum collaboratore; manu R. P. *Johannis Gamansii*, ejusdem Societatis Presbyteri, de Historia Germanica optime meriti, ex antiquiore codice descripta. Præmissi excerptum ex Chronico Constantiensi Pistoriano, cum Epistola *Ulrici* Episcopi ad Calixtum II Papam, qua Prædecessorem suum inter Sanctos referri petit; & Papæ responsionem. Conradum ex Welfis prioribus fuisse, indicat ipse, quem edimus, Viri Biographus initio. Ait enim, parentes ejus in loco, qui *vetusta villa* vocatur, (id est, Altorf, quæ sedes tunc Welforum) summa dignitate floruisse; matrem Monasterium foeminarum in *Wingarte* (quod nunc est Monachorum, ubi Asceta nuper *Gabriel Bucelinus* vir doctus floruit) fundasse, ibique cum filiis *Rudolfo* & *Welfone* sepultam esse. Patrem Conrado Anonymus Wingartensis (Tomo nostro I pag. 782) assignat *Henricum*, Ethiconis filium; matrem *Beatam de Hobenwart*, ex Bavaria ortam. Hepidannus apud Goldastum in Alamannicis Conradum A.D. 935 ad Episcopatum Constantiensem pervenisse scribit, vicinum sane ditionibus suæ familiae. Nam sita est *Constantia* ad lacum ingentem, quem Rhenus efficit, vulgo *Bodensee*, Botanicum, à loco *Botamo*, qui fuit olim de patrimonio Veterum Welforum. Nam Welfum Carinthiæ Ducem (cui in patrimonialibus successit ex sorore *Cunigunde*, Azonis de Este, Marchionis potentis Itali filius *Welfus*, Baviaræ postea Dux) obiisse in castro suo *Boramo*, scribit idem anonymus Wingartensis libro de Welfis Principibus. Extat et alia S. Conradi vita, à Pistorio inserta Chronico, quod edidit, Constantiensi (p. 638 seqq.) præfixa est prologi loco Epistola illa *Ulrici* Episcopi Constantiensis ad Calixtum II supra dicta. Sed, quam edimus, vita plenior est, cum de familia Episcopi distinctius agat. In plerisque tamen, verbis magis quam sensu discrepant. Alterutrius autor (opinor) fuit *Udalscalcus*. Ita enim in Catalogo Codicum MSS. Bibliothecæ Cæsareæ lego: *Epistola Udalrici Constantiensis Episcopi ad Calixtum Papam de Canonisatione S. Conradi Episcopi Constantiensis, & vita ejusdem S. Conradi per Udalscalcum, Capellanum Udalrici Episcopi*. De *Udalscalco* hoc non dubito loqui narrationem translationis II corporis S. Conradi, vitæ hic adjectam (pag. II hujus tomi) his verbis: *Antistes (Uldaricus) monachum quendam virumque eruditissimum ex Augusta civitate, apud se exulantem, convocavit, eumque vitam saepe dicti Patris, tam ex antiquis schedis quam ex vetustis relationibus investigatam, conscribere postulavit. At ille præceptum quidem obedienter suscepit: efficaciter autem, ut jussum erat, adimplevit. Præsul itaque post hac eundem Monachum,*
qui

qui postea Monasterio Beatae Afræ (hodie dicitur Udalrici & Afræ) penes Vindelicam strenuè præfuit, atque Vice Dominum suum Henricum --- cum literis Pontificalibus ad sedem Apostolicam direxit. Porro Udalcalcum vitam etiam S. Udalrici Augustani Episcopi conscripsisse, & à patrono suo præposito Majoris Ecclesiæ Augustanæ, ad Episcopatum proveccto, ad Abbatiam fuisse promotum, ex antiquioribus Scriptoribus notavit Goldastus in Alamannicorum Tom. II p. 197. Unde eundem hunc cum autore vitæ S. Conradi fuisse intelligas. Anonymi vitam S. Conradi in Monasterio Sangallensi extare, scribit ibidem. Credibile est, vel Pistorianam esse, vel nostram. Opusculum ejusdem Udalcalci de controversiis inter Hermannum Episcopum Augustanum & Eginonem Abbatem S. Udalrici, edidit Canisius Tom. 2 antiquarum lectionum. Nempe Hermannus Cæsari potius quam Pontifici favebat. Itaque excommunicatus est à Pascale II, eaque occasione Udalcalcum, ab Hermanno pulsum Augusta, Constantiæ latuisse credibile est. Vossio idem non male videtur autor opusculi, a Canisio editi, cum autore vitæ Mariæ Magdalænæ & Afræ (Sanctarum ambarum at non virginum) & S. Udalrici, qui beneficiis meruit, ut Ecclesia S. Afræ etiam ab ipso denominaretur. At vitam Conradi ab eodem Udalcalco scriptam fuisse, Vossio non innotuit. De S. Gebeardo Episcopo Constantiensi idem Goldastus hæc habet p. 196: *composuisse perhibetur vitam & historiam S. Conradi, ex Comite Altorfensi Constantiensis Episcopi. An extet ignoratur.* Puto non S. Gebehardum (qui hujus nominis secundus fuit Constantiæ Episcopus) intelligi debere, ut Goldastus judicavit; Sed Gebehardum III, ex Zeringia Ducibus in Episcopatum Constantiæ assumptum. Ejus enim tempore sanctitas Conradi celebrari maximè cœpit, & cura ipsius prima vice translatum est viri corpus, ut habet translationis hujus narratio, vitæ, quam hic edimus, subjecta p. 8. Gloriam S. Conradi ad suum decus pertinere judicarunt Welfi nostri, & ex eorum stirpe Dux Henricus Leo; qui pro affectu naturali & devotione, Ecclesiam Constantiensem, ob S. Conradi reverentiam, donis & prædiis magnificè honoravit, ut loquitur autor Chronici veteris de Ducibus Brunsvicensibus, quod Tomo huic inseruimus p. 16, qui eodem loco corrigendus est, cum scribit, eundem Ducem uxorem duxisse suo generi congruentem, filiam Ducis de Thuringe, Dominam Clementiam. Scribi enim debebat, de Zeringe, vel (Saxonica dialecto) de Theringe. Sed facili lapsu notiora nomina pro ignotioribus à librariis, interdum & ab ipsis autoribus, substituuntur. Exemplo Conradi Episcopi alium Conradum ex junioribus Gvelfis, Henrici Leonis patrum, excitatum ajunt, ut sacro ordini nomen daret, & ad vitæ melioris institutum aspiraret. Itaque monachus Claravallensis factus est, & in Palæstinam iter suscepit, ibique aliquamdiu in Eremitio egit; sed quo minus locum virtutes suas explicandi nancisceretur, mors immatura intercessit. Nam in reditu apud Barum Apuliæ urbem obiit, ut habet Anonymus noster de Gvelfis. Sunt, à quibus etiam inter Sanctos, vel certe Beatos, quos vocant, referuntur. Errata etiam Typographæ hic emendare placet. Pag. 1 lin. 16, 17 leg. cur Walhenburg cum jure p. 2 lin. 35 post: Burgundus electus adde: *anno Domini MCXX, & rexit ecclesiam 5 annis, X mensibus, XIII diebus, & sic.* p. 3 lin. 18 & in Bavaria. Moritur 940 p. 6 lin. 14 infulis p. 7 lin. 12 exaltationis leg. celebrationis p. 8 lin. 1 munitio. p. 9 lin. 54 Dei l. dein. p. 10 lin. 2 ad orationem l. adorationem. lin. 56 mox l. non. p. 12 lin. 8 historiam saepe dicti. lin. 15 dominata l. denominata.

II. Chronicon vetus Ducum Brunsvicensium & Luneburgensium.

Vetus appellamus merito, quia non multum à Ducatus erectione Autor abfuit. Nam Otto filius Wilhelmi, nepos Henrici Leonis, Saxoniae & Bavariæ Ducis, cum allodiales terras imperio obtulisset, Ducatum partim veterem partim novum, sub novo nomine Ducis Brunsvicensis & Luneburgensis à Friderico II in feudum accepit A. D. 1235. Autor vero noster, quando vixerit, indicat ipse pag. 17: ubi loquens de Regibus Angliæ, Brunsvicensium Ducum cognatis, ait: *Henricus (III) filius Jobannis, duxit filiam Comitis Provinciae, & genuit Dominum Eadwardum (primum hujus stirpis) Regem Angliæ, qui nunc regnat.* Is autem ad Regnum pervenit A. D. 1272, aut 1273, (etsi in autore nostro legatur 1270, corruptè forsan) Obiit vero 1307, vel, ut quidam volunt, 1308. Medio igitur tempore autorem nostrum scripsisse, consequens est. Imo non composuisse opus, vel certe partem ejus, post annum 1283, ex eo patet, quod anno 1282 obiit Ericus Rex Daniæ, cujus tanquam se scribente regnantis meminit eadem p. 17, cum Helenam Ottoni primo, Duci Brunsvicensi nuptam, ait, fuisse sororem Regis Slavorum, Domini Woldemari, avi Erici Regis Daniæ, nunc regnantis. Quædam tamen serius adjecisse ad operis finem apparet, ubi memorat aliqua, quæ A. D. 1288 contingere. Autor Chronici Rhythmici, Saxonica Dialecto conscripti, aliquoties citat Historiam Principum Brunsvicensium

sum. Eam arbitror non esse diversam ab hoc Chronico nostro: neque enim similis laboris uspiam alibi vestigium extat; & peculiare quiddam, quod ex Historico illo libro autor carminis refert, disertè in hoc Chronico nostro extat. Sic enim habent versus cap. 20 pag. 36.

Dese fatte Keiser Heinrich
To pande algelich
Van Wolfebutle Her Wedekint,
Unde ok ander, de nicht genomet sint,
De volgeden dem Keiser lange tit,
Doch worden se to lesten quit.
Van Brunswick der Forsten Schrift
Differ rede uns orkunde gift

id est, Cæsari Henrico (Gertrudis, soror *Ecberti* Anticæsaris) dedit obsides Dominum Wedekindum de Wolfenbutle & alios, quos historia non nominat. Qui diu Imperatorem sunt secuti, sed tandem fuere dimissi. Hujus narrationis fundamentum nobis præbet scriptura de Principibus Brunsvicensibus &c. Jam vero in Chronico nostro p. 16 ita habetur: *qua (Gertrudis) defuncto Patre, & fratre a fautoribus imperii interfecto, hereditatem in Brunsvic obtinuit. Cui fidelis erat inter alios Ministeriales Widekindus de Wulferbutle, avus (maternus) Ekberti, patris Guncelini, patris Burchardi de Asselborch, adeo, ut pro eo (lege eâ) obses esset Henrico IV Imperatori. Cujus fidelitatem & constantiam Imperator ipse comperiens &c.* Et si vero Chronicon hoc non sit spernendum, multis tamen erroribus scætet, quorum aliquos annotavit V. Cl. *Jobannes Mollerus*, cum narrata hujus scriptoris de familia *Suiberti, Bambergensis Episcopi*, postea Papæ *Clementis II* impugnavit. Et licet compertum tandem sit, vera de hac re narrasse nostrum, & ex anterioribus magisque fide dignis descripta; negandum tamen non est, graves causas habuisse Mollerum, cur hujus solius scriptoris auctoritati non assurgeret, etsi sint, in quibus non est spernendus. Annexum fuit hoc opusculum *Theoderici Engelbusii* Chronico in exemplari, quod habuerat Vir celeberrimus *Hermannus Couringius*, qui et *Job. Henrico Madero*, viro non mediocri doctrinæ & diligentia, communicavit; is vero primus in lucem protulit A. D. 1661, & renovavit 1678. Miror tamen, multos adeo errores relictos: quos nunc demum observatos, quia Codex ipse serius ad manus meas pervenit, hoc loco annotare, operæ pretium erit. Codex ille passim vitiose satis scriptus est, sed aliud exemplum hactenus reperiri non potuit. Duplici nomine opusculum, ad Brunsvicensia inprimis pertinens, huic operi inferendum fuit, tum quia in nulla hactenus collectione majore scriptorum extat, atque adeo intercidere facile posset, tum quia valde inemendatum prodiit. Etsi autem quædam errata editionis Maderianæ non sint sublata, ut par erat; quod me impedito & absente, revisio non satis diligenter administrata fuisset; utraque tamen errata notabiliora, tam ex lectione ipsa animadvertenda, quam ex inspecto Codice cruta, hic corrigemus. P. 14 lin. 13 (hujus opusculi) pro *pii* legendum *piis*. lin. 15 inculto leg. *insultu*, & linea 16 pro: tribuarii legendum *tributarii*. lin. 23 pro: Slavos deficit, IX annorum tributorem solventes; leg. *Slavos devicit, IX annorum tributum solvens* (nempe Ungaris) &c. lin. 41 post Ottonem Rufum Imperatorem II adjice: *Adelberdus obiit DCCCCXCIX, XVII Kal. Jan.* lin. 47 pro *Bummenborch* in MSo est *Burnenborch*. Sed *Bummenborch* prætulit editor aliorum omnium scriptorum consensu; neque ego repugnare velim. Lin. 55 pro: ab alio Hinrico leg. *tot* ab alio Henrico. pag. 15, lin. 9 pro: tenuerunt, leg. *tenuerant*, pro: maribus, leg. *viris*. lin. 19 pro: quam Saxones leg. *qua Saxones*. lin. 27 pro: Arnesborch leg. *Arneborch*. lin. 33 pro: occurrunt leg. *occurrerunt*. lin. 55 pro: acie, leg. *aciei*. pag. 16 lin. 12 pro: communio leg. *communes* dicebatur. Unde *ad huc communes* dicuntur dies, qui in Octobri servantur &c. Hic veteri manu in margine annotatum reperi: *de communionibus, qua servantur Dominica Michaelis cum tota septimana sequente*. Hic ritus cum sua antiquissima origine notatu admodum dignus est, etsi hodie cum sua religione interciderit. p. 16 lin. 17 pro: avus Eberti, legendum: avus *Ecberti*. Et linea 27 quædam deesse apparet, quæ ex Codice MSo ita suppleri debent: *Bernbardo Comite & filio ejus Bernardo*. pag. 17 lin. 3 iterum est hiatus. Nempe, inter *regina Francia & nunc regnantis*, interponendum est aliquid, veluti: *avia Regis scilicet Philippi Audacis, qui Ludovici Sancti, ex Blanca Regina Francia nati, filius fuit, & anno 1270 ad regnum pervenit, anno vero 1285 obiit*. Linea veros rursus hiatus occurrit, & post: *duxit filiam*, supplendum esset, cujusnam ea fuerit filia, quam *Jobannes Rex Anglia* duxit, nempe Comitissæ Engolismensis. Cumque in ipso Codice, unde

unde hæc expressa sunt, eadem omissiones compareant, non diligentissime descriptum, vel ex alio æque vitioso desumptum apparet. Lin. 15 pro: Ducum leg. *Ducis*. lin. 17 pro: ut Rex, leg. *& Rex*. lin. 22 pro feudi ratione, leg. *feudi Romanae*. Mirum est, errorem tam crassum a primo editore, viro docto, admissum, si Codicem ipse inspexit. lin. 24 pro: electionis suæ moreretur anno in Hartesborch leg. *electionis suæ anno XX in Hartesborch moreretur*. lin. 25 pro: hominem leg. *hominum*. lin. 26 verba A. D. 1118, 14 Kal. Junii referri debent ad præcedentia, nempe, mortem. Inde sublato commate ponatur punctum, & subjiciatur *Fuit autem sepultus &c.* lin. 28 pro: Borchardi leg. *Boychardi*. lin. 32 omissa est nota (*) quæ refertur ad annotatiunculam paginae subjectam. lin. 34 leg. mulieres quædam Saxoniarum patribus suis in tō (forte in terræ) hæreditate &c. lin. 41 pro: Laudesberg leg. *Lundesberg*. lin. 42 leg. III Kal. Maji. lin. 51 pro: Bornehove leg. *Bornehovede*. lin. 52 pro: congregitur leg. *congregiens*. lin. 52 *in vigilia III feria S. Mariæ Magdalena*. Codex habet: *in vigilia III, feria sc. Mariæ Magdalena*. At prælium in Bornehovede non in vigilia, sed ipsa die S. Mariæ Magdalena commissum constat, ejusque anniversariam memoriam ea die diu celebrarunt Lubecenses. Eo autem anno dies, Mariæ Magdalena dicatus seu 22 Julii, incidit in diem Jovis. Verum ergo est, quartam feriam septimanae fuisse vigiliam festi S. Mariæ Magdalena: sed dies prælii fuit sequens. pag. 18 lin. 2 pro: *Brunsvic* leg. *& Brunsvic*, & lin. 3 post *Luneborch* dele comma. Sphalma etiam est in numero, quando in periodo opusculi penultima inter liberos Ducis *Alberti* numeratur *Mechtildis*, & dicitur nupta Duci Glogoviarum MCCXII; ubi puto legendum MCCXCI, & mutatum fuisse C in I, quod facile fieri potuit. Nec ipsius auctoris Sphalmata defunt. *Tbidericum* Regem Francorum Austrasiorum p. 15 vocat Regem Saxonum; & Ducem Zeringiarum p. 16 vocat Ducem de Thuringe, nisi forte scripsit *Theringe* Saxonica Dialecto. De die prælii in Bornehovede commissi male assignato jam dictum est. Male etiam narrat, quæ consecuta sunt prælium: male *Suidgerum* seu *Clementem II* ab Henrico S. Papam factum putat, cum id fecerit *Henricus* ei proximus; multosque alios errores committit, quos non examino, quia, ut dixi, alii iam fecerunt, & plerique non difficulter animadvertuntur. Caterum habet autor noster non pauca, nec spernenda, quæ apud anteriores aut non, aut vix inveniuntur, velut, quod de antiquissimo *Communium* apud Saxones ritu narrat; & primus ipse est extantium scriptorum, qui habet (initio statim libelli) Urbem Brunsvicensem a *Brunone & Tanquardo* fratribus, Ludolphi Ducis filiis, fuisse fundatam. Inter primos etiam habendus est, qui prodidit, *Henricum* Regem Germaniarum fuisse cognominatum Aucupem (de Vinkeler p. 14) *Mechtildem* uxorem ejus fuisse filiam Comitum de Ringelheim, (ibid.) *Hermannum* Ducem Saxoniarum Patrem habuisse *Bilingum* (p. 16) *Henricum Northemium*, Ottonis Ducis filium, cognomine dictum Pinguem (p. 17) aliaque id genus, quæ posteriores receperunt.

III. Fragmentum Genealogiæ Ducum Brunsvicensium & Luneburgensium.

IV. Genealogia Ducum Brunsvicensium illorum, qui Eimbeck, Osterrot, & Duderstat cum attinentiis possederunt, Theodorico Engelhusio autore.

Fragmentum Genealogiæ fragmento vetusto Chronici Episcoporum *Brandenburgensium* conjunctum fuit in antiquo Codice, atque ita edidit *Maderus*. Pleraque, quæ ad Brunsvicensia pertinent, cum præcedenti Chronico conveniunt: nonnulla tamen adduntur, quæ passim non exstant; veluti, quod *Otto* primus Dux Brunsvicensis filium habuerit *Ottonem*, qui cadens de *vehiculo glaciali* (vulgo *Sliddam* vocant Germani, Galli *traineau*, nam trahæ est genus) mortuus sit & in *Luneburch* sepultus. Errores aliquot habet graves, veluti, quod *Fridericus Dux Suediæ* fuerit filius Henrici V, cum sororem ejus in matrimonio habuerit. Item, quod *Jutta* mater *Friderici I* Imperatoris fuerit filia *Henrici Magnanimi*, generi *Lotharii* Imperatoris cum fuerit ejus soror. Quæ sequuntur de Episcopis *Brandenburgensibus*, ubique hiatus habent. Nam incipitur a *Sifrido* Episcopo XV. Inde saltus fit ad *Aldwinum* Episcopum decimum nonum: mox transitur ad Episcopum, cujus nec nomen nec numerus exprimitur, & verba defunt ante: *Rutgero præpositis*. Cum absentes fuerimus a typis, culpa typographi omisæ sunt notæ hiatus. Interim hæc, qualiacunque sunt, non negligere placuit. Continent enim aliqua, quæ alibi non leguntur. De *Theodorico Engelhusio* Eimbeccensi agemus infra ad n. LI, ubi Chronicon ejus recensetur. Ejus *Genealogia Ducum Brunsvicensium Grubenbagicæ lineæ*, quæ ab *Henrico Mirabili*, filio *Alberti I* descendit, reperta est in Chronico Engelhusiani codice, quem olim

Johannes Swarzkopsius Cancellarius Brunsvicensis, vir doctrina & dignitate Illustris, Cl. Madero suppeditavit. Licet autem sit pertenuis hæc Genealogia: habet tamen, quæ notes. Et certe nihil talium temere omitti debet, cum Historiæ pleniori & curatori, materiam præbeant & firmamentum. In titulo omiſſa est *Hamelen*; ita enim legi debet: *qui Eimbek, Osterrot, Hamelen & Duderſtat* cum attinentiis poſſederunt. Nam Grubenhagius fuit ille Dux, qui Hamelam obtinuit, de quo ad *Johannis de Polda* libellum.

V. Narratio Altahensis de quorundam Ducum Bavarix Genealogia & incrementis.

Extat inter Manuscripta Cæsareæ Bibliothecæ codex, qui fuit Monasterii Altahensis in Bavaria; unde quædam in rem nostram beneficio Cl. *Nesseli*, quondam Bibliothecarii, obtinuimus. Inter alia fuit hoc fragmentum, in quo explicatur ab initio, quomodo a Brunsvicensi stirpe ad Palatinos Comites Bavarix *de Schiren & Witelingsbach* Ducatus Bavarix, & postea etiam Palatinatus Rheni, sit translatus. Nam Fridericus I Augustus Ducatum, Henrico Leoni ademptum, dedit *Ottoni de Schiren*; & hujus filius *Ludovicus* Dux filium habuit *Ottonem*, qui ducta *Agnete*, filia Henrici Comitis Palatini, Henrico Leone nati, sed sine maribus liberis exſincti, etiam Comitivam Palatii Franciæ Orientalis (quam hodie Rhenanam vocamus) obtinuit: altera filia Henrici Palatini hic *Trmgardis* dicitur (sic enim legendum, non Yrugardis) quæ nupta fuit *Hermanno Marchioni de Bade*. In Chronico Principum Brunsvicensium, paulo ante recensito (p. 17) Bavaro nupta vocatur *Herinck*, & Marchionissæ Badensis nomen filetur. Herinck librarii male describentis vitio corruptum puto ex *Gertrud*. Sic enim nominat Bavari conjugem autor Chronici Saxonici Picturati. Idem Badensi nuptam *Eilicam* vocat: ut adeo de veris filiarum Henrici Palatini nominibus dubitari adhuc possit, recurſuque ad diplomata aut alia monumenta opus videatur. Autor Altahensis Henrici Palatini uxorem, Conradi filiam, *Juttam* vocat, sed ab Alberto Stadenſi diſerte appellatur *Agnes*. Cætera quoque Altahensi narratiuncula contenta, etsi ad res nostras non pertineant, conservari digna fuere; indiculus imprimis Principum, Comitum & Dynastarum, quorum ditiones Bavarix Ducibus accrevere. Plerique enim Principatus Germaniæ similibus incrementis ad justam magnitudinem pervenere.

VI. Gerardi Maurifii narratio diffidiorum Marchionis Estensis, cum Ecelino de Romano.

Cum *Felix Osius* Vir doctus, Professor Patavinus, hortatu *Dominici Molini* Senatoris Veneti, ab eruditis sui temporis passim celebrati, Historiam *Henrici VII* Augusti, ab *Albertino Mussato* contemporaneo scriptam, edere moliretur: scriptores aliquot alios ineditos addere constituit, qui de rebus *Marce*, quam olim *Veronensem* hodie *Tarvisinam* vocant, id est, partis Longobardiæ, Venetis vicinæ, scripserant. Obiit Osius, antequam editionem abſolveret; quæ tamen Molini favore & *Laurentii Pignorii* cura perfecta est anno Dom. 1636. Ex his scriptoribus visus est nobis collectioni nostræ inferi dignus antiquior cæteris *Gerardus de Maurifio*, causidicus ac civis Vicentinus, & aliquando judex urbis, ut habetur in fine operis, natus *Petro* quondam de *Maurifio* milite p. 29, qui stetit a partibus *Friderici II* Imperatoris & Ecelini de Romano contra Pontificem Romanum & Marchiones Estenses, id est, a parte Gibellina contra partem Guelfam; cum contra *monachus Paduanus*, ab *Urſiſio* editus, & *Rolandinus* editus ab *Oſio*, alique pene omnes Pontificis partes tueantur, & in Imperatorem sint iniqui. Sed Maurifius ante ruinam Ecelini tertii (secundo nati) scripsit: cæteri fortunam secuti videntur. Quanquam ego Ecelinum hunc tueri nolim, cujus crudelitatem & tyrannidem omnes uno ore exagitant; quæ, cum Maurifius scriberet, nondum credo ad *an. 1177*, pervenerant. Sed cur Maurifium in hanc collectionem admitterem, duo fuere: primum, quod de *Ottone IV* Augusto habet, quæ, alibi non legenda, ad indolem tanti Principis noscendam faciunt; deinde quod de rebus Marchionum affert, quæ nuperi scriptoris Romani, viri docti sed Estensibus iniquioris, opinionem refellunt, qui de Pontificio in Comaclum jure epistola, Italico sermone scripta, tractavit. Contendit Romanus Scriptor Estensibus Marchionum honorem non ante competiſſe, quam *Azo* Estensis ab *Innocentio III* *Marchio Ancona* renuntiatus est. Sed Maurifius noster, adversus Estensibus & hosti eorum favens, eoque credibilior, cum ipsorum dignitati testimonium perhibet, *Azonem* jam *Marchionem Estensem* vocat ante annum 1204, id est, multo ante, quam Marchiam Anconitanam obtinuit. Narratque, Marchionem Estensem Ecelino secundo, senioris Ecelini filio, contra Patavinos (p. 26) aſtitisse; sed hunc postea Veronensibus contra Marchionem auxi-

lio fuisse, qui ad potestatis honorem *Verona* electus, & deinde expulsus fuerat: mox tamen, repugnante licet *Ecelino*, *Veronam* recepit. Idem Marchio tunc & *Salinguerram* *Ferraria* expulit, & jam cum amicis *Veronam* & *Vincetiam* & *Ferariam* tenebat: quas tamen mox rursus amisit (p. 28, 29) Hoc rerum statu *Otto IV* Rex, ad recipiendum imperii Diadema, in *Italiam* venit, & *Marchionem*, *Ecelinumque*, & *Salinguerram* ad se vocavit, deditque operam, ut conciliarentur. Qua in re & moderatio Imperatoris & autoritas enituit; & jucunda lectu sunt, quæ de colloquio ipsius cum *Marchione* & *Ecelino* habentur p. 30, ubi & apparet, *Ottonem Aug.* Gallico sermone usum, & ab *Italis* fuisse intellectum. Et mutanda ibi non nihil interpunctio est; nam pro: equitando cum ipso in *Francefco*, dixit Dominus Rex, &c. sic distinguendum est: equitando cum ipso, in *Francefco* (id est Gallice) dixit Dominus Rex. Porro rebus compositis, *Azonem* ad *Marchiam Anconitanam* (quam ei contulerat) regendam misit, *Ecelinum* secum *Romam* duxit; eique deinde reversus, *Vicentina* civitatis regimen credidit (p. 31.) Ex quibus intelligitur, *Estenses* dudum *Marchiones* fuisse, antequam *Anconam* obtinerent, & hanc ab Imperatore accepisse; etsi postea, Imperatore cum *Papa* colliso, hujus quoque concessionem *Marchio* expetierit. Quin multo ante sub Imperatore *Friderico I* *Obitio Marchio Estensis* auctoris nostri testimonio firmatur. Ita enim non procul ab initio operis (p. 24) de *Ecelino* avo agens: Hujus (inquit) tanta fuit discretio & scientia, quod, quamvis gravissime *Lombardi* Imperatoriam Majestatem lesissent, & non modice contra illos fuisset Dominus Imperator indignatione commotus: tamen sic humiliter verbis & factis supplicavit eidem, quod tam sibi quam dictis *Lombardis* & *Obitioni* *Marchioni Estensi* suam indignationem dimisit &c. Itaque si scriptor Romanus non minus *Maurisium* quam *Monachum Paduanum* & *Rolandinum* consulisset, nunquam (credo) in animum induisset suum, ut *Marchionatus* dignitatem, *Principibus* solis eo tempore convenientem, in *Estensibus*, a *Pontifice Innocentio III* repetendam judicaret; quam penes ipsos fuisse vetustissimam, & jam decimo seculo vigentem, aliunde certissimis documentis constat. Sed ut ad *Marchionem Estensem*, jam & *Anconitanum* factum, redeamus; ille deinde, cum fortuna se circumagens, ab Imperatore ad *Papam* transiit, & *Fridericum II* contra *Ottonem IV* secutus est, ac tandem decessit, relictis duobus filiis, *Aldobrandino* & *Azone*, dicto novello. Tum vero *Patavini*, spreto *Aldobrandini* *Marchionis* adolescentia, *Estense* castrum cum burgo, tanquam in suo districtu situm, juris sui esse contententes, auxiliante *Ecelino*, obsident, & ut noster ait: (p. 11) venit tunc *Marchio*, tanquam de victus, ad voluntatem *Communis Padue*. *Monachus Paduanus* rem ita narrat: cum nobilibus *Marchio Aldobrandinus* nollet *Communitati Padue* subjacere, *Paduani* arcem *Estensem* cum *machinis* obsederunt. Videns autem *Marchio*, se non posse *amicos* suos, qui obsidebantur, commode adjudare; pariterque sciens, quod durum est contra *stimulum* calcitrare, coactus juravit, sicut *civis*, *Communi Padue* in omnibus obedire. Hoc scriptor Romanus arripiens, inde inferre non dubitavit, *Estenses*, antequam *Marchiones Anconitani* a *Pontifice* fierent, non nisi *privatos* fuisse *cives*, *nobiles Paduanos*; parum attendens ad illorum, de quibus loquitur, temporum faciem. Sane animadvertere poterat, *Aldobrandinum* jam tum *Marchionem* fuisse *Anconitanum*. Nam volebat *Pontifex*, ut patri succederet, de *Ecclesia Romana* benemerito. Itaque *civis Patavini* appellatio non ideo *privatum* reddebat: idemque locum habebat, etiam antequam *Marchiones Estenses* *Anconam* fuissent nacti, cum dudum ex *primariis Italiae Principibus* haberentur. Nempe distinguendus erat *Marchionatus*, feudum *Regale*, ab *allodiali* olim terra, qualis erat *Estensis*; in quam ob viciniam *Patavini* jus quoddam sibi vindicabant. Sciendum est enim, cum illis temporibus *primariæ Italiae* urbes, inter quas *Patavium* erat, speciem quandam *Reipublicæ* sibi quæque affectarent; vicina oppida *Dynastasque* proximi tractus, in easdem *leges* adigere tentasse. Pulchre rem explicat *Guntherus* in *Ligurino* diversis locis. Ita enim libro 2 canit de *Italica* gente

Consulibus rerum committere summam
Gaudet, & hos, triplici sumtos ex ordine, (factum
Ne pariat diuturnus honor) mutare quotannis.
Vivere quemque suæ subjectum legibus Urbis
Cogit, & externos sub eodem jure potentes
Alligat, ut terra vix inveniatur in illa
Aut Comes, aut alius, civili jure solutus.

Et idem mox libro tertio introducit *Terdonenses Legatos*, urbem *Papiam* vel *Ticinum* accusantes, quod vicinum *Comitem*, *Regni Palatinum*, in castro *Lunelli* residentem, sub sua jura coegissent;

Nam præter reliquas, quas aut servire coactas
 Subdidit, aut captas evertit funditus urbes,
 Aspice, quam turpi *Lunelli* nobile castrum,
 Atque *Palatini sedem* fixosque penates,
 Verterit illa dolo. Comitem civesque vocabat
 Perfida, colloquio pacis de rebus habendo;
 Incautosque viros, & nil hostile timentes,
 Fraude mala captos in vincula dura coegit.
 Ipsaque non armis, nec belli iure, sed astu
 Vel potius subversa dolo castella reliquit.
 Et nunc ille *Comes*, confors & Regius Aulæ,
 Ille *potens Princeps*, sub quo Romana securis
 Italiæ punire reos de more vetusto
 Debuit, injuste victrici cogitur urbi
 Ut modicus servire cliens; nulloque relicto
 Jure sibi, Dominae metuit mandata superbæ.

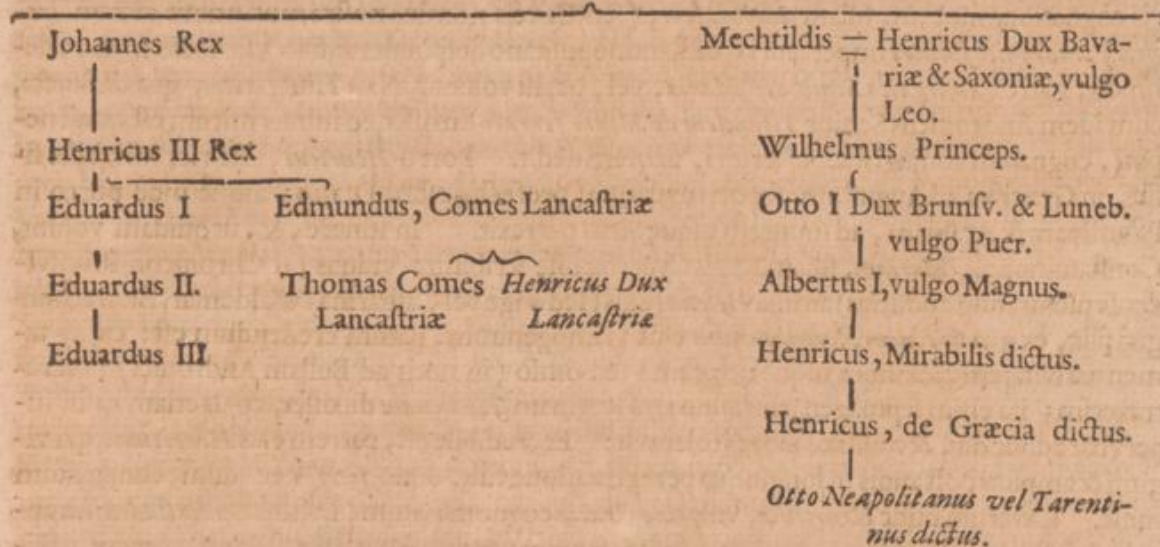
Itaque non mirum, si juvenis Marchio *Aldrebandinus* aliquando similia passus est, vi nihil derogante juri & dignitati. Cæterum ab aliis narratur, quomodo expeditionem Anconitanam suscepit, & brevi extinctus, fratri *Azoni* adolescenti dignitatem familiæ tuendam & propagandam reliquerit. Atque is est, qui postea (circa A. D. 1242) *Ferrariam* stabili ditione, volentibus civibus, obtinuit. Obiter noto, errore nescio quo pro *Marchione* Bonifacio (p. 27) legi Melchior Bonifacio, quod corrigendum est; & p. 31, 32 legi debet *Aldrwardinum Marchionem*. p. 32 Rambertinus de Bononia. Cæterum memorabilis est historia *Fratris Johannis Vincentini* ordinis Prædicatorum (p. 40) qui religionis autoritate aliquamdiu civitates Longobardiæ in pace continuit: sed postremo, cum ipse regimini manus admoveret, ausis excidit.

VII. Sententia Arbitralis Johannis Regis Franciæ super controversia honoris & appellatione ad duellum, inter Ottonem Ducem in Brunswich & Henricum Ducem Lancastriæ IX Decembr. MCCCLII.

Hoc monumentum Brunsvicensis Historiæ ex quodam Bibliothecæ celeberrimæ Cottonianæ (nuper publico assertæ) Codice accepi. Misit V. Cl. *Thomas Smitbus*, Anglicanæ Ecclesiæ Theologus, qui scriptis non tantum Orientalem Ecclesiam illustravit, sed & virorum Angliæ præclarorum memoriam & labores conservavit; & Bibliothecam Cottonianam egregio indice exornavit. Apud nos nulla rei gestæ memoria aut mentio extabat. Et deliberandum fuit, quis esset ille *Otto* Dux Brunsvicensis, cui cum Duce Lancastriæ lis fuit. Sed omnibus expensis non alium esse arbitror, quam, qui ex linea Grubenhagia ortus, vulgo *Tarentinus* dictus vel *Neapolitanus*, postea bellis Italicis inclaruit, & Reginam Neapolitanam Johannam I duxit. Nam tempora conveniunt, nec in alium Ottonem narratio quadrat. Laudum enim (quo nomine arbitralem sententiam vulgo appellant) pronuntiatum est A. D. 1352, quo tempore Otto floruit, qui & A. D. 1354 Romæ coronationi Caroli IV Augusti interfuit, quod ex Tabulis, ab *Abasvero Fritschio* Cancellario Schwarzburgico in additionibus ad *Limnæi* Lib. 7 cap. 35 editis, *Henricus Meibomius junior* V. Cl. avi notis in *Bullam Andronici* ascripsit. Etate jam vergente, Johannam duxisse constat circa annum 1376, cum multis rebus præclare gestis inclaruisset, & Regina defensore opus haberet. Et ad *Ottonem* Luneburgicum (*Otonis Strenui* filium, *Johannis* nepotem) A. D. 1354 extinctum, qui domi maritus ditionem rexit, nec patria excessisse cuiquam memoratur; non est, cur ista cum Anglo controversia referatur. *Henricum Ducem Lancastriæ*, Regis Angliæ *Eduardi II* Consobrini fuisse, comperi. Eum Ottoni Duci, tunc inimico, cognatum fuisse, sententia Arbitralis observat. Hoc vero ita habet. *Mechtildis* uxor *Henrici Leonis* Ducis Baviariæ & Saxoniarum, fuit soror *Johannis* Regis Angliæ, patris *Henrici III*; & peperit marito cum alios filios, tum *Wilhelmum*, patrem *Otonis*, qui primus Ducis Brunsvicensis titulum accepit, patris *Alberti*, patris *Henrici Mirabilis*, patris *Henrici* in Græciam profecti, qui fuit pater *Otonis* Ducis, de quo agitur. *Henricus III* Rex Angliæ, duos habuit filios: *Eduardum I* (hujus generis) Angliæ Regem, patrem *Eduardi II*, avum *Eduardi III*; & *Edmundum*, cujus duo filii: prior *Thomas*, & hoc, jussu *Eduardi II* decollato, *Henricus*, alter post alterum, *Comites Lancastriæ*

friz dicti sunt. *Henricus* Comes, cognomine dictus est Torticollus; & demum ab Eduardo III confobriano, cui paulo ante coronationem militiae cingulum pro temporis illius more circumdederat, Lancastriae Dux est appellatus; & inter primos Equites periscelidis post Regem ejusque filium, tertius nominatur. Atque hic tantus vir is est, qui Parisiis cum Ottone nostro solenni duello configere debuit. Res scriptoribus Gallis non fuit ignota penitus, etsi non cognita satis. Nam Andreas Quercetanus Historicus Regius in *historia rerum Anglicarum Gallice edita* memorat ad A. D. 1352, Ducem Lancastriae 4 Septembris (substituendum Decembris) cum nescio quo Duce aut Principe Bohemiae, in campo Martio clauso, monomachia certare debuisse, impetrato a Gallis, licet hostibus, salvo conductu; sed Regem ipsum, cum in eo jam essent, ut congregarentur, pacis conciliatorem fuisse. Credo Ducem de B. inventum in libris veteribus, ut saepe fit; & notiozem Bohemum pro Brunsvicensi substitutum fuisse. Verba Quercetani haec sunt Tom. I Hist. d' Angleterre pag. 672, 673. *Le quatrieme jour de Septembre ensuyvant le Duc de Lancastrre devoit publiquement combattre à Paris contre un Duc ou Prince de Boheme, que les Histoires ne nomment point, en champ clos, de seul à seul. Et pour cet effect, bien qu'ennemi du Roy de France, il avoit obtenu sauf conduit de Sa Majesté. Mais comme ils furent descendus en la lize, armés & qu'ils eurent fait les sermens, le Roy Jean se rendit luy même l'instrument de leur reconciliation, & les mit d'accord.* Sed Tabulam Genealogicam ad intelligentiam cognationis inter utrumque pugilem subijcere placet.

Henricus II. Rex Angliae

Ubi mirum videbitur, componi inter se ad certamen duos Principes, quorum alter, si Genealogiae lineam spectes, alterius proavo par est gradu. Sed sciendum est, *Albertum* proavum Ottonis Ducis Brunsvicensis, egisse apud Henricum Regem, avum Ducis Lancastriae, etsi Alberti avus Wilhelmus, Henrico Regi contemporaneus ex Genealogicis gradibus videri deberet. Sed *Mechtildis* uxor Henrici Leonis, primogenita natarum Henrici II fuit: at *Johannes* Rex quartus filiorum ejusdem; & ipse sero Henricum III genuit: qui, cum decederet pater, novennis fuit. Causa quæ commiserit duos Duces, non satis explicatur: Henricus Dux Lancastriae, *Colonia Agrippinae* agens (credo, ut nomine Eduardi III cum Principibus Germaniae negotia tractaret; nam à *Ludovico Bavarico* vicarium imperii in partibus illis Eduardum nominatum constat) nescio quid in Ottonem Ducem Brunsvicensem jecerat. Quo comperto, Otto ad Henricum literas provocatorias misit. Sed postea Henricus apud Regem Galliarum rem ita exposuit, ut appareret, rem male ad Ottonem relata fuisse: eo facilius conciliatio visa est. Ceterum digna ipsa sententia est, quæ legatur, non ab Historiarum tantum & Jurisprudentiarum cultoribus, sed etiam ab iis, qui literas armis conjungunt. Inde enim disci potest non tantum, quam studiosi fuerint antiqui tuendæ dignitatis, sed etiam, quam fuerint in causa honoris tractanda circumspecti. Laudari etiam Regis *Johannis* generosus animus debet, qui primarium Regis, hostis sui, virum, ipsumque hostem non spernendum conservavit, quem alterius nihil ad se pertinentis periculo confici impune pati poterat. Et sane fatendum est, illis seculis, quæ nunc prope barbara censentur, multa fuisse edita exempla justitiæ & generositatis, à nostris moribus non aequè expectanda. Pag. 48 lin. sept. à fine. pro, adhuc, leg. ad hoc. Et p. 49 lin. 8 ab initio. post duellum, poni debet distinctio, veluti: Et lin. 5 a fine hic. leg. hoc.

VIII. Excerpta de Gestis Ottonis Tarentini, Ducis Brunsvicensis, ex Theoderico de Niem & Gobelino Persona.

Quoniam de *Ottone*, vulgo *Neapolitano*, ex Ducibus Brunsvicensibus Principe Tarentino dicere coepimus, excerpta duorum autorum contemporaneorum de rebus ab eo gestis adji cere placuit. Hi sunt *Theodericus de Niem*, ex antiqua apud Westphalos familia ortus, aliquot Paparum scriba vel Secretarius ad Episcopatum primo Verdensem, mox Cameracensem a Papa destinatus vel promotus; & *Gobelinus Persona* Decanus Bilefeldensis in dioecesi Padebornensi, de quibus autoribus alii fati dixerunt. Neque magnopere, quod addam, habeo, nisi quod in manibus meis pervenit *Continuatio Martini Poloni inedita*, *Theoderico de Niem attributa*. Hunc ad Episcopatum Verdensem, & post ad Cameracensem a Papa Bonifacio IX in sua obedientia dicto, fuisse nominatum; habetur in & Chronico Verdensi, quod hic edimus, in Ep. 43 pag. 221. De Ottone dicere praestat, explicareque, quae illi occasio peregrinationum longinquarum fuisse videatur. Natus fuit ex patre peregrinatore: amitam habuit Imperatricem Constantinopolitanam, aviam ex Marchionum Montis ferrati stirpe. Nimirum *Albertus* Dux, Ottonis primi Ducis Brunsvicensis & Luneburgensis filius, Wilhelmi nepos, Mechtildis Angliae Principis, Henrico Leoni nuptae, pronepos, ex aula *Henrici III* Angliae Regis (Mechtildis fratre nati) duxit uxorem *Adelbeidem Montis ferratensem*, quae apud cognatam Reginam *Eleonoram*, Comitis Provinciae *Raimundi* filiam, fuit educata. Inde filius primogenitus *Henricus*, vulgo *Mirabilis*, exteris cognatione innexus, filiam *Adelbeidem*, (sed Graecis nomina nostra mutantibus dictam *Irenen*) *Andronico juniori* Imperatori Constantinopolitano desponderat, filio Michaelis mature defuncti, nati ex *Andronico Seniore* & *Maria*, vel, ut alii volunt, *Anna* Hungarica; qua defuncta, cum idem *Andronicus Senior Tolandem de Monte ferrato* duxisset, eo minus mirum est, quod nepoti, cognatam conjugi suae posteriori, uxorem dedit. Porro *Henricus*, Henrici *Mirabilis* filius, in Graeciam ad Augustum, sororis maritum, profectus est A. D. 1329; atque inde porro in Palaestinam & Arabiam, ad montem usque Sinai perrexit. In itinere, & ut quidam volunt, Constantinopoli, *Mariam*, filiam Regis Cypri duxisse scribitur: viduus (si Chronicon Brunsvicense picturatum audimus) amissa *Helena* (aliis *Hedwige* vel *Catharina*) *Waldemari* Brandeburgici filia, ex qua *Ottonem Neapolitanum* ejus primogenitum, natum credendum est: cujus tamen nativitatem ad annum usque 1307 cum *Meibomio* (in notis ad Bullam *Andronici*) non retraxerim; ita enim septuagenarius anno 1376 Reginam *Jobannam* duxisset, cujus etiam casui supervixit adhuc diu, & militiae labores toleravit: Et credibile est, patrem ejus *Henricum*, qui viginti & amplius post annis in longinqua peregrinatione fuit, anno 1307 nec dum conjugatum fuisse. Caterum hunc *Henricum*, vulgo *de Gracia* cognominatum, rectius *Duderstadensem* appelles, & fratrem *Ernestum*, *Einbeccensem*; has enim portiones paterna ditionis accepere. Filius illius primogenitus *Otto Neapolitanus* cum fratribus (de quibus dicere hoc loco supersedeo,) plerumque extra patriam egit, & rebus praecclare gestis, gloriam sibi, decus familiae peperit. Qua de causa cum *Lancastriae* Duce, Regis Angliae consobrino, collisus fuerit, non constat, ut jam dixi. Credibile est, agendi rationem, Principe & generoso viro dignam, qua vindicavit dignitatem suam, & in magno orbis teatro, coram Francia Rege, ad duellum solenne comparuit; non parum ad famam ejus contulisse. Decennio post (quantum judicare potui) Marchioni *Montis ferrati*, bellum cum vicinis gerenti, auxilio fuisse, ex commentariis quibusdam *Italicis* comperi, & castrum *Calusenum* expugnatum servandum accepisse. Porro & cum *Bernabone* & *Galeacio* *Mediolani* Dominatoribus confligit, & Ecclesiae Romanae copiis in Italia praefuit. Reti bene gessisse scribitur, & omnino quadraginta praелиis sive conflictibus victorem exiisse. Postremo *Jobanna* prima, Regina Neapolitana, viro nupsit, & principatum ei *Tarentinum* dedit. Cumque paulo post *Gregorius XI* Pontifex obiisset, & Romani tumultuantes coetui Cardinalium nominationem Pontificis Itali expressissent, electus est *Bartholomaeus*, *Bari* Archiepiscopus, qui *Urbani VI* nomen sumit. Sed Cardinales Galli cum tribus Italis, violentam Electionem nullius momenti esse dicentes, postea apud Fundos alium elegerunt, qui *Clemens VII* in sua (ut vocabant) obedientia appellatus est. Porro *Johanna* grata fuit *Urbani* electio, sumti ex suo regno; a quo obtinere sperabat, ut maritus Rex coronaretur. Sed *Urbanus* se difficilem praebuit, & in multis rebus Reginae iniquum ostendit. Itaque illa *Clementi* se applicuit, & *Ludovicum Andegavensem* adoptavit, sed magno suo malo. Nam cum *Urbanus* adversarium ejus *Carolum Dyrhachensem* fovisset, hic per proditorem Neapoli receptus est. *Otto* primum exclusus, dein captus; Regina ad deditorem addacta, postea non amplius visa est. Jussu *Caroli* occisam non dubitatur

dubitarur. Otto post triennii captivitatē a Ducis Andegavensis (Carolo amuli) milite interceptus liberatusque hujus partes fovit, tandemque Neapolin & Tarentum recuperavit, & postremo, (si Gobelino credimus) A. D. 1387 cum Margareta Caroli vidua, Tarento contentus, pacem fecit. Octuagenarium obiisse scribit Niemius, & Foggia sepultum; sed annum mortis non indicat. Itaque erroneum puto, quod vel hoc vel sequente anno ex vulnere extinctum quidam volunt. Virum pro merito Niemius celebravit. Johannam I vulgo ut impudicam & crudelem, describunt, quæ maritum *Andream Ungarum* strangulari curavit. Sed *Meibomius*, *Summontius* & alii viri docti, Apologiam Reginae scripsere, quæ ob formam, & ingenium, & mores, ad elegantiam atque humanitatem factos, celebratur. Niemius, certe contemporaneus & liberrimus censor, scelera ejus non erat dissimulaturus, si credidisset. Et credibile est, Johannæ II vitia, errore hominum ob commune nomen, famæ prioris nocuisse. Cæterum p. 53 cap. 24 lin 5 a fine pro Boenabovem leg. *Bernabonem*.

IX. Excerpta Chronologica de Ducibus Brunsvicensibus, & de reliquiis Ecclesiæ Collegiatae S. Blasii.

X. Compilatio Chronologica a temporibus Caroli M. ad annum MCCCCX.

Hæc sumta sunt ex duabus pervetustis Ecclesiæ S. Blasii membranis. Ecclesia illa sita est in loco urbis, qui Castrum, *die Burg*, appellatur, olim *Tahquarderode*: ubi antiqua Principum sedes, & nunc quoque Ecclesia S. Blasii pariter ac Ducis palatium aream spectat, in qua Leonem æneum fusilem, in symboli sui memoriam, *Henricus* Dux Bavarix & Saxonix erexit. Cum enim ædes sacra loci, a *Ludolpho* Brunsvicensi ex media linea principe, Ecbertorum patre & avo, in honorem SS. Petri & Pauli structa, angustior videretur: *Henricus* Dux dirui eam, & ejus loco ampliorem extrui curavit A. D. 1173 SS. *Johanni Baptistæ* & *Blasio* dicatam, quæ nunc quoque superest. Reliquiæ Sanctorum nonnullæ tum ab ipso *Henrico Leone* fundatore, tum ab aliis collatæ, hic recensentur: quarum pars inter eas reperitur, quæ nunc *Hanoveræ* visuntur. Cum enim urbs Brunsvicensis, diu Ducibus suis refractaria, A. D. 1671 deditionem fecisset; *Johannes Fridericus* Dux, qui Calenbergicum, Gottingensem & Grubenhagicum Ducatus tenebat, & cum fratribus *Georgio Wilhelmo* Duce Cellensi, & *Ernesto Augusto* Episcopo Osnabruggensi, auxilium Agnato *Rudolpho Augusto* Duci Welfebytano tulerat, operæ navatæ pretium sibi Sanctorum reliquias petiit, antiquitatis argumentis & ornatu sane spectabiles; quarum indicem per amplum *Rimus* vir *Gerardus Molanus* Abbas Luccensis, primarius Electoralium ditionum Theologus, & rerum Ecclesiasticarum Director, typis edi curavit. Ibi statim n°. 1 recensetur Crux illa, quam ex Sanblasiana hac membrana discimus, ab *Henrico Leone* fuisse donatam. Nam frustum de ligno domini & de spinea corona, (quas membrana primas insertas Cruci reliquias memorat) etiam in Hanoverano indice, in descriptione Crucis primo occurrunt loco; additurque complura ibidem inclusa legi non potuisse. Sed ex indiculo Sanblasiano disci possunt. Interim & indiculus aliqua præterit, quæ Catalogus exhibet. Altera reliquiarum theca, quæ in antiquo hoc indiculo Sanblasiano memoratur, & nunc *Hanoveræ* habetur, est *liber plenarius*, ut vocant, vel *plenarium*, id est, cujus colligamenti Tabula utraque reliquiis est farta vel repleta. Nam Germani, quod fartum est, vocant *gefüllet*. Ita vulgus anserem tostum, intusque pomis coctis, artemisia & nescio quibus aliis, pro cujusque gustu repletum, vocat *eine gefüllete Gans*. An hoc sensu accipiantur libri, qui in actis Murensibus *plenaria* dicuntur, citante *Du Cangio* v. *Missale*, non dixerim. Ducangio linguæ Germanicæ haud gnaro, occurrere illa significatio haud potuit; apud nos autem in usu eam esse constat. Quod membrana Sanblasiana ait reliquias in hoc plenario positas A. D. 1339, vitium numeri esse videtur. Nam in ipso libro legitur 1339, his verbis initio scriptis: *Anno Domini 1339 factum est plenarium istud. Impositæ sunt reliquiæ istæ*. Firmatque computum temporis, figura, laminæ operculi argenteæ, auro obductæ, insculpta; ubi ante S. Blasii icona, genibus nixi spectantur, nominibus ascriptis, *Otto* Dux cum duobus Leonibus gradientibus, Brunsvicensium insigni, & conjux ejus *Agnes* cum aquilæ symbolo. Porro tunc urbem Brunsvicensem tenuit *Otto*, quem *Largum* vocant, *Alberti* II filius, primi nepos, *Otonis* Ducis Brunsvicensis primi pronepos. *Otoni* autem *Largo* uxorem priorem fuisse constat *Agnetem*, *Conradi* Marchionis Brandeburgici filiam. Brandeburgicos autem jam tum Aquilæ Symbolo in clypeo usos, nemo nescit. Reliquiarum recensentem sequuntur notatiunculæ quædam Historicæ; ubi in versibus manifestum est, pro *missæ* legendum *mille*. Quod hic, & alibi passim apud autores scribitur

tur, *Gislam de Werle* tertium maritum habuisse *Conradum* Imperatorem, qui vulgo Salicus appellatur, falsum est. Constat enim, *Gislam* Imperatricem fuisse filiam *Hermanni, Alemannia Ducis*. In fine hujus membranae, pro: *distante principis sententia* haud dubie legendum est *dictante*. Altera membrana Sanblasiana non tantum annum foundationis Ecclesiae S. Blasii 1173, sed & dedicationis 1227 annotat, & alia mox sequuntur, Brunsvicensi Historiae profutura, a contemporaneo consignata. I. S. D. id est, Johannes Schwarzkopf Doctor eum A. D. 1314 obiisse ex conjectura notavit in fine p. 161. Ibidem ad A. D. 1311 refertur, Ottonem filium Ducis Alberti junioris, 19 annorum adolescentem, tunc factum militem a Marchione *Woldek*. Sed legendum *Woldem*, id est, a *Marchione Woldemaro*. Otto iste haud dubie non est alius ab eo, quem paulo ante memoravimus, qui *Largi* cognomentum postea obtinuit, & *Woldemari* sorore Agnete ducta, per eam Antiquam (ut vocant) Marchiam obtinuit, sed quam non conservavit.

Compilationem quoque *Chronologicam* Cl. Madero debemus. Exigui est momenti, & parvae in antiquioribus autoritatis. Interest tamen, talia scripta brevicula ob nonnulla utilia, quae in posterioribus praesertim continent, conservari. Ibi p. 63 non procul a fine, pro: *Meschilde* legendum *Mechtild*; quanquam in ea re error insit. Filia Ludolphi Ducis nupsit *Ludovico*, filio, non *Arnolphi* Imp. sed *Ludovici Germanici*, nec *Mechtild* sed *Ludgarda* dicebatur. Quae de *Henrico*, A Episcopo Moguntino, post depositionem ad Ecclesiam S. Alexandri in Einbeck se recipiente ibique sepulto, habentur ad ann. 1152, notari merentur. *Carmelita* credo nesciebant, se *fundatos a Juda Maccabao cum pallio Heliae*. Sed vereor, ne locus sit corruptus, aut a Compilatore alicunde male descriptus. Nam sic habet additio nescio cujus ad Engelhusium, quam in hoc Volumine damus p. 87: *Ante hominis lapsus Deus in Paradiso instituit Monasterium. Ante incarnationem Domini institutus est ordo Hospitalensium a Juda Maccabao, & Ordo Carmelitarum ab Helia in monte Carmeli*. Ita magnos Carmelitae autores habent, quibus Papebrochium, & similes antiquitatis suae detractores refellant. Ad annum 1370 legendum puto in versu, non *Stirpis*, sed *Stirpis*; & ad 1405 in vers. exul & simul unus.

XI. Chronicon Riddageshusanum, ad annum usque MDVIII continuatum, ex MSto.

Coenobium Riddageshusanum peculiari dissertatione illustravit *Henricus Meibomius*. De eo autor compilationis praecedentis (p. 66) ad annum 1145 ita ait: *Riddageshusen prope Brunsvyk delegatur ordini Monastico*. Chronicon vero, quod nunc edimus, non dicitur Riddageshusanum, quasi de Monasterio agat, sed quod in eo Monasterio confectum, vel potius continuatum est. Breve loquum est, & indicat magis gesta quam explicat. Quaedam tamen habet non spernenda; veluti A. D. 906 *monasterium S. Michaelis in Luneborch fuisse fundatum*. Consentit Autor incertus foundationis Monasteriorum, insertus Tomo nostro I pag. 261; qui addit, fundatorem fuisse *Ottonem Ducem Saxonum*, de quo diximus aliquid in introductione in Tomum primum artic. 20. Itaque ab *Hermanno* Duce magis amplificatum putem, quam coeptum. *Brunsviga* urbis foundationem Chronicon hoc attribuit *Brunoni*, mediae stirpis Principi ad A. D. 1026, sed contra caeterorum omnium sententiam; qui tamen urbem ab hoc Brunone auctam fortasse aut ornatam admittent. Codex, unde edimus hoc Chronicon, vitiose interdum scriptus fuit, interdum & descriptus. Itaque nonnulla corrigere hoc loco operae pretium erit, quae in textu mutare visum non est; partim etiam ferius animadversa sunt. Apparet initio, mutilum esse opus. A. D. 571 post S. Vedastus, subjiendum *O*, id est obiit. 586 pro *Goa* leg. *Goar*. 679 *Julianus* leg. *Kilianus*. 686 *Johannes primus Papa* leg. *quintus*. 730 pro 30 homines leg. 30, id est, triginti millia. 761 *Corpus S. Johannis Baptistae* invenitur. leg. *caput*. Videantur, quae de hoc Lipsano Abbas Marollius in suis Commentariis (vulgo memoriis) notavit. 820 *Arn* --- terra intremuit. leg. *Arnt-see terra intumuit*. Hujus rei meminere annales. ad 854. *Lotharius* fit monachus in Prunia leg. in *Prumia*. 862 leg. *Locusta innumerabiles in Gallia apparuerunt*. 867 *Descriptoris* vitio positum est, quod pertinet ad annum 877, ubi & repetitur. *Deleatur* ergo & reponatur: *Johannes Scotus doctissimus venit in Franciam*. 950 S. *Patroclus* miles transfertur add. *Sofatum*, quod descriptor omisit. 985 lege: *Benno seu Bernardus fit Dux Saxoniae*. 1003 lege: *Hilpericus librum de ratione computi, scilicet, fecit*. Idem ad hunc annum notavit *Albericus* monachus trium fontium. 1009 pro *Johannes XXVIII* leg. *XVIII*. 1021 *Buwanus* fit A Ep. Bremensis lege: *Urwanus*. 1048 *Leo IV* lege *IX*. 1103 *Fridericus Halberstadensis Episcopus* expulit Monachos de *Ifenborch*, leg. *Ifenborch*, quod monasterium fuit Dioeceseos Halberstadensis. 1115 *Bellum in Welse*. leg. in *Welsebollze cum Casare*. 1149 addatur: *visio Tugdali fuit*. Hanc etiam ad hunc annum refert *Albericus* noster, quidam visionem *Tundali* vocant. 1156 *Elizabeth Sancta monialis*. legendum: *sanctimo-*

sanctimonialis; intelligitur *Schönaugiensis*, de cujus visionibus passim. 1240 dele verba: *Comes Hollandie imperat*, quæ pertinent ad lineam sequentem. 1276 Johannes XX Papa leg. XXI. 1304 Henricus Comes de Meckelinburg rediit de captivitate Soldani, ibi pro Comes lege *Dominus*. Nam mox notatur ad ann. 1348, *Dominos de Meckelingborch Duces factos*. 1355 leg. *Johannes de Rupefciffa*. 1356 Divina restituntur Hamburgensibus, quibus 40 annis caruerant; sed pro 40 annis tantum 18 habet Cranzius in Saxonia, cui hac in re magis credo. 1369 *Duces Brunsvicenses & Luneburgenses obierunt*, credo, sensum esse, lineam Ducum Brunsvicensium, quæ erat in Luneburg, fuisse extinctam, nempe morte *Wilhelmi*, lineæ ultimi. 1371 Gregorius X in manuscripto est XI. 1389 Nescio quo errore (descriptoris puto) ponitur Albertus Rex Franciæ, cum legendum sit: *Suecia*. 1390 Serghen, lege *Bergben, oppidum Norweya*. 1398 Frater quidam ordinis Minorum in Trajecto decapitatur, subjicitur in Codice: *ut falsus Episcopus*. Observavi, autorem Chronici libenter annotare, quæ *Fratribus Minoribus* adversa aut parum honorifica evenere. 1401 Marchiones Misnenses Purgam obsederunt leg. *Pirnam*. 1416 *Henricus Rex Angliæ* obsedit Herengulet. Hoc monstrum est vocabuli, sed ita tamen in Codice exstat, depravate haud dubie. Obsedit *Harfleur*, maritimum Normanniæ locum. Ab anno 1420 demum mentio fit Abbatum in Riddageshausen, ut credibile sit, Chronicon alibi in vicino aliquo loco dudum compositum, circa hoc tempus in cœnobio Riddageshusano continuari cœpisse. 1422 Pro prælio in Gament leg. in *Gruma*, ubi in nota subjecta (pag. 82) male impressum Gruma. 1435 honorifice dedicatur leg. *deducitur*. 1475 Dux Burgundiæ obsedit Misnam leg. *Nuiffn*, id est, Nuiff seu Novesium. 1485 Tzerste crematur leg. *Tzersted*, hodie Sarsted. 1487 Fuit discordia in Brunsvic inter Consulatam & Hildensenses leg. *inter Consulatam* (id est, Senatam) & *Gbildenn*, id est, Gildones seu Tribus. Ad annum 1492 est hiatus supplendus, inserta voce: *inimicitias*.

XII. Duæ diversæ continuationes Chronici Engelhusiani.

Cum postea totum Engelhusii Chronicon recognitum & redintegratum, huic collectioni inferre visum fuerit, suppeditis codicibus, unde plurimum augeri emendarique poterat; ideo recensionem ejus infra dabimus No. LI suo loco, ubi & de duabus continuationibus hic exhibitis agetur.

XIII. Telomonii Ornatomontani descriptio belli inter Henricos Seniores & Juniores, Duces Brunsvicenses & Luneburgenses, civitatemque Brunsvicensem, circa A. D. MCCCCXCII gesti.

Libellus eo, quo res gesta est, tempore in quarta, quam vocant, forma prodiit, anno locoque editionis non adjecto: & cum ægre hodie reperitur, merito collectioni nostræ insertus est. *Henricus Senior* erat lineæ Welfebytanae, Junior Cellensis; ille *Otonis*, hic *Wilhelmi* filius. Et mos tunc erat, ut cognomines Principes ejusdem gentis, eodem tempore ditiones suas regentes, ab ætate distinguerentur. Itaque postea, *Henrico Welfebytano* extincto, *Henricus Cellensis* cœpit Senior appellari, Junioris nomine in Welfebytani filium translato; neque Cellensis unquam *Medius* dictus est in authenticis Tabulis. Id ei nomen Genealogistæ imposuere, dum diversi temporis Principes jungunt. Cæterum ambo, quos supra diximus, Henrici junctis consiliis (litteris diffidatoriis anno 1492 circa Festum D. Bartholomæi missis) urbem Brunsvicensem aggressi sunt, consultius quam posterius *Henricus Julius* ejusque filius *Fridericus Ulrichus*, qui Cellensem Ducem adversum habuere; sed infelicius quam novissimi fratres cognatique Principes, qui tandem jura majorum in urbem regionis primariam recuperarunt. Autor noster in indice scriptorum, ad Buntingii Chronicon vernaculum Meibomianæ editionis adjecto, *Ludimagister* Brunsvicensis appellatur: ab ipso autem Meibomio in Chronico Riddageshusano (Tom. 3 opp. pag. 379) dicitur civis Brunsvicensis Hildesiensibus ita favet, ut illinc oriundum aut certe illic egisse suspicere. Nam ad cognatum *Ludovicum*, de quo mox, scribit ex H. id est, ut puto, ex *Hildefia*. Nomen ex Germanico traductum crediderim, & *Telomonium* (vel ut Meibomius citat, *Telamonium*) se dixisse pro Tilemanno, quadam literaturæ κακοηλία. Sane *Tilemannum* quendam *Schole* apud Brunsvicenses circa ea tempora *Rectorem* invenio in Collectaneis Blockianis; unde excerpta, Tomo tertio hujus operis inserta, hujus etiam Tilemanni memoriam conservant. Ornatomontanus an *Zierberger*, haud dixerim. Aliquando *Ornithomontarum*, (etsi hybrida voce) id est *Vogelsberger*, in animo habuisse conjeci, quod ei a patria majorum

rum (ut fit) nomen fuerit. Ex ipsa dictione semicrudita, qualis tunc erat hominum per Germaniam elegantiae aliquid affectantium, literis caput efferre tentantibus, satis apparet tempus scriptoris. Fidem non abnegandam puto: nam vidisse quaedam, caetera a praesentibus audivisse se testatur. Imo annum 1494, quo pax conclusa, *currentem* vocat pag. 102: unde tunc Opusculum composuisse agnoscas. Librum ita inscripsit: *Brunsvicii belli novissime gesti descriptio incipit feliciter.* Subjiciturque Distichon:

*Si te delectat Belli dignoscere cursum
Brunsvicii breviter; me lege, & inde scies.*

Ad Ludovicum nepotem, huiusque hortatu scripsit; quem Theologiae operam dedisse significat. Non spernenda nec injucunda de moribus hominum sui temporis, in agro & urbe Brunsvicensi degentium, affert. *De Gralli Ludo*, quem quolibet septennio celebrabant cives, habet, quae alibi non legas: Olympicis ludis comparat, parva magnis. *Henricum Seniore* Ducem *magni & vasti animi* fuisse ait, *multo* etiam *loquendi lepore* a natura praeditum; infatigabilem & quietis impatientem. Cum Hildesienfis civitas, Brunsvicensi auxilio futura, Henrico Seniori literas diffidatorias 21 Januarii A. D. 1493 misisset, *nulla prorsus* (inquit autor p. 96.) *hac in diffidatione memoria de Henrico Duce juniore fiebat, quoniam cum hoc ipso Principe Hildensemenses foedere juncti sunt firmissimo. Ipsum semper tanquam suum Dominum & Principem gratiosum fovent, colunt & venerantur.* Pertinent haec ad *protectionem*, quam ab antiquo Hildesienfis urbs a Cellensibus Ducibus grata recognovit. Quibus conditionibus demum pax coierit, aliunde rectius, quam ex nostro petas, cui arcana negotiorum parum cognita fuere. Tantum ex fama refert, urbem nescio quot aureorum summam annuam Duci in annos aliquot promississe in *vim propinae*, id est, honorarii vice, quod in Ducis officium cellarium inferretur. Id enim vocis proprietates indicat potius, quam jus pastus, ut ex Clemangio interpretatus est DuCangius verbis, quae in notis, paginae nostrae 102 subjectis, adducuntur. Germanis enim mos est, ubi bene accepti sunt, donare aliquid *in die Küche, in den Keller*; id est, in officia coquinae & propinae seu cella. Ita Abbas Marienrodensis aliquid *in propinam* Episcopi Hildesienfis, pro munere accepto, solvisse dicitur in Chronico Marienrodensi, quod huic Tomo inseruimus pag. 454. Porro pag. 90. paulo post medium pro, *Onacra* fluvius leg. *Onacra*. Et p. 94 in versu pro Non potest rectius poneretur non valet.

XIV. Excerpta ex Monasterii S. Michaelis Hildensemensis Necrologio.

Solent celebriores Ecclesiae Fastis inscribere suis nomina benefactorum vel amicorum, quorum commemorationem statis anni diebus faciebant, preces ad Deum fundentes. Dies autem obituarios observare solebant, quanquam interdum non nisi depositionis seu tumulationis dies notatos constet. Itaque *Necrologia* passim vocant, quae veteres *diptycha mortuorum*, de quibus DuCangius. Libri etiam rationum vel alii catalogi, polyptycha aut poliptica interdum appellantur. Et a Diptychis huiusmodi, vel (ut aliquando scribunt) dipticis, fastorum seu Calendarii genere, Galli suum *etiquette*, ni fallor, formavere, id est, indiculum, agenda statis temporibus praescribentem; unde *Etiquette de la Cour, Etiquette du palais*. Quam originationem malim, quam, quae viris doctis apud Menagium placuit a Graeco *σιξος*. Caeterum majorum Ecclesiarum Necrologia ad Historiam profunt; nam indicant multorum Principum aliorumque insignium virorum dies obituarios, seu, ut vulgo vocant, *emortuales*. Tale nos edidimus Tomo primo cathedralis Hildesienfis Ecclesiae Necrologium, multae utique frugis. Sed cuius nunc excerpta damus, medii est generis: extat Manuscriptum in Bibliotheca Serenissimi Electoris Brunsvigo-Luneburgici; unde huc transtulimus commemorationes aliquot Principum personarum, Episcoporum & Abbatum. Et quidem 6 Idus Januar. habetur: *Illustris Domina Mechtildis, soror inchoyti Ducis Ottonis de Luneborg, & uxor nobilis viri de Slavia, nomine Henrici, quae multa beneficia contulit Ecclesiae nostrae.* Intelligitur opinor Mechtildis, filia Johannis Ducis Luneburgici, soror Ottonis vulgo Strenui, quam nuptam scribunt Henrico Domino de Wenden. Vulgo dicuntur Domini de Werle & Wenden, quos Genealogiae ex eadem cum Meclenburgicis stirpe derivant. *Mechtildis*, quam diximus, in Monasterio Winbifano, non multum Cellis dissito, tumulata est. Porro p. 103 ad VII. Kal. Feb. pro dantur Ferto leg. *datur Ferto*. Et Kal. Feb. pro perperak, leg. *peperak*. Et p. 105 XI. Kal. Jun. Bruwilei leg. *Bruwiler*.

XV. Chronicon Ecclesiæ Halberstadenſis.

APographum hujus Chronici operis ex Codice, nescio quo, sed mendosissime descriptum, communicavit mecum *Jacobus Fridericus Reimannus*, non ita pridem in urbe Halberstadenſi scholæ Martinianæ Rector, nunc Pastor primarius opidi vicini *Ermeslebiensis*; Vir multæ doctrinæ, qui specimina Historiæ Halberstadenſis non spernenda jam dudum, & Ideam quandam Historiæ literariæ perelegantem nuperrime, Germanico sermone in publicum emisit; ut alia taceam, quæ partim præstitit, partim molitur. Habetur passim in Manuscriptis Historiæ Halberstadenſium Episcoporum, autore *Johanne Winningstadio*, qui tempore Reformationis Lutheri floruit, primum Monachus Augustinianus cœnobii S. Johannis Halberstadenſis, deinde apud Quedlinburgenses verbi divini minister. Hunc pleraque ex Chronico Halberstadenſi *Martini Rebbockii* Monachi Corbejenſis, Præpositi in urbe *Groninga* Halberstadenſis diœcesis, hausisse refert Vir Cl. *Christianus Franciscus Paulinus*, cujus locum notavimus in præfatione Tomi nostri secundi accessionum Historicarum. Præſens Chronicon, quod edimus, antiquius est, eoque fidei momentique majoris. Membranaceus ejus Codex olim exſtitit, ut mox dicam fuſius, in recensione proxime ſecutura vitæ Alberti II Episcopi; sed nunc ubi lateat, discere non potui. Seculo XIII non admodum adulto scriptum apparet hoc Chronicon, cum finiat in *Conrado* Episcopo, qui circa A. D. 1209 Episcopatu renuntiavit, ſucceſſoremque accepit *Fridericum*, in cujus vita enarranda verſans *Winningstadius* fatetur, quaſitum a ſe hoc Chronicon, ſed inveniri non potuiſſe. Cæterum exhibetur in ejus initio *Diploma fundationis, Ludovico Pio aſcriptum*, ſed quod ſuſpectum videbitur conſiderantibus, contra jus, per capitulares conſtitutiones Caroli M. & Ludovici Pii ſancitum, omnem judicibus regiis poteſtatem in prædiis Eccleſiæ adimi, qualia ſerius Episcopi & Abbates obtinere, & dudum obtenta credi aut fecere aut voluere; ut Ducum Comitumque poteſtate omni exempti haberentur; *fabula* de Saxonia, Episcopis a Carolo M. attributa, paulatim invaleſcente: quemadmodum & paulatim ſub ipſis Carolingis Eccleſiaſticorum res a judicaria poteſtate eximi cœpiſſe non negaverim. Sed & quod *Hildegrius Catalaunenſis*, Eccleſiæ Halberſtadenſis Episcopus appellatur, parum accuratum eſt. Neque enim utique Catalaunenſis erat, ſed Friſius, Ludgeri Episcopi Monaſterienſis primi frater. Catalaunenſis Episcopus amplius eſſe non poterat, poſtquam Halberſtadium translatus erat; neque enim tunc permittebatur Episcopatum pluralitas. Cui bono ergo inſertum Catalaunenſis Epitheton præter ſtyli diplomatici leges; niſi quod inpoſitor putavit, eo melius ſimulari veritatem, quo plures circumſtantiæ rerum perſonarumque exprimerentur; quæ tamen affectatio prodere potius fucum peritis ſolet. Ut taceam ſuſpectam eſſe de Episcopatu Hildegrii Catalaunenſis narrationem. *Ludgerus* & frater *Hildegrius* non Gallia, ſed patriæ Germania deſtinabantur. Ludgerus demum inter annum 801 & 805 Episcopus factus eſt; Hildegrius (anno 796 adhuc Diaconus) multo opinor ſerius, & ut ſuſpico, extincto demum Carolo Magno, ad Episcopatum pervenit. Apud Catalaunos egiſſe aliquandiu, & fortasſe præbyteri gradum accepit, aut ad ſummum Chorepiscopi officio functum crediderim, quo inſtructior poſtea in Germania ſacrum munus obiret. Cæterum vere a noſtro referri credo, (pag. III) diœceſin jam a Carolo M. deſignatam & terminos deſcriptos in *Palatio Salzenſi, ubi Saxones in eandem cum Francis rempublicam receperunt*, ut habet vetus Poëta Saxo. Sed non ſtatim Episcopatum conſtitutio ad perfectionem deduci potuit, & filius demum paterna conſilia executus eſt. Notabilis quoque eſt deſcriptio limitum diœceſis Halberſtadenſis, quæ extat pag. 121, ex quo ſcilicet pars ejus Magdeburgenſi Archiepiscopo, Ottonis Magni voluntate, conſeſſa fuit. Refert noſter (p. 123) *Burcardum* Episcopum Halberſtadenſem fuiſſe *ex ſanguine Principum Bavarie*, natum in loco *Nappurg*. An Neoburgum, an alium locum earum regionum, familia Burcardi tenuerit, non dixerim. *Principum* nomine antiquis temporibus non tantum Duces, Marchiones, Palatini aut Landgravii, ſed etiam Comites, præſertim potentiores, continebantur. Suſpico huic cognatos fuiſſe, ejusque occasione in has oras adductos *Comites de Winzenburg (primos Thuringie Landgravios)* quos etiam Bavaros facit *Reinhardus Abbas Reinbuſanus* in narratione de monaſterii ſui fundatoribus, Tomo I a nobis edita. Verſus de incendio urbis Halberſtadenſis, cum ab Henrico Leone vi caperetur, a *Brufcbio* dudum citatos in Catalogo Episcoporum Halberſtadenſium, & huic etiam Chronico noſtro inſertos, jam Meibomius ediderat in Chronico Marienthalenſi; ſed hic emendatius prodeunt *Philippi* Regis electio & in Saxonia receptio, tum Brunsvicenſis Urbis obſeſſio aliaque, ad controverſiam inter *Philippum & Ottonem* pertinentia non vulgaris, in noſtro Chronico deſcribuntur. *Conradus* Episcopus, qui Conſtantinopolis expugnationi

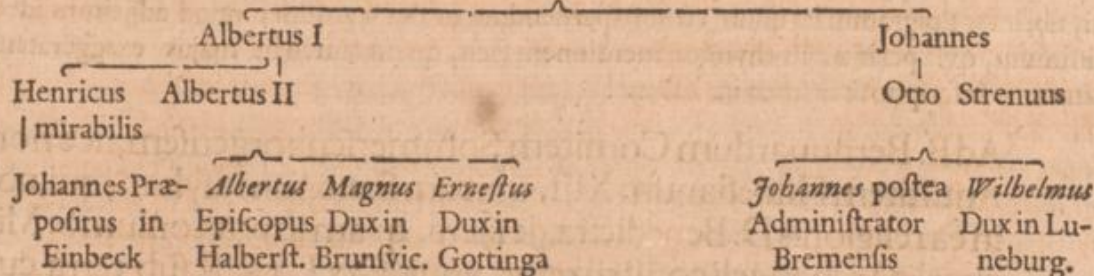
tioni per Latinos interfuit, cur a Pontifice Innocentio III excommunicatus fuerit, ignorare se ait Meibomius in citato Chronico Marienthalensi pag. 34: sed ex nostro autore discimus (p. 142) id factum, quod invito Pontifice Conradus Philippo Regi contra Ottonem faveret. Itaque ad declinandam tempestatem iter in Palæstinam suscepit, & a Venetis aliisque cruce signatis magno cum honore susceptus est. Constantinopoli capta, in Palæstinam perrexit; ubi a Cardinalibus, Apostolicæ sedis legatis, ea conditione absolutus est ab excommunicationis vinculo, ut in Europam reversus, Romam adiret, & a Pontifice coram peteret confirmationem relaxationis a vinculo, cui innodatus fuerat. Quod & fecit, sed ea animi constantia, ut, cum Papa Philippum deferri ex peteret, responderit Episcopus, *inobedientia se se quam perjurii notam incurrere malle*; inobedientia scilicet erga Pontificem, quam perjurii erga Regem. Totam peregrinationis narrationem, illustranda illius temporis historiae, satis alioqui obscuræ, profuturam, exhibet noster. Errores quosdam graviores, a Typographo in hoc Chronico excudendo commissos, hic emendare placet. pag. 115 circa medium pro, similiter, leg. *humiliter*. pag. 116 circa medium, & alibi pro Walckhufen, legatur: *Walebusen*. p. 117 in notula, paginae subjecta (*) pro Linderus, leg. *Linderus* sive Ludgerus. Idem error commissus pag. 118 paulo post medium. p. 127 linea quinta a fine leg. *promissimus*. p. 143 (in linea ubi Dominus *Fulco*, non procul a fine paginae) pro mysterium leg. *ministerium*. pag. 146 lin. II. a fine pro: quem *vellent* Episcopum, illis daret; leg. *vellet*.

XVI. Historia Alberti II Episcopi Halberstadiensis ex Ducibus Brunsvicensibus.

HAec olim adjecta fuit Codici membranaceo præsentis Chronici & inde exscripta, sed mutilata postrema parte (inde a verbis: ante *Crottorp* Castrum; quæ hic leguntur pag. 151, linea quinta a fine paginae) ad Henricum Meibomium Seniore peruenit, editaque est a cognomine ejus nepote Clarissimo viro Tomo II collectionis operum Historicorum; qui in adjecta notatione ad Lectorem observat, integrum exemplum habuisse *Guilielmum Budaum*, passim ejus auctoritate utentem, & finalia verba citantem: quale ergo Budaus habuit, nunc producimus. Autor Episcopo se coævum fuisse, satis ipse ostendit: quis fuisse videatur, infra notabitur. *Albertus* ipse, primum Præpositus Eimbeccensis (ut comperi) deinde Halberstadiensium Episcopus, fuit filius *Alberti* Ducis Brunsvicensis, quem vulgo *pinguem* vocant; frater *Ernesti* & *Magni* Ducum, Patruus *Magni Torquati*. Cum .A. D. 1324 in discordia electus esset, scissis in factiones Canonicis, & parte in *Ludovicum de Neyendorp* inclinante: Metropolitanus *Matthias* Archiepiscopus Moguntinus pro Alberto pronuntiavit; Pontifex Romanus *Johannes XXII*, utroque æmulorum rejecto, reservationis Papalis prætextu, quæ tunc mira hominum patientia contra veteres Canones invaluerat, *Gisekomi* vel *Giselberto* nobili Holsato Præfulatum detulit. Cessit *Ludovicus*, & mox studio Papæ, Brandenburgensis Episcopus factus est; sed *Albertus*, animo viribusque major, non cessit, & Pontificis auctoritati, quæ tunc erat maxima, per multos annos feliciter resistit. *Giselberto* extincto, vigesimo Alberti Episcopi anno, *Clemens VI* alium huic *Albertum*, *Burcardi* Comitis de Mansfeld filium, opposuit, frustra. Tandem hoc quoque extincto, *Albertus* noster jam senior, paulo ante obitum Episcopatu cessit A. D. 1357 *Ludovico*, Marchionis Misniæ filio, qui octavo Episcopatus anno, ad Bambergensem sedem translatus est. Sed autor opusculi nostri ad finem vitæ aut Episcopatus Alberti II non pervenit. *Guilielmus* quoque *Budaus*, Medicus Halberstadiensis, vir in Historia patria egregie versatus, non nisi priorem vitæ Alberti II partem, annos regiminis 16 complexam, Germanico sermone descriptam edidit (Halberstadii in 1624) posteriorem, cujus spem fecerat, non dedit. Opus ejus commentarii vicem in id, quod hic nunc primum integrum damus, opusculum, præstare potest. Est in eo locus, qui & *Budæo* & *Meibomio* juniore negotium facessivit: ait enim autor, *Albertum*, solenniter urbem Halberstadiensem compositis turbis A. D. 1338 ingressurum, vocasse ad se duos fratres suos *Magnum* & *Ernestum* & duos patruos suos *Johannem* & *Wilhelmum*, Duces de Brunsvick. *Wilhelmus* fuit ultimus lineæ Luneburgicæ; hujusque avus *Johannes*, & Episcopi avus *Albertus I* fratres fuere, ita, ut *Wilhelmus* & Episcopus inter se propatruales fuerint. *Wilhelmus* tamen Episcopi (credo, quod ætate provectior) patruus appellatur, pro more scriptorum ejus temporis, in cognationum vocabulis parum accuratorum. At quis *Johannes* sit, quæritur? *Budæus Magnus*, Episcopi fratre, natum arbitratur; qui postea factus sit Præpositus major Halberstadiensis. *Meibomius* facile *Budæo*, diligentissimo talium observatori, credit, circa ea tempora *Johannem* quendam ex Ducibus Brunsvicensibus, majoris Ecclesiæ Præpositum, Halberstadii vixisse; sed hunc mavult *Henrici*, vulgo *mirabilis*, filium credere, quem Præpositum S. Alexandri in Einbeccensi

beccensi urbe fuisse constat. Sane invenio, hunc *Jobannem* Præpositum A. D. 1367 defunctum, & *Einbecca* sepultum; quem Cl. Hofmannus Archivarius, etiam Moguntia & Monasterii Canonicum fuisse retulit; eumque Halberstadensem Præposituram nactum nil prohibet, quam certiore probationem desiderem. Sed Budæo Meibomioque in eo non assentior, quod auctoris nostri locum ad hunc pertinere arbitrantur; nam patruum vocat, quod fratris filio non convenit, neque in eo facile falli potuit autor, qui rebus interfuit. *Patruos* isti scriptores appellabant cognatos, qui seniores essent; at qui juniores, eos vocabant *nepotes*. Invenio igitur, *Jobannem*, *Wilhelmi Ducis* fratrem, alicubi memorari, quod optime consentit verbis auctoris, qui *Jobannem & Wilhelmu*, *Alberti patruos*, conjungit; *Patruos* satis apte vocans, qui erant, patris non fratres, sed consobrini. Et vero *Jobannem* hunc administratorem Archiepiscopatus Bremensis factum constat; *Scholasticum Ecclesie Bremensis* Henricus Woltherus facit. Canonicum quoque Hildesensem fuisse, documenta ostendunt. Connexio ergo Principum Brunsvicensium, quos memoravimus, cum *Alberto* Episcopo, sequenti Tabula patebit; ubi *Characteris* genere a cæteris eos distinximus, qui solenni Episcopi ingressui interfuere; ubi tamen in collocandis fratribus non semper nos ordini ætatis astrinximus.

Otto I

Cæterum errores nonnullos, in edendo Opusculo admissos, hic corrigere oportet. pag. 148 lin. 12 a fine, pro in concordia leg. *in discordia*. pag. 149 lin. 7 pro marchione leg. *Marchioni*. Et circa medium paginae B. M. H. interpretari oportet *Beata Maria Halberstadensis*. Et lin. 9 a fine paginae pro M. Henricum de Gotha malim legere cum Meibomio & aliis M. *Albertum de Gotha*. Nam, etsi sub finem paginae hujus & initium sequentis habeatur, interfectum M. Henricum, Doctorem decretorum; additur tamen, & interfectum M. Albertum de Gallia, ubi non dubito legendum cum Meibomio, *de Gotha*. Sed pag. eadem 149 lin. 7 a fine, verba quædam omissa sunt. Nam pro celebrare prohiberent reverentia quæ decuit, legendum: *celebrare probiberent*. *Quod cum facerent reverentia, qua decuit, insurrexerunt &c.* pag. 150 lin. 12 pro aut lege *ut*. Et lin. 22 pro conspirationem leg. *conspiratione*. pag. 151 lin. 1 pro seminatores zizaniae diaboli privigni, Burcardo procurante leg. *seminatoris zizaniae Diaboli privigno Burcardo*. lin. 13 pro aliis, leg. *aliis*. lin. 30 pro liberaliter, leg. *literaliter*. Sequentia etiam corrigenda: lin. 31 pro præstitum, lege: *præstitam*, & lin. 32. 33 pro verbis: castrum --- obligatum per suum juramentum temeravit, imo filii perjuriam fallaciter solvit, legendum cum Meibomio: *castrum --- obligatum, per suum juramentum temerarium, imo falsum perjurium, solvit*. lin. 47 pro Revenkenberch leg. *Zevkenbercb*, ut in sequentibus habetur. pag. 152 lin. 17 pro S. possidente, puto legendum: *semper possidente*. Cæterum narrationem, quam hic edidimus, autorem habere M. *Themonem*, ipsius Alberti II Episcopi Cancellarium, Budæus suspicatur pag. 135, quod verisimile arbitror.

XVII. Catalogus Episcoporum Hildeshemensium.

XVIII. Præceptum Ludovici I & Henrici Sancti Imperatorum, super terminatione & circumscriptione finium Ecclesie Hildensemensis.

Edidimus Tomo I pag. 742 Chronicon Hildesensis Ecclesie ex authentico Codice sumtum, quod ab *Ekkehardi Uragiensis* opere non differre apparuit. Addidimus & p. 772 editum jam a Browero excerptum ex Vragiensi compendium. Nunc Catalogum Episcoporum, serius oblatum, adjecimus, cum habeat, quæ prioribus conferri mereantur. Sane etiam alia, ad res Hildensemenses pertinentia, ad manus nostras pervenere, unde nonnulla excerpta hic annotare, operæ pretium

re pretium visum. Vitam *Berwardi* Episcopi Tomo I dederamus: sed tunc non fuimus recordati ejus, quod ipse sibi scripsisse proditur Epitaphii. Itaque hoc loco subicere placet:

Pars hominis *Berwardus* eram, nunc claudor in isto
Sarcophago diro, vilis & ecce cinis,
Proh dolor, officii culmen quia non bene gessi.
Sit pia pax animæ, vos & Amen canite.
Tempus adest, mea de terra quo membra leventur.

Hoc Epitaphium in fine mutilum videtur, quanquam non novum sit in talibus metri formam variari. Sed & *Bernbardo* Episcopo *Berwardi* antecessoris Epitaphium tale tribuitur:

Berwardus Præsul, cœlestis culminis exul,
Istic dum viveret, ne luce Christi careret,
Omnia cernenti studuit parere parenti.
Miraculis clarus jacet hic, Christo bene carus.
Cui Deus in cœlis raptus, ductu Michaelis,
Dignum cœlicolis præstitit esse suis.

Anno 1515 Lipsiæ edita sunt opuscula quædam *Henningi Pyrgalli* (an Feuerhahn?) Hildesiani, ubi inter Epigrammata unum est non spernendum in *Berwardum*; quod adjicimus ideo potissimum, quia peritiæ ejus chymicæ mentionem facit, quam tamen in majus exaggeratam putamus. Inscriptio & carmen ita habent:

Ad B. Bernuuardum Comitem Sommerfenborgensem, nec non Antistitem Hildesianum XIII, unicum Saxonum asylum, qui, ubi in ea religionis D. Benedicti æde sacra, quam in præconium S. Michaelis Archangeli construxerat, annis C & LXXIII sub terra cubuerat: tandem ad auctis post fata, ut in vita, miraculis, a Cœlestino summo Pontifice III in *felici urbe patria* Anno 1193 catalogo Sanctorum ascriptus est.

Nobilis Ottonum soboles, Bernwarde celebris,
Unaque Saxonici laus memoranda soli.
Tu pater es patriæ, superans Ciceronis honorem,
Extulit aut si quos Martia Roma mares.
Nonne vetat rivos labi natura per altum,
Et tamen in tumulo cernimus illa tuo?
Nonne soles itidem febres curare tremendas,
Corporis ac nocuam quamque fugare luem?
Hildesianorum Tu moenia celsa peragras,
Nec finis hostiles posse nocere manus.
Tu Polycleteos excellis jure labores,
Græcia queis mendax non putat esse pares.
Et modo, vera loquor, nam transmutare metalla
In melius poteras deteriora quidem.
Ast non in pompam mundana negotia sive,
Præstiteras quicquid fors ea fausta tulit.
Ædes optasti verum ditare sacratas
Verbigenæ, & cultum multiplicare Dei.
Hinc modo regna colis superum sedesque beatas,
Percipis & meriti præmia digna tui.

[Subjicitur ibidem]

Ecclesia de eodem.

O Gemma Saxonie, norma pietatis,
Decus tuæ patriæ, Bernwarde, Dux pacis,
Nos oppressos erige, succurre turbatis,
Et ad Christum dirige, Fontem bonitatis.

Addemus

Addemus ejusdem *Pyrgalli* Epigramma in *Godehardum* Episcopum Hildesiensem, inscriptione & tenore, ut sequitur:

Ad B. Godehardum, gloriosum Bavariae Ducem, nec non Antistitem Hildesianum XIV, ac successorem D. Bernwardi.

Inclyte Bojorum Dux, o Godeharde, precamur,
Actibus a nostris cuncta pericla move.
Te Deus elegit, templi quo Virginis alina
Antistes fieres, atque Monarcha pius.
Latere ergo frequens, Hildesia sacra, recondis
Quae modo Pontificis membra beata tui.
Ille nitet meritis, languoribus atque medetur,
Nec finit in cassum fundere quemque preces.
Hinc mea si cuperent depromere carmina laudes
Illius, ad calcem vix superesset iter.

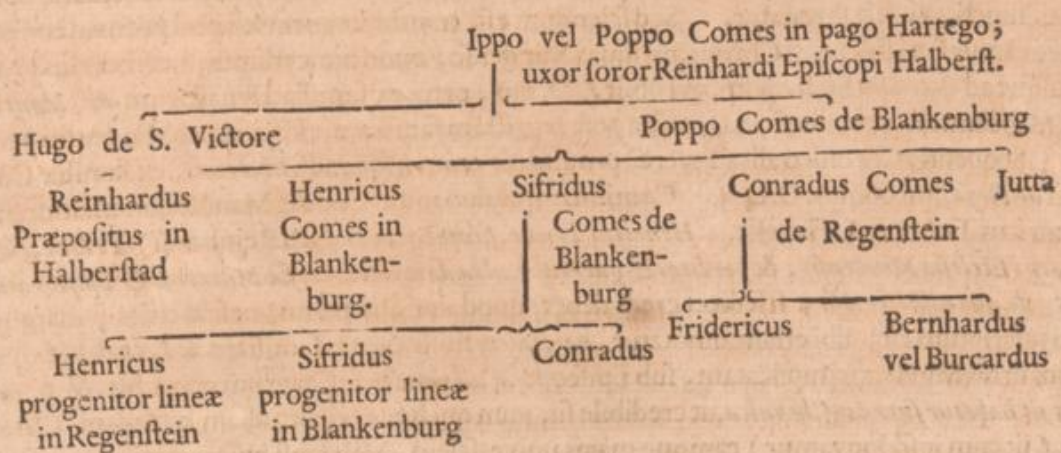
Errat autor cum aliis nonnullis, inter ea, quae edimus, extantibus, Godehardum illius Bojorum stirpe natum faciens.

Præcepta *Ludovici Pii* & *Henrici Sancti* de Terminis diœcesis Hildesienfis hic adjecimus, & notulis illustravimus. Sed ex *Ludovici* præcepto tantum excerpta adsunt. In eo *Helera* designat Halleram rivum, & fluvius *Legine* est Leina noster Hanoveram alluens. Pro *Hellereisprig*, puto legendum, *Heleres-spring*, hodie *Hallerspring*, ad Halleræ fontem. Consideratu digna sunt, quae de pagis *Flenitbi*, *Green* & *Risgau* in præcepto *Henrici S.* habentur: sed illud maxime, quod Imperator se Ecclesiae privilegium concedere ait *pro conjugis prolisque regalis incolumitate* A. D. 1013. Unde colligi posse videtur, vel habuisse prolem vel sperasse, quod notavi pugnare proposito servandae virginitatis cum Coniuge *Cunigunde*; cujus consilii etiam nulla est mentio apud *Ditmarum* aut *Adelboldum*, aliosque contemporaneos. Et suspicatus aliquando sum, ideo suppressam majorem partem vitae ejus, ab *Adelboldo* scriptam, fragmento tantum, quod Tomo I inseruimus, servato, quia ingenue narraverat, quae posterioribus non satis vel sanctitati *Henrici*, vel virginitati *Cunigundis* convenire videbantur. Locus etiam notatu dignus est, quod Imperator idem, se suosque parentes huc usque sublimatos (ad Regnum & Imperium scilicet) in *Hildesemensis Ecclesiae gremio oriundos* fatetur. Nempe progenitores *Ottonum*, veteres *Brunsvicenses* Principes, ad *Hildesemensem* utique diœcesin pertinebant; in qua & *Ludolfus* Dux monasterium *Gandeshemense* fundavit.

XIX. Hermanni de Lerbeke Chronicon Episcoporum Mindensium.

Autor fuit Ordinis Prædicatorum ad ædem S. Pauli in Urbe Mindensi. Sed aulam *Schaumburgicorum* Comitum visitavit & secutus est, ut notavit *Cl. Meibomius junior*, qui editum ab avo Chronicon Comitum *Schaumburgensium*, a *Lerbekio* conscriptum, Tomo collectionis suae primo inseruit. Desinit illud in A. D. 1404, quo obiit *Otto Comes de Schaumburg*. Unde tunc floruisse *Lerbekium* intelligas. Expungendaque est Nota utraque, me inconsulto p. 188 & 189 textui subjecta, ut concluderetur, *Leerbecium* Episcopo *Polquino*, 1282 defuncto, contemporaneum fuisse, quia translationem corporis *Borchardi*, sub hoc Episcopo cum sanctitatis opinione defuncti, vidisse se testatur. Sed sciendum est, translationes multis post primam tumulationem annis fieri solere. Chronicon suum Mindense, quod nunc edimus, *Leerbecius* produxit usque ad *Ottonem* Episcopum, qui obiit A. D. 1398, ortus ex familia *Dynastarum de Monte*, prope *Mindam*: ejusque beneficio *Dynastia* post extinctam familiam ad Episcopos *Mindenses* pervenit. Sequentia Chronico alii adjecere, producit enim usque ad *Albertum*, ex familia Comitum *de Hoya*, qui obiit A. D. 1473. Continuatores duo initio Codicis Manuscripti memorantur *Henricus Tribbe* & *E. Heveke*. *Henricus Tribbe*, filius *Reineke* (seu *Reinhardi*) *Tribbe*, fuit *Canonicus Ecclesiae Mindensis*, & per lites & guerras multa dampna Ecclesiae *Mindensi* & Episcopatu intulit, de quo nihil scripsit; si scilicet credi debet, quod antiqua manu, nescio cujus, margini Codicis ascriptum est; ubi etiam annotatur, partialem fuisse contra familiam *de Lebehen*, turbis civilibus urbis *Mindensis* implicatam, sub Episcopo *Wulbrando*. Caterum p. 174 bis & p. 186 dicitur ut habetur supra in *Chronica*, ut credibile sit, eum qui hæc scripsit, aliam quendam *Chronicam* (ut cum ipso loquamur) eamque magis universalem, *Mindensi* huic præmississe. Add.

p. 191. Citatur & ibidem nescio quæ *Chronica Saxonum*. Porro tria hæcenus Chronica Mindensia edita habemus; quibus nunc quartum, *Lerbekianum* addimus. Primum & brevissimum edidit *Johannes Pistorius* inter cæteros rerum Germanicarum scriptores, cum triginta diplomatis, quæ a *Carolo V* A. D. 1530 mensè Februario Bononiæ sunt confirmata. Alterum *Henricus Meibomius* avus cum aliis quibusdam scriptoribus Francofurti ad Mœnum A. D. 1620 publicavit, idemque nepos Tomo I Collectionis Meibomianæ inseruit. Tertium debemus Cl. *Christiano Francisco Paulino* Isenacensi Medico, scriptis Historicis non minus quam Physico-medicis claro, qui Collectioni id suæ, A. D. 1698 in 4to editæ, inseruit, notisque illustravit. Hujus Chronici autor fuit *Buffo de Watenstede*, Canonicus Hamelensis Diœceseos Mindensis. Accessere *Wedebindi Duldorpii* & *Alberti Fryschmed de Polla* carmina in Episcopos Mindenses. Hi omnes seculo XV scripsere. Sed cæteris Mindensibus Chronicis amplius utique est *Lerbekianum*, quod nunc damus; unde non pauca discimus, quæ alibi non habentur: ex quibus inprimis consideratione & examine digna sunt, quæ de origine *Comitum Blankenburgiorum*, aliis indiæta, habet. Vult enim *Lerbekius*, *Annonis* Episcopi Mindensis, qui *Wernero*, A. D. 1170 defuncto, successit, patrem fuisse *Comitem in Wytesee*, sic legendum pro *Wytesen*, infra (id est intra vel inter) Erfordiam & sylvam Harthe vel Harz. Est autem *Witensee* vel *Weiffensea* hodieque opidum Thuringiæ non incelebre, in eo, quem *Lerbekius* indicat, situ. Hoc mortuo, tres filios in aulam Imperatoris, commendantibus consanguineis, venisse, ibique gratia & autoritate floruisse; & extincto forte *Comite de Regenstein*, feudum ejus impetrasse refert. Nempe eadem postea *Comitum de Regenstein & Blankenburg* gens fuit. Credas, matrem fratrum, aut aviam, ex *Regensteiniorum* stirpe fuisse, eamque impetrati feudi causam vel occasionem extitisse. Mater sane eorum *Oda* ab aliis quoque Mindensibus scriptoribus *Blankenburgensis Comitissa* appellatur; ejusque donaria memorantur, quibus Ecclesiam Mindensem ornavit. Porro ex tribus fratribus unus *Anno* creatus est Episcopus Mindensis. Hæc autor noster, quæ non exiguas patiuntur difficultates. Nam in Diplomate, quo Imperator *Fridericus I* Henrico Leoni concessit *forestum in Montanis Harz* A. D. 1157, testis legitur *Boppo* Comes de *Blankenburg*, cum filiis *Conrado* & *Sigefrido*. Popponem quoque Comitem de *Blankenburg* habet, quod Tom. I n. 47 edidimus scriptum *Reinhufanum*, quemadmodum & filium ejus *Reinbardum Halberstadensem*: ubi subintellexi tunc Episcopum, nunc video, subintelligendum *Præpositum*; quem testem donationis, ab *Henrico Archiepiscopo Moguntino* *Reinhufanis* Monachis anno 1157 factæ, reperit vir in his versatissimus *Joh. Henricus Hofmannus*. Episcopi enim nepos (ex sorore opinor) dicitur ipse *Poppo*, hujus *Reinhardi* pater; neque Episcopi parens cum Abbate *Reinhufano* per temporum rationem, controversiam, de qua ibi sermo est, habere potuit. Sed hoc obiter. Porro *Reinbardus Halberstadenfis Episcopus* etiam ante Episcopatum *Præpositus* illic fuit, & tunc nepoti suo *Popponi*, Comiti de *Blankenburg*, teste scriptura *Reinhufana* supradicta, a nobis nuper edita, prædia quædam coëmta, in nuptiarum solennitate donavit. At *Reinhardus* ad Episcopatum *Halberstadensem* pervenit circa annum 1107, si *Annalibus Hildeshemensibus* antiquis credimus (Tom. I script. Brunsvic pag. 735.) Itaque jam ante hunc annum *Poppo* Comes floruit, & uxorem duxit. Frater esse non potuit *Annonis* Episcopi Mindensis, qui non ante annum Domini 1170 ad Episcopatum pervenit: nec proinde hinc *Comites Blankenburgenses* initium capiunt. *Hofmannus* talem antiquorum *Comitum Blankenburgiorum* Tabulam exhibet in opere, quod *de insignibus Principum Brunsvicensium* MStum reliquit:

Ipponem

Ipponem vel potius, (ut legendum cenſet) Popponem Comitem, progenitorem Blankenburgienſium, producit ex diplomate Henrici Sancti, qui A. D. 1008 Gandeshemenſi Eccleſiæ dedit curtem *Derneburg* in pago Hartingow, in pago *Ipponis* Comitis. Equidem diplomatis copia quædam, non habet Ipponem, ſed *Sipponem*, & pagum non Hartingau, ſed *Bartbe-ga*, qui poſſit eſſe pagus alias notus *Bardegau* vel *Bardingau*, in quo ſita fuit cognati nominis urbs vetus *Barde-wiga*. Sed revera legi *Ipponem* & pagum *Hartbingau*, apparet ex editione diplomatis, quam Dn. Leukfeldius in antiquitatibus Gandefianis dedit c. 14 pag. 113, quæ diſerte habet curtem, quæ dicitur *Darneburg* in pago Harthega, in comitatu Ipponis Comitis. Et ſane *Derneburgum* illud hodieque Halberſtadii principes feudi jure a Gandeshemenſi Abbatiffa tenent, ut Leukfeldius pro diligentia ſua & doctrina probe notavit. Concedamus ergo, Comitem, de quo agitur in diplomate, Ipponem fuiſſe, in pago Hartingau, ubi ſita ſane eſt Blankenburgica arx: ſed certe per temporum rationem non potuit eſſe maritus ſororis *Reinhardi Epifcopi*, qui anno 1107 aut circiter, id eſt, ſeculo poſt, ad Epifcopatum pervenit; neque adeo pater Popponis, qui paulo ante annum 1107 nuptias celebravit. Itaque hunc parachroniſmum viro diligentiffimo excidiſſe miror. Popponi Comiti, qui ſorore Reinhardi Epifcopi genitus fuit, filios *Conradum* & *Sifridum* tribuit ſcriptura Reinhuſana ſupradicta. Eodem Popponi Comiti de Blankenburg tribuit diploma Imperatoris *Friderici I*, A. D. 1157 *Goslariae* dictum. Itaque eundem eſſe credibile eſt, et ſi tunc ſeptuagenario majorem. Sed ſi eo uſque vitam produxit, non apparet, quomodo (notante ipſo Hofmanno) *Burcardus* vel *Bernbardus* Comes de Blankenburg A. D. 1152 Cœnobio in *Michelſtein* jus fundi in *Evergodderode*, in quo ſtructurum cœnobium, donarit vel confirmarit, vivente non tantum fratre *Conrado*, ſed & avo *Poppone*, quorum tabulis ſufficiebat accedere *Bernhardum*; niſi forte in numero anni ſphalma eſt. Miror etiam, ſi Poppo Henricum filium habuit, Sifrido majorem (quod inferit Hofmannus ex diplomate cœnobii *S. Thomæ* extra Urbem Halberſtadenſem de anno 1186, ubi autoritate *Gardolſi* Halberſtadenſis Epifcopi cœnobium, priore advocato dimiſſo, novum elegit, & *Henricus ac Sifridus* Comites de Blankenburg inter teſtes citantur) cur Reinhuſanus Abbas nullam ejus rationem habuerit, qui tamen & renuntiationis *Conradi* & *Sifridi*, & impugnationis *Reinhardi* mentionem facit. Ut adeo ſuſpicer, diplomatis anni 1186 mentionem, ad Henricum & Sifridum, filios *Sifridi*, nepotes Popponis pertinere, Henricumque Popponis filium nullum fuiſſe. Sed quid jam de *Annone* Epifcopo Mindenſi dicemus? Hic cum non ante annum 1170 Epifcopus Mindenſis factus ſit, Popponis Comitis Blankenburgii, A. D. 1107 nuptias celebrantis, frater eſſe non potuit. Itaque vera *Lerbekii* narratio eſſe non poteſt, quod *Anno* cum fratribus Comitatum Blankenburgicum familiæ intulerit. Hofmannus *Lerbekii* Mindenſe Chronicon non vidit; ſed ex *Cranzii* Metropoli lib 7 c. 9 & Chronico Mindenſi *Meibomiano* notavit, *Annonem* Epifcopum ad Blankenburgios Comites referri; quod ipſi parum veriſimile videtur, cum nullam ejus mentionem deprehenderit in Blankenburgicis monumentis, & *Annonis* nomen in ea familia non uſurpetur. Itaque in mentem ipſi venit, æquivocationem ſubefſe, & intelligi debere alios Blankenburgicos non ignobiles, qui in pago *Flotwide* & in pago *Derlingow*, inter Brunſvigam & Giſhornam, circa locum *Popenteich* hodieque dictum, prædia habuere; quibus familiare fuerit *Ennonis* nomen. Sed *Lerbekius* diſerte de Blankenburgiis loquitur, qui & *Regenſtein* tenere; nec mirum fuerit, *Annonis* ibi nomen raro occurrere, cum & *Reinhardi*, poſt Halberſtadenſem Præpoſitum, non redeat: nec Blankenburgii illi ſequiores Comitum axioma habuere, cum tamen *Oda* Comitiffæ Blankenburgicæ donaria, quæ mater *Annoni* fuerit, Mindenſes ſcriptores laudent. Itaque veriſimile puto, *Annonem* Popponis non filium ſed nepotem fuiſſe, & quæ *Lerbekio* memorantur de tribus fratribus, a *Weiffenſea* Thuringiæ in Halberſtadenſem Diœceſin venientibus, non ad *Annonem* ejuſque fratres, ſed ad antiquiores pertinere. Hoc de Comitibus Blankenburgicis annotare operæ pretium viſum eſt, quorum familia A. D. 1599 extincta, ditiones ad *Henricum Julium* Ducem Brunſvicenſem & Epifcopum Halberſtadenſem pervenere; & nunc Comitatus Blankenburgicus in ditione eſt *Sereniffimi* Principis *Antonii Ulrici* Ducis Brunſvicenſis & Luneburgenſis, cui in *Guelfebytana* arce, Brunſvicenſi urbi (quam tenet) vicina, eſt regiminis ſedes. Sed noviffime Blankenburgicus tractus, ſapientiffimi Principis cura, Cæſareo munere ex Comitatu factus eſt *Principatus Imperii*, assignatusque filio ejus natu minori *Ludovico Rudolpho*, Principi meliorum literarum amantiſſimo, parenti *Elifabethæ Chriſtina* Reginae Hiſpaniarum, cui decus virtute ſua dignum fata tribuerunt. Cæterum Codex Chronici Mindenſis, ab *Hermanno Lerbekio* compoſiti, & ab aliis continuati, antiquior, & eodem certe ſeculo ſcriptus, ad manus meas pervenit: quem conferre licuit cum

Apographo, manu Cl. Maderi scripto. Hiatus tamen quosdam supplere non licuit: nonnullos ex aliis Mindensium rerum scriptoribus hic suppleo, & alia nonnulla errata corrigo: pag. 161 in Episcopo quarto pro Pago perthensi, leg. *percensi*, vel *pericensi*, quod est la Perche. In Episcopo quinto lin. 5 pro D. CCC leg. *DCCCC* pag. 163 lin. 5 pro ipse *die Sancti* ---- supple. *Bonifacii*. pag. 165 lin. 11 pro Saxoniam & Bavariam leg. *Saxonia & Angaria*. Sermo enim ibi est de *Theoderico Comite de Werben*, qui fuit filius Marchionis *Alberti* vulgo *Ursi*, frater *Sifridi* (sic legendum pro *Cifrido*) Archiepiscopi Bremensis, *Bernardi* Ducis Saxoniam & Angariam, & *Ottonis* Marchionis de Brandenburg. Et pag. 167 in Episcopo 12 lin. 23 ab initio: *dedit tria loca*, & lin. 40 pro *fotaria* leg. *focaria*. lin. 4 a fine, pro *quilibet fratrum*, leg. *cuilibet fratrum*. pag. 169 lin. penult. pro: *sacro*, leg. *sacra*. p. 175 lin. 15 versus sic corrigendus est: modo *dicor* utrunque. *Vive*, tene, *prabe* &c. lin. 20 & lin. 21 pro *solum consecravit* leg. *solus*. lin. 50 leg. *Henrici de Brunsvik*. p. 177 lin. 23 leg. *torniamena*. p. 179 lin. 36 pro *infestas* leg. *intextas*. Et in mox sequente versu, pro *me* ---- composuerunt. leg. *me dudum* composuerunt. p. 183 lin. 23 leg. *Parisiensis*. p. 193 lin. 23 pro *tibi* leg. *sibi*. p. 201 MCCCVI leg. MCCCVI. p. 205 lin. 23 *trucidaverunt*, forte legendum *traxerunt*.

XX. Chronicon Episcoporum Verdensium.

Codicem hujus Chronici authenticum, picturis Episcoporum ornatum, habui a Generosissimo *Alvenslebio*, primum Serenissimorum Fratrum Ducum Brunsvicensium Gvelfebytanorum *Rudolphi Augusti & Antonii Ulrici*, nunc Potentissimi Borufforum Regis, Electoris Brandenburgici, Consiliario intimo. Picturarum in fine operis fit mentio, iussu *Bertoldi* Episcopi factarum; sed tanti non sunt visæ, ut ære redderentur. Habui etiam ad manum historiam Episcoporum Verdensium prolixiorum Germanico sermone conscriptam, a R^{mo} Abbate Luccensi *Gerardo Molano* mecum communicatam, sed recentiorum utique: meum autem institutum est tantum vetustiora hoc opere complecti. Et sane Chronicon Latinum in *Bertoldo* Episcopo, adhuc dum vivente, finit, qui ad Hildesiensem Ecclesiam translatus, non ideo minus Verdensem, a Papa sibi commendatam, regere perrexit; vir ob doctrinam & eloquentiam laudatus. Hujus iussu codex scriptus vel potius continuatus videtur. In Chronico Corbejensi ad ann. 1430 (Tom. 2 pag. 317) hæc legimus: *Gregorius Hyrte, Lector in vicino monasterio, omnium Pontificum in Verden vitas, ordine & prolixè descripsit, interjectis multis rarioribus rebus*. Et sane notabilia aliena passim hic insperguntur, ut ab hoc indicio autor hujus Chronici nostri *Gregorius Hyrte* videri possit. Sed prolixitatem hic non satis agnosco: nisi Annalista Corbejensi prolixus visus est, qui non, more ipsius, res brevissime perstrinxit. Sequitur hujus Chronici Verdensis Autor errorem vulgarem eorum, qui *S. Suibertum* primum Episcopum Verdensem faciunt; de quo mox. Sed eorum tamen fabulæ non accedit, qui *Brunonem* Episcopum Verdensem, volunt sub *Gregorii V* nomine factum Pontificem Romanum. In Verdensi diocesi fuit urbs *Bardevicum*, proxima hodierno Luneburgo, non multum *Verda* dissita; fecitque vicinia locorum & nominum, & antiqua Bardevici celebritas, ut Verdensis Episcopatus nonnunquam *Bardevicensis* sit appellatus, & Bardevicenses Canonici aliquando literas ex Curia Romana mirantes acceperint, tanquam ad cathedralem Episcopi Ecclesiam scriptas. Diploma foundationis Ecclesie Verdensis, Carolo M. attributum, haud dubie supposititium est, ex Bremensi, apud *M. Adamum* extante, iisdem pene verbis descriptum; quod ipsum plerisque doctis pro genuino non habetur, de quo alias dixi cum cura. Sed insunt tamen utrique genuina & antiqua: limitum scilicet Dioceseos designationes; quæ Carolo, Saxoniam in Dioceses dispertire cogitanti, recte tribuuntur. Chronicator noster ante *Wicbertum*, quem duodecimum numerat Episcopum, nihil habet de Ecclesia Verdensi, nisi nuda nomina Episcoporum, eaque ipsa non recte. *Cranzius* hoc Chronicon aut simile vidisse videtur (nam & citat tale quiddam) cujus etiam errores secutus est. P. 216 lin. penult. pro, qui, leg. *quia*. pag. 221 in Ep. 45 castrum unitum. leg. *unicum*.

XXI. Vita S. Swiberti, dicti Episcopi Verdensis, falso attributa Markelino Presbytero.

XXII. Ludgero attributa narratio de Canonisatione S. Swiberti.

Utrumque

UTrumque scriptum supposititium esse non dubium est, & a multo posterioribus profectum. Quia tamen ante aliquot secula vixerunt veri autores, potuere aliqua novisse, quæ nos hodie fugiunt. Itaque hæc, ut alia Pseudepigrapha antiqua, conservari digna visa sunt. Plurimos errores, parachronismos, anticipationes PseudoMarkelmi annotarunt Henschenius & Papebrochius, insignes viri, ad primum Martii, in commentario Historico de vita S. Suiberti, a §. II ad §. 57; & in nonnullis præverat *Jacobus Gretserus*, qui bene notavit, *Lotbaringia* & *Monasterii* (Westphaliæ urbis) appellationes, & ejusmodi alias, (velut *Dacie* pro Dania, *Hollandia*, *Saxonia inferioris*, *Saxonia* tanquam Westphalorum regioni contradistinctæ) multo post Markelmi tempora natas esse. Equidem *Agidius Gelenius*, vir doctus & diligens, cujus de *magnitudine Coloniae* opus, & *vitam S. Engelberti* Colonienfis Archiepiscopi, aliaque nonnulla habemus, hujus, quam damus, vitæ S. Suiberti Apologiam edidit, hoc titulo: *Clypeus Swibertinus adversus jacula, quæ in scriptozem S. Swiberti contorquentur*; ubi ex tabulis, publica autoritate confectis, ostendit, librum hunc A. D. 1472 pro antiquo prolatum. Sed recte respondent doctissimi Antwerpenses, non ideo probari, multum ab eo tempore abfuisse scripti autorem. Baronius in notis ad martyrologium Romanum dixerat: extare Suiberti acta, a Marcellino Presbytero fidelissime scripta. Sed *Holstenius* ibi annotavit, quibusdam doctis viris pro recentiori commento haberi. *Bellarminum* etiam, de autore tanquam genuino loquentem, *Labbeus* refellit. *Beda* in *Historia Ecclesiastica gentis Anglorum* narrat, *Willebrordum* Anglum cum sociis, in quibus *Suibertus*, ad prædicandum barbaris Evangelium Christi, cum Pipinus (Caroli Martelli pater) Dux Francorum esset, in Frisiam venisse. Swibertum in Britanniam reversum, ordinatumque Episcopum, Frisios repetiisse, & a Pipino *insulam Rbeni* habitandam accepisse. Hæc *Beda* lib. 5 c. 12, qui locus hodie insula *Cæsaris* (*Kaisers-werd*) appellatur. *Alfridus* Episcopus Monasteriensis *Marchelmum* memorat Anglum, a *Willebrordo* enutritum. Atque is est, quem quidam, inflexa ad Latinum morem voce, *Marcellinum* vocant, eique vitam hanc Suiberti male tribuunt. Suibertum A. D. 713 obiisse, breves Francorum Annales, Tomo 2 script. Franc. Duchesnii editi, memoriæ prodiderunt. Episcopum Verdensem factum, nec ipse PseudoMarcellinus tam ineptus fuit, ut scriberet. Et tamen hoc Verdensibus nostris persuaderi potuit, ipsique adeo autori Chronici Verdensis hic editi; cui visum est, Suibertum a *Willebrordo* missum, (ita diserte habet) Ecclesiæ, a Carolo M. fundatæ, primum Episcopum esse potuisse, cum *Willebrordi* missio & Verdensis Episcopatus fundatio, integro sæculo distent. *Cranzius*, cæteris sagacior, errorem animadvertens, alium induxit Suibertum juniorem, primum Episcopum Verdensem *Metrop. lib. 2, c. 6*. Sed nulla is veterum autoritate comprobatur. Verdenses ipsi non alium novere Suibertum, quam a *Willebrordo* missum; ut manifestum videatur, errorem ex eo natum, quod Suibertus Episcopus esset, (ordinatus a *Wilfrido* Eboracensi Episcopo, teste *Beda* d. l.) & *Werda* (sed ad Rhenum; *werda* enim vox Germanis insulam significat) habitaret. Pro *Werda* autem a posterioribus eo facilius *Verda* vel *Ferda* substituta est, quod *Werda* monasterium tantum, vel (ut hodie) Collegium Canonorum, Episcopatus nullus esset. Ignorabant scilicet, Suibertum Episcopum regionarium fuisse, nulla assignata fixa sede; ut scilicet obire regiones Evangelii causa posset: qua ratione & *Bonifacius* sede certa caruit, donec *Moguntia* ei committeretur. PseudoMarcellinum cur nostro operi infereremus, inter cæteras causa fuit, quod memorat, Suibertum in Ostfaliam nostram venisse, & in grandi vico, *Brunsvic* dicto, diebus aliquot, favente loci Satrapa, Christum prædicasse. Hæc quam vere narrentur, non dixerim; nec tamen falsa esse, præfracte affirmare ausim. Et licet *Brunonis* vici nomen loco posterius inditum merito censeatur; sunt tamen, quæ verisimile faciunt, vicum vel villam eo in loco jam extitisse, antequam a *Brunone* coleretur, nomenque acciperet, quod nunc habet. Sane pars urbis hodieque dicta *Oldewyk*, *vicus vetus*, huic sententiæ favet. *Rixfridi* Trajectensis Episcopi Epistola & interrogatio de Canonisatione Suiberti, & *Ludgeri* ampla responsio seu narratio, haud dubie non tantum supposititiæ, sed & ineptæ sunt. Fingitur, *Stephanum* Pontificem Romanum, ubi in Franciam ad *Pipinum* Regem venit, *Hildegero* Colonienfi Episcopo in mandatis dedisse, ut, inquisitione facta, Suibertum Sanctum declararet. Hunc Sancti viri corpus elevalle. Postea *Leonem III* cum Carolo M. *Werdam* venisse, & ibi lecta vita, a S. Marcellino (si Diis placet) scripta, Suibertum solenniter in sanctorum numerum retulisse; multaque tunc miracula contigisse. Sed hæc recitalle est refutasse, meritamque in ea censuram dudum doctissimi Antwerpenses strinxere. Nolumus tamen hanc vitæ appendicem a reliquo divellere, cum præfertim a Baronio aliisque non raro citetur.

XXIII. Excerpta ex Opere Johannis Rhode, Archiepiscopi Bre-
menfis, quod a nonnullis Chronicon appellatur, & inscribi-
tur: Registrum Bonorum & jurium Ecclesiæ Bremen-
fis.

Henicus Schwarzburgicus cum ab anno Domini 1463 Archiepiscopum Bremensem triennio regisset, Monasteriensis Episcopus esse maluit; Bremensem tamen Archiepiscopatum per 30 annos, titulo administratoris, retinuit, & se simul *Administratorem & Archiepiscopum* scripsit; quæ duo parum coherere videntur. Defuncto successit *Johannes Rode*, ex honesta urbis familia, Præpositus majoris Ecclesiæ; alterius *Johannis Rode*, itidem Præpositi & Apostolicarum Bullarum correctoris, ex fratre nepos. Is magno studio in bonis Ecclesiæ redintegrandis laboravit. Sed cum ministeriales plerumque adversos haberet, qui a plebejo, si Diis placet, homine (verba Cranzii sunt in metropoli lib. 12 cap. 23) gubernari ægre ferebant; *Christophorum* Brunsvicensem, Henrici Senioris filium, coadjutorem sumit, qui demum ei A.D. 1511 successit. *Johannes Rode*, jurium Ecclesiæ conservandorum studiosus, librum de illis collegit, partim Latino partim vernaculo sermone, qui passim habetur, ejusque non unum exemplum vidimus. Excerpta damus hic utiliora; sed quæ in urbes, Bremensem, Hamburgensem, & vicinos passim acriora, & controversiis obnoxia dixit, testis in propria causa; non facimus nostra: negligendum tamen eum non putavimus, quia Historiam Ecclesiæ suæ & vicinarum regionum non mediocriter illustrat, & multa, alibi indicta, docet. In Catalogo Vasallorum (qui in excerptis casu omissus est) distinguit Nobiles Vasallos a Ministerialibus. Nimirum, qui nunc *Nobiles* vulgo audiunt, olim non nisi *ministeriales*, aut militares (id est equestres) dicebantur, quod & *Cranzius* passim observat. Nobilium appellatio Comitibus, aut Dynastis, non multum inferioribus, propria erat. Inter *Vasallos Nobiles* recenset: *Comitem in Oldenborch, in Oldenbrockbusen, in Nygenbrockbusen, in Stotele, in Stoltenbroke*, de quo addit, *ubi ipse habitavit, nescitur*. Tum Nobiles de *Depholte, de Grymberge, de Stumpenbusen, de Machtenstede, de Barmstede, de Haseldorpe, de Bederickesa*. Nobiles scilicet intelligit Dynastas, ut dixi, qui Comitibus fere æquabantur. *Ministeriales* ita recensentur: *De Borchman van Horneborch, de van der Borch, de van Bluderstörpe, van Dammensee, van Oesten, de Schulten, de van Bachtenbroke, de van Tzeestersteete, Wandages* (olim) *geheten de Gryfen*. *De Borchman van Vörde, de van Borcholte, van Edzelendorp, Selsingen, Elme by Vörde, Stade, van der Lydt, de van Rade* (de wurden uth desem Lande verdreven) *de van der Kulae, de van Schwenge* (nu geheten de van *Brokbergen*, unde *Borchman* darfulves) *de van Oestebagen* (de sind vorkamen) *de kinde van de Kranenborch* (de sind vorkamen) *de Borchman van Lunenberge, de Bicker, de Borchman van Ritzenbüttele, geheten de Lappen*; sind alle deenstmanne gewesen des Stichts, alle men findet, und in allen saten, dar de deenstmanne des Stichts gesatet sind. *De van Elme by Bederickesa* sind alle Stichtsmanne gewesen, van den van Bederickesa uthgespraten, unde weren machtige dienstmanne des Stichts. *De van Vlogbelingen, de Borchmanne van dem Langvedel &c. de van Hagen, van Clawenbeke, Etze, Gylten, Arbergen, van der Vare, Bysberge, van der Helle* (nu geheten de *Monnike*) *de Cluvere, de Borchmanne van Dettensbusen, nu geheten Teddingbusen, de van Amendorpe* (de *Spaden* hebben ohr guth) *de van Wechelte, Bücken, Hassel, de van Sassen* (nu geheten *Korlebaken*) *van Berffen, Wyge, Clenken, (Wandages geheten de Ktenkocke) de Spaden, de van dem Horne*. *De Borchmanne van deme Otterberge*; *de Cluver* sind dar ok Borchmanne gewesen, nu hebben de eine eigne waninge gebuwet, geheten de *Borstel*. *De van der Helle* sind dar ock Borchmanne, *de van Otterstede, de van Honborst*. *De deenstmanne des Stichtes van Bremen aver der Lessmen, de van Owmunde* (de weren mechtig, unde hebben deme Stichte vele denstes gedaen; de bowenden den *Blomendaell*, den de van Bremen nu hebben) *de van den Schonenbeke* (dat sind rechte van Owmunde, se bowenden, ende van Owmunde, den *Schonenbeke*, darvan hebben de den Namen) *de van Marsel, de van Leesmen* (de synd nu korter tyt vorkamen) *de van Sandbecke* (de synd ryke gewesen unde vorkamen) *de van Wsterbeke* (man secht, da sind de van Sandbeck van gekamen,) *de Kniggen by der Borch, de van der Hude*. *De Stedinge* hadden den *Blomendale* mit den van Owmunde, unde hadden ore Erve unde guth darinne lang liggende. *De van Gropelinge* hebben gude deenstmanne gewesen; hadden dat Richte twischen der Borch unde Bremen, *de van Walle* weren ok gude deenstmanne. *De sind ganz vorkamen; ore gud is binnen Bremen geervet mit frowes-personen, so wol alle de von Gropeling*. *De van Wersebe,*
de

de hebben gude Woninge, unde der is vele gewefen, unde hebben ok mennygerleye namen gehadt. De van *Duringen* hebben ok gude Deenftmanne gewefen. De van *Reken* find verkamen, dat guds is noch in dem Lande; we dat heft, de fcholde dar wol van denen. De van *Stelle* de find vorkamen. De van dem *Schwanevede*, de *Groninge* (anders geheten Gronlande) de *Nuckele*, de van *Beckesbovede*, de *Nagele*. *Dinftmanne in dem Lande to Kedinge*, de van *Reymersbusen*, de van *Ruowen*, de van der *Wifch*, de van *Nindorpe*, van der *Deeffe*, van *Hadelen*, van *Vrendorpe*, de van *Baffenflete* (nu geheten de Platen) de van der *Geren*, van dem *Stegbe*, de *Kulen*, de *Hallfe* (dat find *Ruowen*) de van der *Deken*, de *Korve* (dat find *Vindorper*) de *Bremer*, de *Roden*, de van den *Borftell*, de *Brummer*, de *Monyke*, de *Schwarten*, de *Lutken*, de *Grelleken*, de *Katten*, de *Pluckeboffen*, de *Loffen*, de *Gerdesmanne*, Otto Dreves, dat find Kulen. Dese nabefchrevene hebben ok wandages der kercken to Bremen dinftmenne gewefen, unde der noch vele mehr, de vorkamen find; doch etliche find noch in wefende: de van *Bremen*, de van *Oldenfche*, (anders geheten *Moylike*) de *Schloeren*, de *Schewentorf*, de *Kofte*, (anders geheten de *Mundel*) de van *Madelen*, de *Mulen*, de *Boge*, de van *Line*, van *Elmelo*, van *Almeslo*, de *Vleckfchilde*, de van *Butle* (nu geheten de *Walen*) de van *Bardewifchk*, de van der *Duyven wortb* (nu geheten *Bunkenborg*) de van *Bardes-Vlete*, van dem *Hardenftrom*, van dem *Nienlande*. Dese vorgefchreven find en deel *Borchmanne tho Wildesbusen* gewefen, en deel *Borchmanne tho Delmenhorft* gewefen: doch richteden fick alle tydt na der kercken tho Bremen myth denfte unde anders. Men vynd in *privilegiario*, dat vehle mehr deenftmanne fynt gewefen, de hir nicht inne benomt find, der ore namen ok fere vorkamen find. De macht und Deenft des Stichts van Bremen is fere vorkamen, de iss alle en weghe; we de recupereren fchall deme mag Gott helpen. *Caterum opus totum ita incipit: In dem Nabmen de H. Dreifoldigkeit, des Vaders, des Sobnes und des H. Geistes bedet sik an düt Bock, darin befchreven is, wo de Hochwürdig Kerke tho Bremen fonderet und gefstiftet is, und we de fonderet und gefstiftet beft; item in wat Jahre de gefstiftet und funderet is. Item wor da mede bewedmet, befreyet und begavet; item wat Land und Lude darto geböret hebben, und noch gegenwardig darto gebören; fo mandat woll in olden privilegien, segeln, und Breven findet, de noch alle woll verwabret find.* Dicitur, Carolum Regem A. D. 787 Episcopatum Bremensem fundasse, & Saxones, cetera libertati suæ relictos, ad decimas Ecclesiæ solvendas astrinxisse; Widikindi filium *Wicbertum*, hujus *Walbertum* fuisse, qui corpus S. Alexandri attulerit & collocarit in oppido *Wigaltinghusen*, hodie *Wildesbusen*: aliaque id genus, quæ fati alibi habentur, nec errorum expertia sunt. Habentur & alia multa in hoc opere minutiora, de bonis & juribus Ecclesiæ Bremensis, quæ præterire visum est, tanquam prolixiora & minus in rem nostram facientia; cum & pleraque vernaculo sermone tradantur.

XXIV. Chronicon Saxonum Quedlinburgense.

HOc Chronicon more talium ab initio mundi incipiebat: sed præcedentia pervulgata, & ubique hiantia, omittit placuit usque ad Valentinianni tempora, ubi de Francis & Alemannis sermo instituitur, et si fabulosus, quasi ambæ nationes ad *Meotidem* paludem egissent, & illi ex Trojanis descendissent. Inde filium Historiæ annaliter pertexitur, usque ad Annum Domini 1025 & ultra. Quousque autem opus perrexerit, non satis constat, quia finis deest: autorem tamen ab hoc tempore non multum abuisse, apparet. Sed multi passim anni transfiliuntur. Sæpe noster convenit verbotenus cum *Chronographo Saxone*, quem in Accessionibus Historicis primum edidi; sed & sæpe ab eo differt, ut ambo ex eodem fonte vetustioris Scriptoris potasse subinde videantur. Itaque, ut antiquiora omittam, ab Anno Domini 927 ad 961 plane differt noster a Chronographo illo. Inde usque ad Annum 984 vacat, sed postea plurimum consentit, imprimis circa annum 993 usque ad *Henricum Sanctum*. In rebus Ottonis III Chronographus copiosior est, sed in rebus Henrici Sancti Historicus Quedlinburgensis. Circa initia hujus Principis in multis conspirant, sed post Annum 1008 fere in diversa discedunt; & ad Annum 1021 noster de *Quedlinburgensis* Ecclesiæ consecratione copiose agit, & alias subinde res illius loci, itemque Halberstadenfes attingit. Hoc Chronicon *Georgius Fabricius Chemnicensis* habuit, & subinde citat. Continet sane non pauca, quæ alibi frustra quæras: atque ideo dignum visum est, quod conservaretur. Exempli causa de *Excidio Regni Thuringici* quædam refert, quæ aliunde, quam ex *Witikindo Corbejensi*, sumta esse oportet, veluti quod *Theodericus* Rex Francorum, Clodovæi M. filius, post victos Thuringos dederit Saxonibus omnem eorum terram, excepta, quam *Louvia* & *Harz* sylvæ concludunt; qui fines sunt Thuringiæ hodiernæ. Apparet enim, *Louvia* nomine hic designari, quod vulgo appellamus Thuringicam Sylvam, (*Thuringer-Wald.*)

Nam & in medio Thuringicæ sylvæ prope Smalcaldam, auf der *blößen Löben* appellant hodie locum, ubi Saltus nudus & arbores raræ. Quamquam origo vocis esse videatur ab arborum frondibus: nam *Laube* hodieque est tectum ex frondibus foliisque. Et antiquissimi mortaliū, vivendi rudes, talibus tectis pro domibus sæpe utebantur. Hinc passim, per Thuringiam australem pariter & septentrionalem, locorum, vicorum, oppidorum nomina in *lebam* terminantur. Atque ita Saxones pertigisse autor scribit usque ad confluentes *Unstrut. & Sale*; & Regio Thuringorum veterum, Saxonibus concessa, diu *Nort-Thuringia* adhuc in Diplomatis appellata est. Fabulosa multa aspergit noster; velut quod Rex *Theodericus* etiam dictus sit Hugo, & quod *uxor Irminfridi* Regis Thuringorum fuerit filia Clodovæi, soror Theoderici Regis Francorum; cum filia fuerit *Theoderici Regis Ostrogotorum*, in Italia dominantis; in quo erravit & Witikindus. Illud notandum quod *cantiones de Theoderico* illo Gothorum Rege jam suo tempore antiquas extitisse scribit noster. *Es iste, inquit, fuit Thideric de Berne, de quo cantabant rustici olim.* Hæ cantiones postea etiam in septentrionem penetrarunt. Non satis apparet, cur Theodericum appellent *de Berne*, seu Veronensem, cum *Ravenna* potius egerit quam Verona: nisi forte nostri homines ex Ravenna, minus nota, Veronam notiolem fecere, quippe a Germaniæ finibus parum remotam. Habet etiam noster, quod Poeta Saxo vetus: anno 803 in palatio *Salz* Saxones antiqua libertate donatos, decimis exceptis. Sed potissimum hujus autoris usus in posterioribus annis comperietur, ad quædam in historia supplenda; in primis, ubi *Ditmar* Episcopi Mersburgensis Chronicon desinit. Pag. 281 lin. 37 pro *Trithuricus* legendum *Friburicus*. p. 283 pro *Leidulfo* Comite Capuano putem ponendum *Landulfum*. lin. 40 defunctionem leg. *defectionem*. p. 295 lin. 5 a fine leg. *uncto etiam sibi.*

XXV. Annales Corbejæ Saxonice antiqui, sed subinde interpolati, & ad annum Domini MCCCCLXXI continuati.

HOs Annales debemus Viro egregie docto *Christiano Francisco Paulino*, qui acceptos retulit *Michaeli Uranio*, Gymnasii Hersfeldensis quondam Rectori, Germanicarum antiquitatum studiosissimo. Res memorabiles per annos in Monasterio celeberrimo consignabantur variorum laboribus, qui sibi lampada tradebant. Citantur anno 982 notata *Isibordi de Amelunxen*, qui anno 1082 claruisse in hoc ipso Chronico perhibetur. Et ad annum 1097 *Marcwardus* Abbas iussisse scribitur, ut quivis Præpositus monasterii Corbejæ subjecti, Chronicon ejus mitteret, ad futuram rei memoriam: quanto magis eum consuluisse credendum est memoriæ rerum, in ipsa Corbeja gestarum. Mandatum *Marcwardi* renovavit *Wicholdus* 1150; & circa annum 1206 *Ditmarus* Abbas omnes, quas potuit sacris occupationibus & rei œconomicæ subtrahere horas, impendit historiis & rebus in patria gestis, cooperante *Mauro* Monacho. Sed qui ex veteribus schedis in hanc formam redegit omnia, & ad sua tempora produxit, fuit *Antonius* ex gente *Snakenburgiorum*, Corbejæ Monachus, & postea *Hersfeldæ*, ubi anno 1476 decessit, notante Paulino. De *Snakenburgiis* *Leznerus* in Chronico Einbeccensi, & in Editione 1604 vitæ Ludovici Pii c. 162 agit; notatque, castrum *Snakenburg* in Sollinga sylvæ nostra prope *Hildewardeshusam* olim sterisse, nunc dirutum; nec familiam nobilem superesse, sive extincta sit, sive, ut ipse suspicatur, pulsa. Sane autor se *Antonium* vocat ad ann. 1464; quod ita esse habemus apud *Leznerum* dicto loco, nempe in Chronico Einbeccensi vel *Dasseleni* lib. 4 cap. 15. Multa sunt memoranda in his Annalibus, & profutura antiquitati nostræ illustrandæ. Anno 833 mentio fit Ducatus *Butbinveldii* ex diplomate Ludovici Germanici. Mirum, quis ille Ducatus. Eruimus ex vita S. Ludgeri, locum hujus nominis inter prædia Witikindi Magni fuisse, & ab eo habitatum aliquando. Witikindo Ducatus axioma tribuebatur: id deinde loco hæsit, ut solet. Ita Ducatus *Wormatiensis*, *Rotenburgius*, *Lovaniensis*, quod Duces in illis locis habitarent. Sic per errorem nata est *Marchia Stadensis*, cum *Marchiones Septentrionales* (id est, Brandeburgici, quæ *Marchia* procul *Stada*) simul *Stadam* haberent, ibique subinde habitarent. Ad annum 839 sic legitur: *Preradbertus commonachus noster claruit pietate & doctrina, a Baburato Episcopo in Patheburn valde dilectus*; & ad annum 843: *Preradbertus lector eximium librum scripsit de Fide, Spe & Caritate*. Hæc legens quis non crederet, fuisse in nostra Corbeja lectorem quendam *Preradbertum*, etsi alibi inter scriptores Ecclesiasticos haud memoratum? Sed inquisitione tandem apud ipsos Corbejenses facta, iussu reverendissimi & celsissimi Principis Abbatis copia mihi operis decreta est; ubi ex ipso statim initio intellexi, deceptos fuisse, quicumque fide Annalium loci, *Preradbertum* admiserent. Ita enim liber incipit: *Pr. Radbertus Warino Corbejensi Abbati & Archimandrita suo salutem.*

burgico agro, & factum Papam *Gregorii V* nomine, vid. ann. 990, 996; quod de Pap. ludum explosimus. *Witikindo* Historico, Corbejensi Monacho, erectum ab Abbate Hofat m.
 tum, proditur ad annum 1004. Et ad ann. III habetur, *Eggebardum Abbatem* (nempe Uragiensem) inscripsisse Chronicon suum (Hildeshemense) Erkinberto Abbati (scilicet Corbejensi.) Id Chronicon Tomo primo Scriptorum nostrorum, Brunsvicensia illustrantium, in lucem prodit. Id scribitur dicatum Egberto Abbati, sed legendum e Erkinberto, ut hinc discimus. Notatu dignum est, *rei Heraldica* nascentis *vestigium* ad annum 1115; ubi *Heidenricus* quidam dicitur Abbati Corbejensi Erkinberto dedisse insigne suum de argento, ex quo, capite detracto, commode bibebat. Hic docte conjecit *Paulinus*, Heidenricum fuisse ex familia *Hevenbusorum*, qui inter vafallos erant Corbejenses, &, notante *Leznero* in vita Ludovici Pii, gallina pro insigni in scuto galeaque usi sunt. Nam commode poculum gallinae formam habere poterat, cui caput pro operculo esset. Et favet, quod usitatum in ea gente Heidenrici vocabulum; nam circa annum 1199 *Heidenricum de Hevenbusen* memorat idem *Leznerus*, in minutis istis non spernendus. Rara sunt circa initia seculi XII rei Heraldicae vestigia, eoque diligentius annotanda. Si *Hevenbusen* scripsissent aut pronunciaissent veteres, (ut saepe in Codicibus n & u permutantur) *insignia* fuissent *loquacia*, quod Galli vocant *armes parlantes*, ut solebant antiquitus. *Hene* enim, (vel *Henne*) gallina est Germanis. *Anserem assatum in Festo S. Martini*, per omnes fere domos, mensis inferunt Germani; ut Judaei agnum paschalem non diligentius comedissee videantur. Invitat anni tempus: tunc enim anseres pingues habentur. Hunc morem jam Anno Domini 1171 viguisse intelligas, quod tunc *Otbelricus de Sualenberg* argenteum anserem Corbejensibus in Festo S. Martini pro fraternitate obtulit. Ad annum 1215 narratur fuisse apud Corbejenses *Manuale* (seu Diarium) *S. Anscarii*, quo sancti labores, in septentrione a viro exantlati, juxta annos & dies consignati fuerant. Ipsius manu annotata acta apparet; sed originale, an apographum, huc pervenerit, definiri non potest. Id postea Tymo Abbas *Roman* misisse dicitur. Utinam in Vaticanis Chartophylaciis superesset! Quod Sanctus *Franciscus* (quem vocant) ordinis Minorum fundator, *Affiso* oriundus (ubi A. D. 1226 obiit) anno 1222 Capitulum cum fratribus in *Hildesheim* habuerit, credendum non est, si sensus sit, ipsum praesentem fuisse: sed habere potuit per quendam ordinis sui. Et fuit inter primos ejus fratres *Conradus de Hannovera*, qui S. Elisabetae intercessione ab Hildensiensibus locum struendi conventus impetravit, ut habet *Chronicon Monasterii S. Michaelis*, quod nunc edimus. Extat tamen vita illius *Conradi*, qui Franciscanorum Conventum apud Hildesenses inchoavit; sed in quo patria illi Italia, & quidem *Offida* (an quae *Ausidena* in Aprutio citeriore?) assignatur, referente in literis ad me datis R. P. *Dionysio Werlenfi* Capueino, scriptis celebri, nuper defuncto; cui etiam parum credibile videtur, jam tum Capitulum Franciscanorum Hildesiae habitum, cum *Conventus Halberstadensis & Magdeburgensis* fuerint antiquiores. Idem addit, a *Bartholomeo de Pisis* in *Libro Conformitatum*, circa annum 1385 scripto, (fructu 8 parte 21) haec verba haberi: *In loco Hildisen jacet Frater Conradus cognomine Pater Sancte, propter vitam & miracula praecleara.* Notat & nostrum Chronicon ad 1238, *Jordanum*, secundum Magistrum generalem Ordinis Praedicatorum, fuisse Saxonem ex Comitibus de *Patberg*. Caeterum interiores literas a Corbejensibus aliquando non neglectas, vel ex eo aestimes, quod ad annum 999 *Meynboldus* Magister Scholae, ob variam doctrinam mire laudatur; quod etiam ut ad annos 1156 & 1157 notatur, *Wicboldus* Abbas bis legatus in Graeciam missus est a *Friderico I* Augusto: & anno 1228 *Heremannus* quoque Abbas in Graeca lingua valde doctus fuisse memoratur. Et 1332 *Richardus* lector, juniores *Mathefin* docere iussus est. Sed & *Medicinam* non mediocriter excolebant Corbejenses Monachi, ut *Paulinus*, ipse Medicus doctissimus, qui apud Corbejenses, *Bernardo* Monasteriensi Episcopo Abbatiam tenente, aliquamdiu egit, aliquoties observavit. Hic anno 1055 notatur, *Arnoldum* Abbatem colica saepius afflictum, solis baccis juniperi comestis dolores vicisse. *Thiedagus* monachus non tantum *sacrarum literarum scientia* & eloquio, sed & *arte medica* claruit, & Ottoni III carus fuit; cumque *Boleslaus senior Dux Bobemiae* paralyticus ejus opera utiliter usus esset, Episcopatum Pragensem ei procuravit; ut diserte habet *Ditmarus* contemporaneus lib 7; unde repetit Chronicon nostrum ad annum 996. Notatur ad 1159, quendam de *Ickenrod solo lacte* pro potu & cibo vitam perduxisse ad annos CXXXI. Sed haec in specimen sufficient. p. 314 pro placuit, leg. *Placavit.*

XXVI. Roswitæ Carmen de primordiis & fundatoribus Cœnobii Gandeshemensis, ex MSto.

XXVII. Syn-

- XXVII. Syntagmatis Gandefiani ab Henrico Bodone conscripti & haecenus imperfecte editi, supplementum ex MSto.
- XXIIX. Selecta ex ejusdem Chronico Clusino Excerpta, ex MSto.
- XXIX. Diplomata Gandershemensia aut ex iis excerpta, ex MSto.

INClytum Gandeshemense Cœnobium, Canonissarum inprimis illustrium sedes, cujus Abbatissa dudum Principis Imperii dignitate fulget, inter Visurgim & Albim soli Ludgeriano Helmeftadiensi cœnobio antiquitate concedit: cum fundatum sit a *Ludolfo* Duce Saxoniae post seculi noni medium; cujus filius *Otto* sive Ecclesiam sive *Monasterium S. Michaelis* in monte, Luneburgensibus imminente, struere coepit; *Henricus* ejus filius demum *Quedlinburgense* fundavit, ut caetera taceam, quae sunt consecuta. Serenissima Princeps HENRICA CHRISTINA, quae nunc praest, Serenissimi Brunsvicensium ac Luneburgicorum Ducis ANTONII ULRICI, virtute ac doctrina perennitatem meriti, digna tanto parente filia, locum regit, & pietate non minus quam sapientia illustrat. Eadem antiquitatum patriarum studio ducitur, nuperque voluit, ut Archivum inspicerem; praclarumque Roswita monumentum, novissime recuperatum & a se redemptum, gratiose mecum communicavit. Roswita plures memorantur, sed quas a nostra facile distinguas. Inter eas inprimis clarae sunt: *Roswita* Abbatissa Gandeshemensis, & *Roswita* alias *Hilda* Angla, filia Regis Northumbrorum, quam quidam cum nostra imprudenter confundentes, (qua trecentis omnino annis anterior fuit,) Poëtriam Anglis vindicare conati sunt. Roswita Abbatissa loci, in ordine quarta fuit, statim post tres filias Fundatoris. Unde credibile est, magna fuisse nobilitatis, & ex eodem nomine non inanis suspicio est, huic Abbatissae propinquam fuisse poëtriam, & ab illa susceptam in cœnobium, ut sub ipsius oculis educaretur & erudiretur. Sane & Abbatissam fuisse eruditam, & in Logica & Rhetorica excelluisse; imo *librum Logicum* aliaque scripta composuisse, ex *Chronico* nescio quo *S. Michaelis apud Hildesiam*, quod nunc non comparet, refert *Henricus Meibomius* senior, & haec verba Chronici affert: *Walbertus septimus Episcopus Hildesheimensis post Christinam Gandersheimensem Abbatissam defunctam, Roswitham ibidem in regimen intromisit; qua caeteris excellentior in Logica & Rhetorica extitit, ut ejus libri & scripturae testantur. Composuit nempe Logicam valde insignem.* At propinqua ejus, nostra scilicet *Roswita*, animum ad amœniores literas convertit, & (ut ait Trithemius) sexum ingenio superavit; ut de ea merito Georgius Fabricius caneret:

Tu quoque, vixisses meliori Roswita seculo,
Aonidas posses inter habere locum.

Opuscula ejus recenset Trithemius; edidit *Conradus Celta* Francus anno 1501. Nam typothe-
tae lapsus est, (ut alia ibidem non pauca) quod in praefatione Tomi I habetur 1505. Nos vero
annus verus fugere non potuit, cum ipsa Celta editio in manibus esset. Porro caetera quidem
Roswita scripta, a Celta edita, fere omnia ad res sacras & Historiam Ecclesiasticam pertinent; sed
gesta *Ottonis I Augusti*, seu, ut codices habent, *Panegyris Oddonis*, ad Gerbergam Abbatissam Gan-
dersheimensem, ex fratre *Ottonis Henrico* natam, scripta; ab eximio Saxoniarum antiquita-
tum ruspatore, eodemque poëta egregio, *Henrico Meibomio seniore*, cum *Witikindi Corbejen-
sis* Historia praelo reddita, notisque egregiis illustrata est; eademque nepos cognominis, iisdem lau-
dibus Historiae poëseosque insignis, Tomo II collectionis suae inseruit, & nonnulla a vitis notis ad-
jecit. Sed quod nunc damus carmen non vidit. Roswitam nomine vero *Helenam de Rossau* di-
ctam, scripsit vir quidam doctus in elogiis iconibusque eorum, qui Marchiam Brandeburgen-
sem ornavit, imaginemque ejus & insignia gentilitia exhibuit, recentiores quosdam secutus,
nullo antiquitatis monumento suffragante; & Roswita non familiae sed personae nomen erat.
Rossingiam alii malunt, simili errore; quae familia in Brunsvicensibus terris floret. Sed talia
comminifcentis sunt, non narrantis. Roswitam longe illustriorem genere fuisse, ex dictis suspi-
cor.

Carmen ejus de cœnobii sui fundatione & primordiis vidit *Henricus Bodo*. Ita enim
in praefatione Syntagmatis sui Gandefiani, Cogitabo, (inquit) --- de Ecclesiae Gandefianae fun-
datione

datione non nihil commendare literis ---- *Id autem ut possem, opusculum illud illustrissimæ feminae Hroswitæ, in quo Ecclesia memorat a foundationem heroico canit carmine, fateor, me plurimum iudic.* Hoc autem post sexcentos annos, nescio quo sidere nobis favente, pulveris ex sinu levatum. --- Et mox: *Et ipsa Poëtis, (Poëtidem dixit pro poëtria) bonorum memoria digna &c.* Bodoni ergo videtur deberi conservatio hujus opusculi, sed quod rursus pene perierat; etsi quædam ex eo citari animadvertim in notis ad Chronicon Gandersheimense nondum editum M. Michaelis Raupii Superintendentis Gandersheimensis. Quædam etiam inde sumpta *Schatenium* vidisse oportet; hunc enim de Ludolfo fundatore versum Roswitæ citat:

Principibus sit par, sed nec ducibus fuit impar.

Ex Roswita cæteri habent *Bilungum* Principem Francorum, focerum Ducis Ludolfi, aliaque quæ in hoc carmine non inutiliter legentur. Exemplum ejus, quod repertum est, parum antiquum, vitiiis etiam, sensum non raro obscurantibus, non carebat. Itaque emendationes partim ex conjectura, partim ex Bodone & antiquo carmine, Dialecto Saxonica conscripto, passim subjecimus. Ubi Typographi nostri lapsus quidam corrigendus, quia sensum omnem notationis nostræ pervertit. Nempe p. 322 (r) pro *pedem* leg. *Aedem*, cum in textu haberetur: *eidem*. Nempe in exemplo reperto ita legebatur de Ludolfo & ejus conjugè:

Romam pergebant, sanctique *patris* visitabant
Eidem muneribus dignis precibusque benignis,
 Ipsius auxilio deposcentes sua vota
 Iuxta velle Dei sese perolvere posse.
 Hisdem temporibus possedit Papa Benignus
 Sergius Ecclesiæ primatum namque regendæ &c.

Sensus est: *Aedem* sancti *Patris*, scilicet Petri, cujus auxilio (id est, intercessione apud Deum) se *votorum* damnandos sperabant, eos visitasse. *Aedes* ergo, de qua hic sermo, est Basilica Vaticana. Etiam p. 323 (g) legi malim:

Hæc igitur causa fuerat jam cœpta secunda
 Cœnobii sub honore Dei constructio nostri.

ubi *secunda* idem quod *prospera*. Et pag. 325 lin. 12 pro *natum* leg. *natam*. p. 327 lin. 13 pro *reprobo* leg. *reprobe*. p. 328 lin. 12 pro *chyrographis* leg. *chirographis*. p. 330 (i) in nota pro quinto mense leg. *septimo mense*. Notatu dignum est, omnem *Elisionem* in carmine Roswitæ vitatam esse; quod me quoque puerum facere memini, una die trecentis versibus heroicis effulis.

Henricus Bodo, Clusini Monasterii Ordinis S. Benedicti monachus fuit, quod *Adelbeidis III* Abbatissæ Gandeshemensis ope in vicinia fundatum est anno Domini 1124. Tempora *reformationis Evangelicæ* Autor attigit, in quam acerbe invehitur, & *Conradi* Abbatis sui impulsu res Gandeshemenses & Clusinas memoriæ tradere voluit circa annum 1531. Sed Clusinas, id est suas potissimum sibi proposuit, aitque, Gandeshensium Abbatissarum Catalogum a se tantum præmissum, ut Clusina melius intelligerentur. Eodem consilio & *Episcoporum Hildesensium Catalogum* præmisit, quem omittere nolimus. Utrumque ejus Syntagma tam Gandeshemensis quam Clusinum extat integrum in uno volumine Bibliothecæ Augustæ. Sed posterioris nihil, prioris non nisi pars ad *Cl. Meibomium* pervenit, qui Collectioni suæ inseruit, nempe usque ad *Bertam II* Abbatissam, quæ ad seculi decimi tertii medium pertigit. Reliqua ergo inde a privilegio *Honori III* usque ad *Mariam*, Henrici Junioris Ducis Brunsvicensis filiam Abbatissam electam, Autori contemporaneam, ex Manuscripto supplevimus. Oportet Meibomiana ex alio Codice ejusdem Autoris venisse, ubi se *Honorii* privilegium, tanquam Innocentiano (in editione Meibomiana Tom. II pag. 509 extanti) simile, omittere velle ait Bodo; quod tamen nostro codici inseruit, his verbis præmissis: *Novis item infestationibus irritata* (Mathildis Gandeshemensis Abbatissa) *curiam repedavit Romanam, & alterum privilegium libertatis, altercationis causa pessundata, ab Honorio Papa tertio impetravit.* Clusinum Chronicon integrum dare, cum esset prolixius, operæ pretium visum non est. Continet enim plurimas minutias de Monasterii bonis. At multa in eo habet autor non spernenda, de *Reformatione Bursfeldensi*, & de bello *Hildeshemensis*, quod vulgo *Stifische Fejde* appellatur, aliisque sui, vicinique temporis rebus, quæ excerptimus. Jura etiam quædam ac veteres ritus explicat.

Postremo placet absolvere seriem Abbatissarum Gandeshensium & Abbatum Clusinarum, etiam post Bodonem.

Abba-

Abbatissarum series:

Abbatissa *Gertrudis*, Comitis de Regenstein filia, eligitur 1504: a quibusdam electa est *Catharina* ab Honstein, cum qua ipsi lites. Obiit illa 1531.

Maria, filia Henrici, Junioris dicti, Ducis Brunsvicensis, vivente adhuc præcedente in coadjutricem electa. Obiit 1539.

Clara, præcedentis soror, cui ob juventutem dati provifores ex Canonicis. Resignavit anno 1547.

Magdalena de Columna ex Bohemorum Comitibus exorta, in Abbatissam consensu capituli eligitur. Mortua 1577 d. 28 Febr.

Margareta II soror *Magdalenæ*. Dissidia ipsi fuerunt propter Abbatiam cum *Elisabetha*, Henrici Julii filia.

Anna Erica, Comitissa de Waldeck, eligitur 1589, moritur 1611.

Dorothea Augusta, Ducis Brunsvicensis Henrici Julii filia, vivente præcedente in coadjutricem sub certis conditionibus electa. Post administrationem 14 annorum obit 1626.

Catharina Elisabeth, Comitissa de Oldenburg & Delmenhorst, mortua 1649 d. 11 Septembr.

Maria Sabina, Comitissa de Solms, obiit 1665.

Dorothea Hedewig Ducissa Holsat. lineæ Nordburgensis. Relinquit anno 1678 abbatiam, amplectens religionem Romanam, nubensque Comiti de Ranzau.

Christina Sophia, filia Serenissimi Rudolphi Augusti Ducis Brunsvicensis. Resignat anno 1681 & nubit patrii sui, Antonii Ulrici, Ducis inclyti filio, Serenissimo Principi hæreditario *Augusto Wilhelmo*, Duci Brunsvicensi.

Christina Ducissa Mecklenburg. lineæ Sverinensis, obit 1693.

Serenissima Princeps ac Domina HENRICA CHRISTINA, Antonii Ulrici Serenissimi Brunsvicensium ac Luneburgensium Ducis filia, quæ hodie feliciter præest.

Clusinorum Abbatum hanc seriem, sed imperfectam invenio:

Anno 1124 consecratur Monasterii Ecclesia.

Anno D. 1154 obiit *Henricus* primus Abbas, cum præfuisset annis 30.

Succesit *Winnemarus*, qui obiit 1166.

Henricus obiit 1184 [hunc apud Bodonem sequitur *Lampertus*.]

Bartoldus obiit 1204 [successor *Lamperti* apud Bodonem]

Richardus obiit 1220.

Conradus obiit 1244.

Bartoldus II obiit 1274.

Conradus II eligitur, obiit 1291.

Henricus III obiit 1301.

Ludolfus obiit 1307.

Bartoldus III obiit 1321.

Henricus IV laudabiliter præfuit, obiit 1330.

Johannes Schelberg obiit 1350.

Henricus V.

Johannes II cognomento Ribbrecht.

Rembertus patria Geismariensis A. D. 1421.

Detlevus malitiose electus.

Henricus VI.

Johannes Dederot Mundenfis, professus Northeimensis, postea Abbas Clusanus, reformationem monasticam cœpit in Clusa. Postea Bursfeldam avocatus, obiit ibi 1436

Johannes Borneman Einbeccensis 1439 electus

Godefridus electus 1446.

Wedego Abbas.

Conradus V Prior, electus Abbas, obiit 1541, successit *Johannes Mucken* Alfeldensis. Anno 1570 loco *Johannis Beeck* Abbatis, *Hermannus Hamelmannus* Abbas a Duce *Julio* constituitur; mox tamen *Johannis Beeck* restitutus est, & resignavit ante obitum 1572.

Henricus 29 Abbas, vixit Hildesie in Monasterio S Michaelis.

Sequentes Evangelici.

Henricus Pummel Uslariensis, Abbas 1586, obiit 1595.

INTRODUCT. IN COLLECTION. SCRIPTOR.

Georgius Schinemann ex Secretario Abbas, obiit 1617.

Johannes Reitenroth Præpositus obiit 1637.

Conradus Stierbecker 1649.

M. Julius Sattler Abbas Clusinus & Superintendens Generalis Gandershemensis, obiit 1659.

3/ Postremo adjecta sunt *Diplomata* complura, quibus res Gandershemenses illustrantur; ex quibus nonnulla sunt contracta brevitatis causa, verbis superfluis omissis. Dissimulare autem candor vetat in nonnullis antiquissimis haud parum occurrere difficultatis. Ludolfus fundator ait (pag. 371) *tam Imperiali auctoritate quam Apostolica Sedis literis & Episcopali benedictione munire* [traditionem] *curavi.* At Ludovicus Germanicus (Ludovici Pii Augusti filius) cujus unius potestati suberat locus, Imperatoris appellatione nunquam usus est. Nescio tamen, an non excusari hic possit *Imperialis auctoritatis* mentio ex eo, quod aliquando in genuinis ejus seculi *Diplomatibus* Regum Germaniæ *Anni Imperii* pro annis regni scribuntur. Ex Sergii Papæ literis, in Ludolfinas insertis, apparet, Ludovicum Regem reliquias petiisse pro *Corbeje novæ* Monasterio, de quo (opinor) accipiendum est, quod de cœnobio, ab ejus avo & genitore fundato, dicitur. Sed eas Ludolfus Regis, ut apparet, permissu, in rem suam vertit, novoque, quod ipse parabat, Monasterio inferre decrevit. Quæ vero cum *Rorvita* narratione non satis per omnia conspirant. Aliæ Ludolfi literæ reperiuntur, quas habet Bodo (Tom. II. Ed. Meibom. p. 481) sed quibus multo minus fido, quia ait: *literis Domini nostri Ludovici Romanorum Regis invictissimi ad Sergium Papam acceptis, cum prædicta conjuge mea anno Dominice Incarnationis octingentesimo quinquagesimo tertio Indictione prima Romam ivi.* Sed Romanorum Regis mentio hic plane absfona est, inusitata illis temporibus, nulloque modo conveniens Ludovico Germanico; & anno Domini 853 ind. I jam dudum obierat Papa Sergius II extinctus A. D. 847. Et circa præceptum Ludovici Regis (Junioris) de libertate loci, quod dedimus pag. 372, tam in contentis quam in anno hæreo. Vult enim Rex (præter stylum suæ curiæ) ut Sanctimoniales loci *Imperialem* teneant immunitatem, & Annum incarnationis Domini literis ascribit, quod tunc nondum in usu erat; quæ novissima objectio etiam contra aliud ejusdem præceptum, eadem pagina exhibitum, fieri potest. Nisi excusari posse putemus mentionem hanc anni Incarnationis, quia constat, paucis post annis sub *Carolo Crasso*, (hujus Ludovici fratre) & *Arnulfo* eam ubique recipi cœpisse. Cæterum comparando diplomata, quæ damus, cum editione Leuckfeldiana, non pauca quidem apud nos (ni fallor) habentur emendatius (ex. gr. in Agapeti Papæ literis illic habetur: *scriptum per manus Stephani servi Sanctæ Romanæ Ecclesiæ*, apud nos p. 373 *Stephani* Scribiniarii *Sanctæ &c.*) Nonnulla tamen & in nostra editione emendanda sunt, partim typographi, partim Apographi vitio; ut p. 371 non procul initio pro partis, pascuis, &c. leg. *pratis, pascuis &c.* & p. 372 lin. 16 post *vite* ponatur *religio*. lin. 20 pro dignæ leg. *dignam*. lin. 26 pro judiciaribus leg. *judiciariam*. p. 373 lin. penult. pro Latheria leg. *Lutberia*. p. 374 lin. 15 pro hæredum, & leg. *heredum ejus*. p. 375 in Diplom. Ottonis Anni 973 in fine pro actum Driburg videtur legendum: *actum Tribure*. Et in sequenti Diplomate ad finem pro: Imperii autem III leg. *Imperii autem VII*. lin. 7 a fine: villam unam Zlovo lege *villam Wanzleva*. p. 376 in diplomate Ottonis circa medium ejus pro: & inter duos leg. *& insuper duos*. eadem pag. lin. 3 a fine pro: Morlevingerod videtur legendum *Motlevingerod*. p. 377 in Dipl. dato anno XIII tertii Ottonis, pro: anno D CCCCXCIII. leg. DCCCCXCVI. Ead pag. in Dipl. Henrici videtur legendum *Baldovesheim, & Sonderenboven, & Darneburg in pago Hartega in Comitatu Ipponis*. p. 378 in Diplomate ejusdem anni millesimi XXI pro: hos quinque pagos &c. ponatur: *hos quippe pagos Gandesemigawi, Grenigawi, Frietbenigawi, Flenitbigawi, Auganagawi, Winzigawi, Erigawi, & insuper, quid in his duobus pagis Suilbergawi & Erimergawi [vel Ommergawi] visus est habere.* Eadem pag. in charta Luitgardis in Ed. Leuckfeldiana sic legitur: *XIII mansos in Brynessen, & in Haboldesbusen, & in Hilæbrechtsbusen, & duos in Siboldisbusen, atque item duos in Elleletbusen.* Eadem pag. in Innocentii Papæ privilegio, post: noscitur esse constructum, inseratur: *in quo divino estis obsequio mancipata.* In eodem privilegio pag. 379 lin. 3 pro constitutæ leg. *constructæ*. lin. 4 pro Denoste leg. *Dengde*. lin. 5 pro: Perichoria leg. *parochia*, & lin. 6. pro Erica, Denstede leg. *Erice, Denstede*. lin. 7 post: pertinentiis suis, inseratur: *villicationem in Gbeveldesbusen cum parochia, Ecclesiis & omnibus pertinentiis suis*, lin. 13 pro: & de sumtibus leg. *vel de nutrimentis*. p. 380 lin. 2 pro *coram* leg. *eorum*.

XXX. Narratio de fundatione & restauratione Monasterii S. Michaelis in Luneburg, ex Manuscripto.

Hujus Monasterii bona nunc in usum illustriſſimi Luneburgenſium Gymnaſii pietate Principum ſunt converſa. Brevem, quam hic damus, narrationem, a neſcio quo olim conſcriptam, ex antiquis ſchedis ſuppeditavit Dn Pſeffingerus V. Cl. Gymnaſii Inſpector, qui notulas etiam quasdam aſperſit ex Diplomatiſtis, quorum ipſi non vulgaris, non minus quam reliquæ Hiſtoriae, notitia eſt. Speramusque, ejus cura tum circumſiſtae regionis antiquitates, tum & familias nobiles illuſtratum iri. Abbatum Catalogus, ab eodem ſuppeditatus, Tomo III adjicietur. Dolendum eſt, Monasterii Chronicon aut conſignationem aliquam temporum nullam extare. Fuit alioqui celeberrimum; & Smaragdum S. Michaelis Abbatem, ſcriptis celebrem, *via Regia*, a Dacherio Spicil. Tom. 5 editæ aliorumque operum autorem, Miræus (in *notis ad Honorium Auguſtodunenſem de Scriptoribus Eccleſiaſticis*) aliique viri docti huic loco aſcripſere, ubi Abbas Smaragdus ſeculo X vixerit. Sed Dacherius in præfatione (loco dicto) & Mabillonius Tomo 2 Analectorum, ubi *Chronicon S. Michaelis Virdunenſis* edit, oſtendunt, Smaragdum illum, Scriptorem non paucorum operum, tempore *Caroli M. & Ludovici Pii* Monasterium S. Michaelis Virdunenſe rexille; cum etiam *Codex Reginae Chriſtinae*, unde viam Regiam Dacherius produxit, ante Regum Saxoniorum tempora exaratus ſit. Cæterum hæc præſens Narratio videtur conſcripta paulo poſt annum 1418, abſoluta Eccleſiæ reſtauratione, ut ſeries rei geſtae ad poſteros transmittetur. Indicatur in ea, Monasterium ab *Hermanno* Saxoniae Duce, tempore *Otonis M.* fundatum fuiſſe, idque paulo ante Annum Domini 955; quia dicitur, amplius, quam centum poſt annis, nempe Anno Domini 1055 conſecratum, in *Chronico* legi. Inde vetuſtate collapſum, auxilio *Johannis* Ducis Luneburgici Anno Domini 1277 reſtauratum & dedicatum, regnante *Ottone* ejus filio, & cum uxore *Mechtilde*, nata Ducis Bavariae, pium opus plurimum adjuvante. Sed cum urbs a Duce *Magno Torquato* Domino ſuo deſciſſet, & obſidionem timeret; caſtrum cum Monasterio, quod in eminente loco ſita eſſent, a civibus everſum eſt anno Domini 1371. Abbas cum Monachis & rebus mobilibus in urbem tranſiit, coeptaque eſt ibi conſtructio Monasterii novi, faventibus *Wenceslao & Alberto* Ducibus Saxoniae ex *Aſcania* Stirpe, ad quos civitas deſecerat. Monachi tamen etiam verorum Principum, filiorum Magni Torquati, *Friderici & Bernardi* adhuc juvenum, (nam Domicelli hic vocantur) conſenſum impetrarunt: ſed tota Eccleſiæ ſtructura demum anno Domini 1418 ad perfectionem deducta eſt. Notandum tamen, circa tempus fundationis ipſumque fundatorem, ab hac Narratione diſſentire Autorem ſchedæ *de Fundatione quarundam Saxoniae Eccleſiarum*, quæ inſerta eſt Tomo noſtro I, num. XX, ubi p. 261 legitur: *Anno Domini 906 Monasterium in monte Luneborch fundatum eſt ab Ottone Duce Saxonum, hortante eum ad hoc Wickbergo Epifcopo Verdenſi.* Otto Dux intelligitur, filius Ludolſi Ducis, pater *Henrici Aucupis* Regis. Conſentit *Chronicon Riddageſhufanum*, quod nunc edimus, ubi etiam Monasterium A. D. 906 fundatum habetur. Quædam hac de re jam attigimus in præfatione prioris Tomi ad n. XX. Hic addere ſuffecerit, poſſe conciliari utramque ſententiam, ſi altera emendetur; & Eccleſiam quidem fundatam ab *Ottone* Duce, ſed in monasterium, (ut sæpe fiebat,) converſam ab *Hermanno*. Poſtremo adicere placuit privilegium indulgentiarum, Monasterio Anno Domini 1281 conſeſſum, quod *Narrationi* annexum reperiffemus.

XXXI. *Otonis* Kulzing, Præpoſiti in Hilgenthal Ordinis Præmonſtratenſis, narratio de fundatione Monasterii ſui & translatione in urbem Luneburg.

Hoc monasterium per militem Lippoldum de *Doren* fundatum eſt in *Kerckgelderſen* anno 1314; triennio poſt translatum in *Zibelingborſtell*, dictum *Hilgenthal*, id eſt ſancta vallis. Ibi cum monachi per annos 65 habitaffent, translati ſunt in urbem Luneburgenſem annitente inprimis *Alberto* Duce Saxoniae, qui Luneburgum tunc tenebat; ipſo *Ottone Kulzing* Præpoſito, autore hujus ſcripti, (patria Ulleſſenſi) Monasterium gubernante. Res acta eſt anno Domini 1383 die 26 menſis Auguſti. Et notandum eſt, diploma Ducum, translationis gratia datum, ita habere: *Nos Wenceslaus & Albertus, Dei Gratia Angaria & Weſtſalia, Saxoniae & Luneborg Duces, Palatini Saxoniae, & in Brenen Comites, Sacri Imperii Principes Electores; Et Bernardus, eadem Gratia Dux in Brunſwiche & Luneborg, ad perpetuam rei memoriam &c. --- Datum Luneborg, Anno Domini milleſimo trecenteſimo octuageſimo ſecundo, viceſima quarta die menſis Julii præſentibus &c.* Ubi patet, etſi Aurea Bulla *Caroli IV* multo ante condita eſſet, tamen *Wenceslaum* & hujus ex patre *Ottone* nepotem *Albertum*, ſeſe ambos ſimul Principes Electores appellare: & li-

cet *Albertus* solus, natus *Eilfabeta* filia *Wilhelmi Ducis Luneburgici*, suæ lineæ ultimi, *Ottoni* *Ascanio* nupta, hæreditarium jus in *Luneburgicam* regionem sibi tribueret; *Wenzeslæum* tamen, patrum ejus, in prætensi juris communionem, gratia Imperatoris *Caroli IV* fuisse receptum: & licet hoc in *Friderici*, *Bernardi* & *Henrici* Ducum *Brunsvicensium*, Magno *Torquato* natorum, detrimentum & injuriam cederet; *Bernardum* tamen, qui huic diplomati subscripsit, tunc dissimulare coactum. Hoc diploma cum aliis nonnullis, ad *Monasterii* res pertinentibus, adjicere placuit. Suppeditavit omnia *Dn. Job Henricus Butnerus*, Cantor ad *S. Johannis* in urbe *Luneburgica*, vir doctus & diligens, qui in familiis patriciæ nobilitatis, quæ in urbe floruerunt, describendis, libro edito egregiam operam navavit. Obiter noto, illo tempore, (ut ex hac narratione patet) centum *strenos* æquivaluisse octuaginta *Marcis*, nempe *Luneburgensium* denariorum. Pag. 388 in notis lin. ultima pro *Du Lange*, leg. *Du Cange*.

XXXII. Chronicon Cœnobii S. Michaelis in Hildesheim Ordinis S. Benedicti, ex Manuscripto.

Obtinuimus hoc Chronicon beneficio Illustris Viri, qui nunc in clyto *Monasterio* præest, ab antiquioribus conscriptum ex monumentis loci, & a posteriore aliquo ad nostra usque tempora continuatum. Fundator ejus fuit Magister *Ottonis III Augusti Bernardus* Episcopus *Hildesienfis*, cujus vitam Tomo I *Scriptorum*, *Brunsvicensia* illustrantium, inseruimus; quæ etiam hujus *Monasterii* originibus declarandis inserviet. Errat autor, & antiqua ad posteriorum morem concipit, dum primum *Abbatem Goderammum* Doctorem in sacra pagina seu *Theologia*, & quartum *Segebertum* Doctorem *Decretorum* facit; cum nec dum universitates studiorum, a quibus honores Doctoratus darentur, in orbe extarent. Tertius *Abbas Benno*, factus demum *Misenensis* Episcopus, etiam sanctitatis fama inclaruit, & a *Leone X* demum canonizationis honorem accepit.

Hac occasione memorare operæ pretium videtur, *S. Bennonis libellum de Dictamine seu de conscribendis Epistolis*, hæctenus ineditum imo plane incognitum, & ejusdem expositiones breves super *Evangelia Dominicalia*, extare in codice membranaceo *Augustæ Bibliothecæ Guelfebytanæ* *Serenissimi Ducis Brunsvicensis* in forma quam octavam vocant, n° 56.20 MSS. Prior ita incipit: *Ego, Benno Misnensis, humillimus servus crucis Christi, S. Ferrariensium* (sic lego) *ci- vi, Palatii Imperatoris æquissimo judici, salutem & petitionis affectum. Magnis & crebris tue dilectionis precibus fatigatus, honestæ petitioni denegare non audeo, quod me jam dudum opusculum promississe recolo. Eatenus namque tua rogatione moveor, æternaque [f. & tenera] dilectione con- gior, ut omnibus fere destitutus amicis, si super hoc tibi satisfacere tueque petitioni prodesse negli- gam, videar. Feci itaque non invitus, ut cum tua tum omnium utilitate, rationes dictan- di proficere, ex multorum gestis [f. congestis] in unum corpus colligerem, quibus disciplinam rudi- bus, & documenta proventis breviter commodeque traderem; ut hoc dumtaxat contenti opusculo ad aliorum nemora & diverticula non recurrant de cætero. Siquos vero liber edax, mordax, ro- dit, lacerat, de se, in se nihil fructus prospicientes, quem ferre valeant; & ob hoc *Aginulfi* vel *Abba- tis Samaritani* [forte corrupta vox] tenuitatem & indisciplinata doctrina novitatem huic intro- ductioni præferre vel parificare sat agunt: videant, quod non ratione duce sed facibus iræ accensæ indecenter protervi sunt. Sic enim *Alberici Monachi*, Viri eloquentissimi, librum vituperant, quod et si plene per singula dictaminis documenta non scriberet, in Epistolis tamen scribendis, & di- ctandis privilegiis, non injuria creditur ceteros excellere. Ceterum ne in prologis scribendis & nihil profuturis tempus videamur amittere sinem præfationi imponamus; hoc tamen prius expo- stulantes, quod, si qui ad hoc opus accedentes quicquam teneris auribus acceperint, quod discretum eliminari oportuerit, non statim obstrepant, sed quid & propter quid, diligenter considerent. Et hæc hæctenus.*

Quædam hic emendavimus, quod corruptius a librario minus intelligente scripta appareret. Habebant *Cæsares* illorum temporum *judices Imperialis palatii* in *Italia* passim, juris & consuetudinum peritos, etiam ante restitutum *Legum Romanarum* corpus, quorum sæpe in *Diplomatibus* fit mentio; & talis fuit iste *S. Ferrariensis civis*, cui *Benno* Episcopus libellum inscripsit. Discimus etiam hinc, *Aginulfum* quendam, & *Albericum Monachum*, quem autor secutus videtur, præ ceteris laudatum; de *Arte Epistolographica* scripsisse.

Placet etiam speciminis causa ex brevibus *Evangeliorum Dominicalium expositionibus*, exhibere primam, quæ est *Evangelii primæ dominicæ Adventus*. Ea autem ita habet: *Appropin- quans Jesus Hierosolymis*, id est ad visionem supernæ pacis, id est, ad passionem & resurre- ctionem & ascensionem, cum venisset *Bethphage*, id est ad domum buccæ, id est, comestio- nis. In

nis. In Bethfage enim Presbyteri solebant exercere comestationem. Id est, cum venisset ad ecclesiam, in qua micas de mensa cadentes comedimus, id est, adventum bonorum; qui est *juxta montem Oliveti*, id est, qui perseverantes in bono opere, parati sunt transcendere montem olivarum, id est, cum maximo labore ascendere ad alta olivarum, sive ad sublimitatem æternæ beatitudinis. *Misit duos discipulos*, id est, Petrum & Paulum, quorum Petrus fuit primus Apostolorum, Paulus autem novissimus. *In castellum, quoderat contra eos*: in Judæam, quæ prædicationi illorum rebellabat; *ut asinam*, id est, Judæam, sub jugo legis alligatam, & *pullum*, id est, gentilem populum, ullius habenæ reinacula nescientem, id est, sub ipsa lege non permanentem, prædicatione sua a laqueo dissolventes infidelitatis, ad fidem adducerent. *Quod si eis aliquis*, id est, inimicus, habens potestatem, *aliquid diceret*: *dicerent, quia Dominus bis opus habet*, id est, habet manifestare miracula sua in eis. Sequitur: *Dicite filie Syon*, id est, filia speculationis, id est, novæ legis, quæ a speculatoribus, id est, a Prophetis prædicata. Generatim dicti filii quasi filia. *Rex tuus*, id est, Christus tuus, id est, sub lege venit, id est, descendit in terram ad opus tuum, ut impleantur ea, quæ dicta sunt de te; non superbe cum equis & curribus, sed humiliter, super asinam, *sedens*. *Illi autem euntes*, tam gentiles quam Judæos ad fidem adduxerunt, & *vestimenta sua*, id est, suam doctrinam imponentes, *fecerunt eum sedere*, id est, purificatum templum Domino. *Alii straverunt vestimenta sua in via*, id est, sancti Martyres, in via existentes, id est, peregrinatione seculi, tradiderunt proculcationi corpora sua, quæ sunt vestimenta animæ. *Alii cadentes ramos de arboribus* confessores intelliguntur, qui ad demonstrandam viam, floribus ramos, id est, exempla sua florentis vitæ nobis defecerunt. *Præcedentes turba & sequentes*, sunt Patres tam veteris Testamenti quam novi, qui incarnationem Christi venturam prædixerunt. Ex hoc specimine intelligi potest, allegoricum interpretandi genus autori placuisse, nec ingenium abfuisse. Sed quædam corrupta vitio librarii, bene intelligi non potuerunt.

In eodem Codice extat *Henrici Francigenæ Gemma*, id est, libellus de conscribendis Epistolis, inscriptus *Petro, divino munere Severiana domus Canonico Sacerdoti*. Nomine *Francigenæ* illis temporibus apud Germanos designabatur homo in Gallia natus: nam *Francorum* appellationem nondum ipsi dimiserant, & Cæsares aliquamdiu sese adhuc Francorum Reges scribebant, ut alibi notavimus. Paginæ autem, quæ hujus libelli initium præcedit, quidam majusculis literis hæc verba, nescio quo consilio, inscripsit: BENNO, BENNOPOLITANUS QVONDAM PATER, REVERENDO IN CHRISTO DOMINO ANNONI COLONIENSI ARCHIEPISCOPO, SEGEBERTO QVOQVE ABBATI BENNOPOLITANO FORIS CIVITATE SALUTEM. An fortasse quandam epistolam Bennonis ad hos ambos subijcere voluit, sed postea intermisit? Suspicio nasci poterat, ipsum hæc ascripsisse *Bennonem* libro, ad hos amicos transmittendo; sed reperio, eadem manu scribi: EGO BENNO MISNENSIS, initio libri de dictamine, & quæ sequuntur passim, ita esse corrupta, ut ab ipso Bennone, vel scripta vel saltem missa, credi non possint. Porro *Bennopolitanum Patrem*, id est, Hildesensem Abbatem (nempe statim ante *Segebertum* ad quem scribit) se Beino vocat, ad nomen suum alludens: quia antiquum castrum apud Hildeshemensem urbem fuit, dictum *Benneburg* (cujus locum nunc quoque monstrant) ab antiquiore quodam Bennone, ut apparet, structum. De quo loco fabulosa hæc verba in eodem codice, etsi deleta, adhuc tamen legibilia, reperio statim post Evangeliorum Dominicalium Expositionem finitam: ANNO DOMINI CCCCCLXXVII. FUNDATUR BENNOPOLIS, NUNC HILDENESHEIM NUNCUPATA, TEMPORE TIBERII CÆSARIS. *Tiberius* intelligendus est *secundus*, quem anno Domini 578 Septembri mense a *Jusino* altero paulo ante obitum in confortium Imperii ascitum constat. *Bebrensus* V. Cl. de hoc loco a me consultus, respondit, vetus castrum fuisse prope urbem versus occidentem trans *Indriam*, situm in triangulo, quod faciunt *vetus Cartusia* ante portam Dammonis, & *vicus Sancti Mauriti*; ibique nomen agro mansisse, diruto a civibus castro, cum civitas id emisisset anno 1249, superstitibus adhuc Tabulis emtionis.

Cæterum in hoc Chronico passim insperguntur, quæ etiam Historiam harum regionum, & Hildesensem in primis illustrent ac suppleant, & familiis quoque nobilibus, ad viros quosdam suæ gentis insignes melius noscendos, præderunt. In *Johanne Lorff* Abbate XXXII, postulato anno Domini 1486, citatur *Chronica Abbatum*. Puto, esse libellum, quem *Henricus Meibomius junior* V. Cl. Tomo II collectionis avitæ ac suæ edidit, & qui in hoc *Johanne* definit. Differt a nostro, itaque utrumque extare non inutile visum est. Citat adhuc aliud *Chronicon S. Michaelis apud Hildesiam* senior *Meibomius* in præfatione Panegyrici Roswitæ, sed locus, in edito a nepote, non

extat ; ut appareat, hoc non tam rerum cœnobii, quam in cœnobio repertum fuisse ; sed id nupiam comparet. Dabimus adhuc aliud S. Michaelis Chronicon, ex Episcoporum & Abbatum rebus mixtum, infra numero XLVIII, ubi videatur. Pag. 400 in Abbate XIII pro Hannovere nisi legendum *Hanoverensi*. Hanoveram enim, aut potius Honoveram, veteres & diplomat a habent, ab *hoben Over*, alta ripa.

XXXIII. Johannis Legatii Chronicon S. Godehardi in Hildesheim ordinis S. Benedicti, ex MSto.

Chronicon istud, hætenus ineditum, ad me pervenit beneficio V. Cl. *Conradi Bartoldi Bebernsi*, insignis apud Hildesienfes Medici, & historiae nostratis peritissimi: nec invito illustri Prælato Monasterii editur. Autor *Johannes Legati* vel *Johannes Legatius* loci Monachus, scripsit opusculum, quod in *Bertramo* Abbate absolvit, & successori ejus *Henningo* dedicavit, cujus & impulsu se scripsisse ait. *Bertoldus de Lansberg* tunc Episcopatum Hildeshemensem regabat. Ut adeo autor floruerit versus exitum seculi decimi quinti. Nam Bertoldus obiit anno Domini 1503. Quandam styli elegantiam, renascentibus paulatim bonis literis, scriptor non ad modum feliciter affectat. Monasterium hoc ordinis S. Benedicti condi cœptum ab Episcopo *Bernhardo* anno Domini 1133 16 Kal. Jul. in honorem Sancti Godehardi Episcopi, cujus relatio inter sanctos anno præcedente, cura ejusdem Bernhardi, perfecta fuerat. Bernhardi ipsius vitam *Johannes, veteris civitatis Abbas*, eleganti sermone scripsisse hic dicitur: ea non extat. Veterem civitatem puto esse *Ulsen* seu *Oldenstad*; nam & ibi erat Monasterium Benedictinorum. *Friedericus*, primus Monasterii S. Godehardi Abbas fuit anno Domini 1136, ex Corbejensi Monasterio ascitus. Hunc noster ait Monasterio dono dedisse *libros, tam vetustos & utiles quam pretiosos, non fragili papyro, non fluxa illa arte impressoria, qua sero venit, sed validissimo pergamenno compositos*. Nempe tunc, cum hæc scribebat noster, *ars impressoria* recens inventa erat, & (ut apparet) a multis, præsertim Monachis (qui scribendo proderant cœnobiis suis) non admodum laudabatur. Sed infirmum admodum nostri argumentum est, quo fluxam artem contendit. Durat utique, & durare facit libros, ipsa multiplicatione exemplarium. Nec ad artem ipsam pertinet, in pergamenno an charta fiat impressio. Sane olim moris erat, aliquot exemplaria *membra- na imprimi*, taliaque complura editorum a *Roberto Stephano* librorum vidi. Inter libros a *Friederico* Abbate allatos autor memorat *Herici, Corbejensis Monachi, Homilias*. Sub XI Abbate notat, Cistercienses, Benedictinorum filios, cœnobium S. Godehardi, ut situ amœnum, sibi vindicare conatos, & Romæ impetrasse, *in locum Universalis studii*; sed *Hildebrandum* Abbatem conductis militibus venientes repulisse: ex eo non rediisse. Ita res inter Monachos etiam ferro aliquando agebatur. Lecta est auctori *Hildebrandi Epistola*, plena querelarum contra Cistercienses, *ad Abbates Ordines sui scripta*, in qua eos appellavit: *communes hostes*. *Eilardus* XIII Abbas, perpendens vires Monasterii sui, *certum fratrum numerum*, duorum videlicet & viginti statuit, quos ultra citrave porrigi volebat, *Ottone* Episcopo confirmante. Id sapiens consilium fuit, & intellexi ex viris peritis rerum inclytæ cujusdam Societatis, non alia re eam magis laborare ac sibi officere, quam quod passim Collegia numero hominum supra vires onerantur. Unde necessaria curæ rerum secularium artesque ditescendi, quibus odia accersuntur; sequiturque ab antiqua virtute & gloria degeneratio, dum magis multi quam insignes viri experuntur. Sub XIV Abbate *Burcardo* attingit noster *schisma*, quo Hildesienfis Ecclesia laboravit, electis per scissionem *Henrico* ex Ducibus Brunsvicensibus, & *Erico* ex Schauenburgensibus Comitibus. In ipsis Monasteriis S. Michaelis & S. Godehardi, Abbates uni, Conventuales alteri parti favebant. Multa habet noster parte secunda operis *de Reformatione Monasteriorum Bursfeldensi*, quæ opera *Nicolai Cusani* Cardinalis, Legati Apostolici, etiam in hoc Monasterio urgebatur. Hic dicta, si iis conjungantur, quæ narrat *Johannes Busch*, Canonorum Regularium Reformatore, in libro, quem etiam huic Tomo inserimus, status rei Monasticæ illorum temporum erit explorator. Cœpta reformatio a Canonicis Regularibus in *Windesem* diœcesis Ultrajectensis. Inde venit in *Witenborch* Hildesienfis diœcesis; postea ad *Clusinos* prope Gandesheim Benedictinos; ac deinde ad *Bursfeldam* promotæ est, quod nomen noster vertit *Campum rusticorum*. Unde cum in multa alia cœnobia Saxonie, Thuringie & Westphalie, propagata esset, *Bursfeldensis reformationis* nomen accepit. Quantæ autem molis hæc reformatio fuerit, & quanto studio plerique sint renisi, ex auctoris nostri narratione intelligitur. De *Windesemensi* autem *Congregatione* pluribus dicemus, ubi *Johannes Busch* librum de reformatione Monasteriorum recensēbimus.

XXXIV. De origine Monasterii Montis S. Mariæ Canonissarum Regularium S. Augustini prope Helmestede Narratio, ex MSto.

Desumpta est ex codice Bibliothecæ Augustæ Welfebytanæ. *Wulframus Abbas Werdimensis & Helmestadensis* fundavit Ecclesiam S. Mariæ in monte pro regulari vita Canonissarum S. Augustini Anno Domini 1176. Postea Anno Domini 1230 *Gerdagus Abbas* una cum *Friderico* Præposito certum numerum Monialium constituit. Loco miraculis inclarescente, *Wilhelmus* Rex Romanorum ad eum invisit. Cum Virgo Deipara rustico cuidam in *Cubbeling* in somnis apparuisset, & imaginem quandam suam a peregrinis mercatoribus allatum iri prædixisset; res eventu comprobata est. Imago reperta magnoque honore collocata. Plebanus in *Scheppensede* rem *Alberto* Duci Brunsvicensi narravit. Ei graviter ægrotanti B. Virgo sanitatem spondens, si cultum ipsius ampliaret; itaque locum libertate donavit. Hoc factum Anno Domini 1291. Albertus is fuerit, qui vulgo *Pinguis*, Alberti Ducis filius, Ottonis, vulgo *Pueri*, nepos. Postea *Otto* Dux (vulgo *Largus*), Alberti (Pinguis) filius, Anno Domini 1330 Ecclesiam & Capellam in *Cubbeling* cum omni jure dedit Monasterio S. Mariæ. Subjecimus Catalogum Præpositorum, quem suppeditavit is, qui nunc est Præpositus loci, *DN. Hermannus von der Hardt*, Vir celeberrimus, literarum orientalium cognitione, (quas Helmestadii docere profitetur) insignis, idemque de Historia Ecclesiastica, *Concilio Constantiensi* auspiciis Serenissimi Ducis *Rudolphi Augusti* edito, præclare meritis; cui nostrum hoc etiam opus scriptorum Brunsvicensia illustrantium multum debet. Pag. 428 loculamento 9 wer soike, leg. *wen soike*. locul. 12 leg. *Hundesborch*. loc. 11 Crüle, leg. *Crüce*. Locul. 17 nah Helmstedt, leg. *tbo Helmstedt*.

XXXV. De origine Monasterii Fontis S. Mariæ in Diœcesi Magdeburgensi sitæ, narratiuncula, ex eodem MSto.

Quidam ovium pastor in loco *Mordtdal* vidit vel somniavit, virgines, manu candelas accensas gerentes, contra arborem quandam procedere, ibique se profunde inclinare. Itaque altare ibi extruitur, quod factum Anno Domini 1190. Idem vidit imaginem B. Virginis, ex cælo venientem, in puteum descendere. Reperta imago in loco collocatur, ubi arbor fuerat. Mox religiose quædam virgines accedunt, suæque bona ad structuram Monasterii conferunt. *Wichmannus* Archiepiscopus Magdeburgensis, forte transiens, re cognita, novem mansos confert. Duo Comites *Milo & Waldemar* plusquam centum marcas cœnobio contulerunt.

XXXVI. Henricide Bernten Abbatis Chronicon Monasterii Marienrode Ordinis Cisterciensis prope Hildesheim.

EX Cœnobio Riddageshusano, (cujus Chronicon, ab *Henrico Meibomio* concinnatum, Tomo tertio collectionis extat) velut colonia deducta est in ericam apud *Isenbagen*, studio *Agnetis*, viduæ *Henrici Ducis Saxonie & Comitum Palatini ad Rhenum*; quæ filia erat *Conradi Comitum de Landesberg*, Henrici altera conjux sed improlis; quæ ipsi supervixit, & omnibus pro Monasterio novo dispositis, paucis diebus, antequam Monachi introducerentur, obiit ipsis Calendis Januar. 1245. Sed cum locus esset incommodus monachis, & Dux *Otto*, Henrici ex fratre nepos, obiisset: studio *Johannis* Episcopi Hildeshemensis translati sunt in locum *Backenrode*, postea dictum *Marienrode*, prope urbem Hildeshemensem ad occidentem civitatis ultra montem lapideum. Erat ibi jam conventus duplex, sexus utriusque Canonorum, videlicet Regularium S. Augustini & Sanctimonialium ejusdem Ordinis, fundatore *Bertoldo* Episcopo sexto a *B. Bernwardo*; sed, quod disciplina prolapsa esset & incorrigibiles haberentur, cedere melioribus nunc coacti sunt, & Cistercienses de *Isenbagen* illuc transiere anno Domini 1259, primusque Abbas fuit *Detmarus*. Sed multa damna fratres deinde perpeffi sunt ex schismate Hildeshemensis Episcopatus; cum, *Ottone II* defuncto, Canonici *Henricum* ex Ducibus Brunsvicensibus, *Alberti II* Ducis filium, elegissent, & Papa *Johannes XXII* ea, quam tunc sibi tribuebat, autoritate *Ericum* Schaumburgicum nominasset. Prævaluit tamen *Henricus*, a fratribus adjutus. Reformatio etiam in Monasterio instituta est Anno Domini 1426 a *Gvidone Albate Morimundensi*

mundensilluc accedente, adjuvantibus Abbatibus de *Riddageshusen* & de *Claro fonte*; coram quibus resignavit Abbas *Albertus*, eique surrogatus est *Henricus de Bernten*, qui hanc sui Monasterii Historiam conscripsit. Nam autor in fine præfationis ait: *Siquis (compositorem) scire voluerit, colligat initiales literas capitulorum, & inveniet.* Literæ autem collectæ conficiunt *HENRICUS ABBAS MARIENRODE*; & autor ipse in eadem præfatione ait, se scripsisse anno gratiæ 1454, quo anno *Henricus de Bernten* secunda vice in Abbatem fuit electus, resignante *Henrico de Hagen*, qui ipsi prius resignanti successerat. Magna Monasterio sub hoc Abbate contentio fuit cum civibus *Hildesemensibus* de quadam *lapidicina*, unde excisos in usum Monasterii lapides cives per vim abstulerunt. Abbas adiit *Fridericum* Regem Romanorum. Is *Wilhelmo* Duci Brunsvicensium rem commisit, cujus autoritate composita est. Obiit anno Domini 1463. Posteriora ejus acta & sequentium Abbatum, ab aliis adjecta sunt. Cum deinde Duces Brunsvicenses partem majorem Episcopatus ab Imperatore obtinuissent, *Jodocus* Abbas *Marienrodensis*, consensu Episcopi *Valentini de Tetleben*, ad *Erici* Ducis *Calenbergæ* residentis, auxilium tutelamque confugit, contractu ea de re confecto. Continuator idem in Reformationem Evangelicam acriter invehitur, quam appellat maledictam hæresin Lutheranam: sed talia condonanda sunt hominibus simplicibus & interdum minime malis, qui circulos suos turbari ægre ferebant, nec consilia divina capiebant. Continuator iste videtur fuisse *Franciscus Boersem*, qui eligendus erat Abbas, si a protectione Ducis *Erici* recedere voluisset. Chronicon Monasterii sua manu descripsit & continuavit ad annum usque 1579. Codex extat in Augusta Bibliotheca Serenissimi Ducis *Gvelfebytani*, in quo habentur & Catalogi Imperatorum, Paparum, Episcoporum *Hildesensium* & Abbatum Monasterii *Marienrodensis*, ab eodem *Francisco Boersem* consignati. Paucula postrema Chronico *Marienrodensi* alius adjecit. Codicis ipsius initio quidam Monachus hæc ascripsit: *Hunc librum composuit Frater Franciscus Boersem, senior nostri Monasterii Marienrode, qui vitam commutavit cum morte anno ætatis sue 78 post virginium partum 1581.* Codicem alium, sed partem tantum hujus Chronici continentem, collationi tamen utilem, suppeditavit V. Cl. *Conradus Bertoldus Behrensus*, Medicus & Historicus insignis, aliquoties a nobis laudatus. pag. 434 lin. 14 pro *Valstede*, leg. *Velfstede*. Falsus fuit autor, dum eadem pag. non procul a fine *Wilhelmum* Romanorum Regem, fratrem mariti *Dominæ Agnetis*, id est, *Henrici Palatini* facit, cum fuerit *Otonis* Ducis Brunsvicensis, *Henrici* fratre nati, gener. p. 435 lin. 17 pro, quamvis, leg. *genere*. p. 436 lin. 15 Cleri eorum, leg. *Clericorum* p. 438 lin. 5 aliquando leg. *aliquantum*. lin. 34 *Kromer* leg. *Kremer*. lin. 36 *Velfstede*, leg. *Velfstede*. p. 445 lin. 36 cum monte leg. *ante montem*. lin. 39 *Bokla*, leg. *Bocla*. p. 446 lin. 17 medium, leg. *modum*. p. 453 lin. 40 gregibus leg. *gregibus*. lin. 42 monasterii sigillatim, leg. *monasterium*. p. 460 lin. 19, 20 sic legi debet: quorum beneficiorum plurimorum quatuor permagna memoriae jugiter a fratribus sunt commendanda. p. 463 lin. 26 omittatur *qui*. p. 465 lin. 16 *discessit*.

XXXVII. Narratiuncula de occasione foundationis cœnobii S. Crucis apud Brunsvic, Monialium Ordinis Cisterciensis, ex MSto.

Monasterium Virginum, *S. Crucis* dictum, extra muros urbis Brunsvicensis ante portam *Petrinam* situm est. Foundationi occasionem dedit somnium hominis, qui in famulatio erat *Baldurwini de Campo* militis, ut hic pluribus narratur. Ab antiquo tamen ibi jam fuit *parva Clusa*, in qua morabantur tres virgines sacre, candidis indumentis vestite, Deo servientes nocte & die. Eaque Ecclesia fortasse a Marchione *Ecberto* fundata est anno Domini 1068, ut *Bunting. Chron.* habet *part. 1 p. 55* editionis prioris. Dedicatio deinde novæ Ecclesiæ facta est anno Domini 1230 per *Conradum* Episcopum *Hildeshemensem*, affuitque *Arnoldus Abbas Riddageshusanus*, *Cisterciensis* & ipse Ordinis, ut notavit *Meibomius in Chronico Riddageshusano*. Cum *Henricus senior* Anno 1492 urbem obsidione premeret, moniales in curiam *griseorum Monachorum* (vulgo *Grauen Hof*) in urbe sitam se contulere. Et cum anno 1606 urbs rursus ab *Henrico Julio* obsidetur, cives Monasterium combussere, ne urbi detrimento esset. Itaque cum loco non tuto situm sit, de translatione ejus in urbem agi accepimus. Plura de hoc Monasterio habet *Dn. Philippus Julius Rehtmeierus* Brunsvicensis, Vir doctus, in antiquitatibus Ecclesiasticis urbis patriæ, (in qua nunc verbi divini Ministrum agit) Germanico sermone nuper editis *parte 1 cap. 5*, qui nobis etiam hanc narratiunculam suppeditavit.

XXXIX. Excerpta ex Ordinario Ecclesiæ S. Matthæi in Brunswic, a Templariis per Johannitas ad fratres Calendarum seu Sancti Spiritus translata, ex MSto.

HOc itidem suppeditavit Dn. *Rebtmeierus*. Nota est celeberrimi *Templariorum* Ordinis everfio, per conſpirationem *Clementis V* Papæ & *Philippi Pulchri* Regis Gallia, qui bonis eorum inhiabat. Acta, quæ ex ſcriniis *Puteanorum Fratrum* prodire, ſatis oftendunt, quam violenter & præter juris ordinem cum iis actum ſit; qua de re nuper V. Cl. *Nicolaus Gurtlerus* fuſius egit. In Germania bonis quidem cecidere per Pontificiam autoritatem; ſed criminales in eos proceſſus minus uſurpati videntur. Sane erat tunc inter Templarios Commendatores *Otto ex Ducibus Brunſvicenſibus*, filius *Alberti I* Ducis, frater *Alberti II*, patruus *Magni I*, etſi in his excerptis frater hujus per errorem appelletur. Fuit filius *Alberti ſenioris* quartogenitus, & uti ex diplomatis compertum habemus, de ſe ita ſcripſit: *Otto Dei gratia, Frater domus militia templi Hieroſolymitani & Commendator in Supplingburg*. Huic nemo per ſomnium impu- tavit nefarias illas ineptias, quæ Templariis omnibus in Gallia & alibi improperabantur. Cum vero prævaleret tandem in Germania quoque Papalis contra Templarios autoritas; *Magnus* Dux patruo, iniqua patiente, contra Hoſpitalarios Hieroſolymitanos auxilium tulit, & caſtrum *Supplingeburg* & curiam *Templariorum in Brunſvic* in ejus utilitatem occupavit. Anno demum 1357 res ita compoſita eſt, ut *Otto*, dum viveret, habitaret in curia *Templariorum Brunſvicenſi*, prætereaque redditibus *Supplingeburgenſibus* (Caſtro Hoſpitalariis tradito) potiretur; poſtea omnia ad ordinem Hoſpitalariorum S. *Johannis* redirent, uti Excerpta noſtra fuſius docent. Eccleſia autem ſeu Capella S. *Matthæi*, quæ *Templariorum* fuerat, & curiæ eorum adhærebat, cum aliquamdiu ſteſſet deſolata, tandem largitate quorundam civium, & adjutorio *Senatus in indagine ſeu Hagen*, quæ pars eſt urbis; officiis divinis reſtituta eſt, ſic ut ad beneficium præſentatio eſſet penes *Senatum*, Collatio penes Priorem domus S. *Johannis*. Tertius Eccleſiæ Rector fuit *Henricus de Viſbeke*, qui pleraque hæc ſcriptis conſignavit. Porro anno 1265 fundata fuerat in Brunſvicenſi urbe *fraternitas Calendarum*, cujus membra ſe vocabant *Fratres de Collegio Sacerdotalis Fraternitatis Sancti Spiritus*. Hæc Fraternitas anno 1367 comparavit capellam S. *Matthæi* cum ſua curia, vulgo *Tempelhof*, & annexis, a Magiſtro *Johanne de Werberge*, Ordinis S. *Johannis* præceptore, pro centum & quinquaginta marcis Brunſvicenſis ponderis & valoris. Decanus *fraternitatis* poſtea fuit etiam Rector capellæ. Habebat & *Camerarium* fraternitas, qui redditus ejus curabat. Cæterum cum anno Domini 1528 Reformatio Evangelica in urbe Brunſvicenſi inſtituta fuiſſet, abrogatis in Eccleſia S. *Matthæi* ceremoniis Pontificiis, placuit tamen, ut *collegium ſeu corpus Calendarum* ſubſiſteret: nam cautum erat in contractu cum *Johannitico* ordine, ut, ceſſante fraternitate, curia templi cum annexis ad ordinem rediret. Tandem cum noviffimus *Romanæ* Religionis Decanus obiſſet Anno Domini 1566, electus eſt in Decanum Theologus celeberrimus *Martinus Chemnitius*. Quod tandem Commendator *Supplingeburgenſis* confirmavit; quemadmodum hæc, ab ipſo *Chemnitio* ſcripto ad perpetuam rei memoriam Germanico conſignata, Cl. *Rebtmeierus* exhibuit. Atque is mos poſtea ſervatus eſt, ut Decani ex urbis Paſtoribus ſumerentur, & a Commendatore confirmarentur. De ſocietate *Calendarum* peculiarem diſſertationem olim ſcripſit *Johannes de Indagine Cartuſianus*, quæ extat in Bibliotheca Paulina Lipſienſi, teſte celeberrimo viro, *Joachimo Feller*o Profefſore Lipſienſi, qui vidit, & ea uſus eſt in ſua Diſſertatione de *Fratribus Calendarum*, quam Cl. *Paulinus* notis illuſtravit. Cum jam, ortis Fratribus Mendicantibus, orbis repletus eſſet Ordinibus Religioſis, & fundationes novorum monaſteriorum difficilioreſ eſſent, imminuta per diſiſiones honorum ſeu Feudorum regalium, & alias cauſas, illuſtrium familiarum potentia, civitatibus vero caput erigentibus; novum fundationis genus prodiit eo facilius, quod plures ſeculares coirent in *fraternitatem* ad exercitia pietatis obeunda, & preces pro defunctis fratribus dicendas. Sed piis conventibus etiam hilares congreſſus acceſſere, ſtatique temporibus convivia agitabantur; unde abuſus & querelæ Lutheri, aliorumque etiam anteriorum. Credibile eſt, cum calendæ menſium initio præ aliis obſervarentur, hinc nomen ſocietatibus iſtis hæſiſſe. Cæterum ſeculares ſibi ex Clero Rectores vel Decanos aſſumebant: ideo fraternitas illa S. *Matthæi Sacerdotalis* appellabatur.

XXXIX & XLIX. Johannis Busch, Ordinis Canoniorum Regularium S. Augustini, Præpositi in Sulta prope Hildesheim, & in novo opere prope Hallam Saxonum, de Reformatione Monasteriorum quorundam Saxonie Libri Quatuor ex MSS. [per errorem pag. 806 in inscriptione positum est: Libri II]

Nondum adulto seculo decimo quinto Reformandi quædam cupiditas Monachos non paucos inceserat. Nam præfagiebant sapientiores, crescentibus religiosorum hominum vitiis, omnem apud Proceres favorem, autoritatemque apud plebem, in præceptum iturum, nisi prolapsus ille sisteretur; quem eventum reapse centum post annis experti sunt. Notavimus, cum *Johannis Legatii* Chronicon Monasterii S. Godehardi recenseremus, ubi de Bursfeldensi Benedictinorum Reformatione agitur; exemplum Reformationis Canoniorum Regularium ei occasionem præbuisse, quæ ex *Windesemensis cœnobio* Trajectensis diœcesis orta est, atque inde venit in *Northorn* Monasteriensis, & porro in *Wittenborg* Hildeshemensis; quæ omnia sunt Canoniorum Regularium cœnobia. Exemplum sequi cœpere *Clusini* Benedictini prope Gandersheim, quorum Abbas erat *Johannes Dederodt* patria Mundensis, cœnobii Northemenfis antea conventualis; unde Johanni Buschio in libro de reformatione Monasteriorum *Johannes de Northem* dici solet; qui *Bursfeldam* deinde translatus, *Reinbusam* mox & alia plura Benedictinorum cœnobia reformavit, ut *Henricus Bodo* in Chronico Clusino (quod edimus) notat; unde nunc quoque superest nomen *congregationis Bursfeldensis* ut *Windesemensis*; etsi hodie Bursfelda ipsa, post aliam Reformationem longe majorem, Monachos habere desierit. *Johannes Legati* in Chronico suo, paulo ante citato & nunc a nobis edito notat, primum autorem hujus totius reformationis fuisse *Gerardum Grote* seu Magnum, patria Daventriensem, professione Theologum, cujus divinum ingenium ait apparere ex libris. Sed Gerardum ipsum *Thomas a Kempis* in ejus vita excitatum refert verbis & scriptis *Johannis de Rusebrouc* (vulgo *Rusbrochii*) insignis Mysticæ Theologiæ Doctoris, cujus nunc quoque scripta in manibus oculisque feruntur. Is, (referente Auberto Miræo in Chronico ad annum Domini 1381) cum annos plurimos *Bruxellis* in templo D. Gudulæ sacerdotium habuisset pieque vixisset, & jam sexagenarius cum sodalibus aliquot seculo valedicens, in *Viridi-valle* Brabantia Canoniorum Regularium habitum induisset: ibi Prior factus est, & anno ætatis octogesimo octavo in Domino obdormivit. Hunc in suo Monasterio versantem adiit *Gerardus* vitæque genus admiratus, cum postea Parisiis, ubi doctrinæ laude floruerat, reversus esset in patriam; abdicatis Canonicatibus Ultrajectino & Aquisgranensi, totum se salutem hominum procurandæ dedit, & simile Monasterium Clericorum ordinis Canoniorum Regularium molitus est; sed morte præventus non absolvit; ultima tamen ejus voluntas exitum sortita est, nec tantum ex voto ejus structum est Monasterium in *Windesem* prope Daventriam, sed & aliis cœnobiis veteribus novisque accedentibus, *Congregatio Windeshemensis* prodiit. Nam eandem ad normam Monasterium mox *Northorna* in diœcesi Monasteriensis fundatum est, & ipsum illud *Viridis-vallis* cœnobium, annitente *Petro de Alliaco* Episcopo Cameracensi, cum aliis per Germaniam & Belgium, Congregationi Windeshemensi accessit, cujus capitulum generale in Windesheim habebatur. Ex hoc cœnobia prodiit *Johannes Buschius*, cujus opus edimus. Sed idem Gerardus alterius instituti autor fuit, Clericorum, qui sub regula Divi Augustini vivebant, docendæ autem juventuti & libris etiam scribendis operam dabant; de quibus Buschius agere videtur lib. 1 cap. 54. 55. In præmio officii Ecclesiastici Eremitarum Augustinianorum, ubi ordines universi, sub D. Augustini signis militantes, recensentur, vocatur *ordo vite communis* a Gerardo Teutonico institutus, & a *Gregorio XI* anno 1376 approbatus sub regula S. Augustini. Sed *Miræus* ad annum 1384 operis Chronici, ubi nos multa de hoc instituto docet, de approbatione illa dubitat, quia nulla ejus est apud *Christianum Massæum*, Chronographum & Ordinis sodalem, mentio. Contradictores non defuere, & quidam in Concilio Constantiensi ausus est dicere, fratres congregatos esse ex illis, quos dudum Romani Pontifices, *Bonifacius*, *Clemens* & *Johannes* exterminaverant, nempe *Fratricellis*. Sed *Johannes Gerson* Cancellarius Parisiensis eos defendit non voce tantum, sed & libro composito, ostenditque, institutos esse, ut *scholas tenerent*, & non tantum literas, sed & mores quoque & vitam laudabilem, discipulos suos docerent. Vivere eos in communi secundum instituta primitivæ Ecclesiæ sine proprio, sine mendicitate, diœcesanis suis simpliciter subditos;

ditos; quæ ita placuerunt, ut Concilium, præfidente *Martino V*, modo eorum vivendi comprobato, hortaretur eos, ut viriliter agerent, *scholas erigerent*, & ad pietatem discipulos instituerent, quibus Ecclesia Dei fulciretur. *Eugenius* quoque *IV* & *Pius II* privilegia Fratribus concessere. Itaque hi *vita communis Clerici*, (iidemque reapse scholarum piarum) *primi* (notante *Miræo*) per Germaniam inferiorem (id est, maritimam seu Saxonica Dialecto utentem, qua non tantum Balthici, Holfati, Brunsvicenses, Bremenfes, sed & Frisii, Batavi, Belgæque Teutonici continentur) *litteras humaniores excitarunt*. Scholas celeberrimas habuere, *Cameracensem*, *Bruxellensem*, *Sylviducensem*, *Macclinienfem*, *Gandensem*, *Gerardimontensem*, *Winocbergenfem*, *Leodiensem*, *Daventriensem*, *Swollensem*, *Dufoburgensem*, *Ultrajectinam*, *Goudanam*, *Noviomagenfem*, *Embricensem*, *Vesaliensem*, *Coloniensem*. Inter Fratres scriptis celebres facti sunt cum alii, tum *Gerardus Zutfanienfis* scriptor Asceticus, *Gabriel Biel*, insignis in Theologia Scholastica, qui novam *Tubingensium* Academiam imbuir, & sectæ Nominalium magnam in Germania autoritatem dedit. Ex scholis eorum plurimi scriptis celebres viri prodire, quos enumerat *Miræus*: ex *Daventriensi*, *Alexander Hegius*, *Desiderius Erasmus* & *Johannes Murelius*; ex *Embricensi*, *Matthias* & *Tilmannus Bredenbachii*; Ex *Noviomagenfi* *Petrus Canisius* & *Busci* fratres; ex *Ultrajectina*, *Cornelius Valerius*, *Henricus Cuykius*, *Franciscus Haraus* & *Henricus Sedulius*; ex *Sylviducensi*, *Johannes Nemius*, *Simon Verepæus*, *Christophorus Vlader accus*, quorum plerique fratribus in erudienda juventute auxilio fuere. Itaque institutum eorum gemellum fuit instituto *Patrum Societatis Jesu*, qui & ipsi Clericorum Regularium genus statim ab initio habiti sunt, & juventutis institutioni se dicarunt; sed collegiis sive scholis Jesuitæ adjece- re domus professoras, privilegiis mendicantium utentes, quarum incolæ patres, magis confessionibus concionibusque vacant. Paucas hodie fratrum scholas superesse, notat *Miræus*, *Sylviducensem*, *Coloniensem* & *Vesaliensem*, & alia aliquot Fratrum domicilia: cætera fere temporum iniquitate defuisse, & aliis religiosis hominibus, (fortasse Jesuitis) esse attributa. Nempe in hujusmodi institutis plerumque principium fervet.

Sed *Congregatio Windeshemensis* Cœnobii Canonicorum regularium S. Augustini reformatâ, & ad regulæ institutum revocata, complexa est; sublatis non tantum criminibus, quæ etiam in laicis culpantur, sed & quæ regulæ peculiariter contraria erant, nempe inobedientia & proprietate. Nam tria religiosi instituti substantialia habebantur, *castitas*, *obediencia* & *paupertas*; paupertas, inquam, non cœnobii, sed singulorum. Porro *Johannes Buschius*, cujus liber hic prodit, tunc floruit, cum institutum reformationis vigeret. *Zwollas* vocat civitatem suam, ubi ad supremum locum particularis studii, (id est, in primam Classẽ scholæ patriæ) promotus anno ætatis 15, magnam de se spem excitavit. Anno 18 in *Grammatica* & *Philosophia* ita profecerat, ut a Magistris suis vix aliquid amplius discere posset. Ibidem ipse scholæ aliquamdiu præfuit quinto loco, & ad *octoginta* Scholares habuit. Itaque parentes eum ad Studium generale *Erfordienfem* mittere cogitabant, ut ad gradum Doctoratus suo tempore ascendens, familiæ decori & emolumento esset. Sed ipse sibi sæpe ob oculos ponens æternitatem, secularia relinquere decrevit, ægerrime annuentibus suis. Itaque ad *Windesemensem conventum* accessit & in novitiatu multas, non carnis tantum sed & incredulitatis, tentationes sensit, ut sæpe de divinitate Christi dubitaret; quas particulatim cum simplicitate quadam *initio hujus libelli* exponit. Sed omnibus impedimentis divino auxilio superatis, investitus est in *Windesem* Anno Domini 1419 Colonia Presbyter ordinatus, aliquamdiu egit in *Monasterio Bodingensi* Colonienfis diœcesis in ducatu Montensi, de cujus & fundatione agit, eo missus A. D. 1424. Adhibitus deinde est Reformationi Monasteriorum. Agit de reformatione Monasterii S. Martini in *Ludinkerca* in Frisia Trajectensis diœcesis, quod cœptum est reformari Anno Domini 1428. Ipse eo venit Anno Domini 1429, sed mox inde cum *Godefrido de Tiela* missus est ad *Monasterium B. Mariæ in Sion* partium Hollandiæ in *Beverwick* Trajectensis diœcesis, eodem anno 1429 inchoatum. Cum vero *Godefridus* ille Anno Domini 1437 in *Monasterio B. Mariæ in Wittenborh* territorii Brunsvicensis, diœcesis Hildesienfis, Prior factus fuisset; Johannem Buschium ad *Supprioris* officium vocavit. Ambo deinde Anno Domini 1439 jussu congregationis *Windesemensis* ad reformandum Monasterium *S. Bartholomæi in Sulta*, prope Hildesiam situm, accesserunt, & anno 1440, Præposito ibi resignante, Johannes noster ei surrogatus est; atque ita *Monasterium Wittenborgense* primum fuit in Saxonia, quod hanc Reformationem admisit, & ad alia ibi propagavit. Adjicitur hic præceptum Concilii Basileensis ad Priorem *de Windesem* & Priorem *de Wittenborh*, datum anno Domini 1435, in quo munus alia Monasteria reformandi ipsis committitur. Porro Monasterium S. Bartholomæi in *Sulta* prope Hildesheim nomen ha-

bet ab aquis aliqua falsugine infectis, ibi salientibus. Narrat autor, aquas falsas & Dæmonum habitatione infectas, precibus *S. Godehardi* dulces factas, Dæmonibus pulsas. Sed natura contingere potest, ut fons paulatim falsed nem amittat, sive exhausta falsis materia, sive mutatis venis affluentibus. In loco aquis circumdato primum *Godehardus ptochotropium cum adicula* ædificavit, quod ajunt factum Anno Domini 1024. Postea *Bruningus* Episcopus Hildesemensis Canonicas Regulares ibi instituit anno Domini 1116, & deinde ibidem sepultus est. Extabat ante chorum sepulchrum elevatum tectum lapide, in quo imago Episcopi sculpta. At nos (inquit autor) *hanc imaginem in reformatione introtulimus, & circa altari Confessorum ad ostium chori eam posuimus, imaginem S. Godehardi eam vocantes; & canem ad pedes ejus sculptum, in imaginem Dæmonis commutavimus eo quod idem Sanctus Dæmonem de Sulta expulit.* O factum male! Habemus reum confitentem. Monumentum fundatoris tolli, & in fabulæ autoramentum verti, nemo prudens laudabit. Ita passim homines audaculi in antiquitatis vestigia grafati sunt. Ipse igitur *Johannes Busch*, factus in hoc Monasterio Præpositus, post multos labores ibi reformationem paulatim introduxit. Postea Monasterium in *Sulta Congregationi in Windesem incorporatum est*, (pag. 496) ea lege, ut nomen Præpositi mutaretur in nomen *Prioris*, & Archidiaconatus, quem exercebat Monasterium, deponeretur, & Episcopus Hildeshemensis dimitteret jus confirmandi Præpositi vel Prioris; quæ ægre tandem a *Magno* Episcopo sunt impetrata. Sed ut apparet, non duravere; certe *Præpositi* titulus in hunc usque diem permansit. Tandem *Buschius a Friderico ex Comitibus de Bichelingen*, Archiepiscopo Magdeburgensi, anno 1448 vocatus est ad majorem ordinis prælaturam, nempe ad Monasterium *B. Mariæ & S. Alexandri*, dictum *Novum opus*, prope *Hallas* reformandum & regendum. Mox etiam monasterium *S. Mauricii Hallis* reformavit, & Monasterium in *Ettersborg* in Thuringia prope *Vinariam* fundatum olim a *Comitibus de Gleichen*; & *Monasteria* aliquot *Erfordiensia*, tam sui ordinis quam aliorum. Successit in Prioratum *Sultensem Arnoldus de Gandersem*; quo post duos annos cum dimidio moriente, substitutus est *Bertoldus Segemeier*; & hoc, post octo annos cum dimidio resignante, *Johannes Buschius*, qui interim ex *Novo Opere Hallensi* discesserat, iterum electus est Prior *Sultensis* anno Domini 1459. Medio tempore, & postea aliquam diu, autoritate Pontificia ex commissione *Nicolai Cardinalis Cusani*, in Reformatione Monasteriorum perrexit. Cum deposita *Novi Operis Præpositura*, circa annum Domini 1456 in *Conventum Windesemensem* reversus, per triennium circiter non nihil otii haberet, ait (lib. 1 cap. 14) se scripsisse de *Viris illustribus*. Is est liber *Johannis Buschii de origine Congregationis Windesemensis, ejusque viris illustribus*, quem anno 1621 *Antverpiæ* (in 8) edidit *Heribertus Rosweidus* Soc. Jes. vir doctus, primus consilii de Actis Sanctorum colligendis autor, quod nunc doctissimi Patres *Antverpienses* exequuntur & prosequuntur. *Miræus in Chronico Universalis* (sed brevi) ab Anno Domini 1200 ad sua usque tempora, Anno 1608 in 4° *Antverpiæ* edito; ad Annum Domini 1387 ita de hoc opere loquitur: *Quibus potissimum autoribus ex isto Fratrum seu vitæ communis Clericorum cœtu Congregatio Windeshemensis primum cœperit, adoleverit atque ad summam vitæ perfectionem pervenerit, accurate describit Arnoldus Buschius in suo libro de origine virisque illustribus capituli seu congregationis Windeshemensis, qui Lovanii ad D. Martini & alibi Manuscriptus asservatur.* Hac nempe scripsit ante Editionem *Rosweidi*: sed memoria lapsus est, (vel potius deceptus a *Trithemio in Catal. Vir. Ill.*) *Arnoldum* vocans pro *Johanne*. Idque ipse correxit in *Rerum Belgicarum Chronico*, Anno Domini 1636 *Antverpiæ* in fol. edito ad eundem annum; ubi & editionis, *Antverpiæ* jam factæ, meminit.

Occasio, cur *Rosweidus* *Buschii* opus de *Viris Illustribus* congregationis *Windesemensis* quæreret ederetque, nata est ex controversia *Kempensi*, de vero autore operis celebratissimi, quod sub inscriptione *Thomæ de Kempis de Imitatione Christi* circumfertur. Nam *Thomam de Kempis* ex *Canonicis Regularibus S. Augustini* congregationis *Windesemensis* fuisse, & in Monasterio *Montis S. Agnetis* prope *Zwollam* urbem, vix milliari Germanico a *Windesemio* distante obiisse, constat. Is præter alia opuscula *Spiritualia* libros quatuor piæ contemplationis conscripserat, qui deinde junctim editi, sub titulo librorum *de imitatione Christi* prodire; etsi autoris consilium hoc fuisse, aut certa eos methodo coherere non appareat. Itaque ab ipsomet, & a *Buschio* (contemporaneo) per initia citantur indicanturque. Extant in *Belgio* aliquot exempla, ipsius autoris *Thomæ* manu scripta, quæ amicis donasse videtur, aliis ejus opusculis interfecta. Talis est *Codex Lovaniensis S. Martini*, cui miniatis literis subscriptum ab autore: *Finis & completus Anno Domini 1441 per manus Fratris Thomæ Kempis in Monte S. Agnetis prope Zwollis*. Nam autor ex humilitate nunquam cuiquam opusculo suo autorem sese inscripsit.

Compo-

Composuerat opus jam anno Domini 1427; sed diu postea supervixit, & cum ordinem ingressus esset anno Domini 1400, anno demum 1471, major nonagenario, decessit. Typographia increbrescente, mox edi cœpit hoc opus; sed Typographi quidam lucri causa *D. Bernardo*, nonnulli *Johanni Gersoni*, viro celebri, ascribere. Bernardus autor eorum esse non potest, cum *Francisci de Assiso* mentionem faciant, qui Ordinem Minorum fundavit. Et *Frater Gersonis*, Prior Cœlestinorum apud Lugdunenses in Epistola ad *Anselmum Monachum*, fraternos labores enumerans, hujus non meminit. Et qui Gersonis Elogium fecit, opusculis Viri præfixum, diserte de hac re ita scripsit: *Alii autem tractatus sibi (ipſi Gersoni) nonnunquam tribuuntur, ut est libellus de Contemptu Mundi, quem constat a quodam Thoma Canonico regulari editum.* Itaque qui Gersonis opera edidere, hos libros excludere. Titulus operis tam de *Imitatione Christi*, quam ut nonnullis citatur, de *Contemptu Mundi*, non videtur fuisse ab autore præscriptus, sed sumtus ex titulo capituli I libri I, qui est de *Imitatione Christi & contemptu omnium vanitatum mundi*. Ipse autor hos libros designare solebat verbis initialibus primorum capitum: librum 1 *Qui sequitur me*. lib. 2 *rerum Dei*. lib. 3 *Audiam, quid loquatur*. lib. 4. *venite a me*. Nec omnes libri quatuor semper sunt conjuncti, aut eundem in ipſis autoris codicibus ordinem servant: ut appareat, non cohaesisse, sed diversa, etsi cognata hæc opuscula habita ipſi fuisse. *Achilles Statius* in editione eorum *Parisiensi* anni 1541 refert, veterem *Editionem Brixinam* eosdem libros Thomæ a Kempis tribuere; & editio *Norbergensis* Anno Domini 1494 cæteris Thomæ opusculis eos præfixit, quam secutus est *Jodocus Badius Ascensius* *Parisiis* 1524 & postea alii passim.

Primus se objecit *Bernardinus Rossignolius* Jesuita, (apud *Possevinum* in Apparatu Sacro, ubi de Thoma a Kempis agit,) qui codicem invenit Monasterii *Aronæ ad Verbanum* lacum, in quo *Johannes Gessen* autor ascribebatur. Eaque res etiam *Bellarminum* in Scriptoribus Ecclesiasticis, de *Gersoni* loquentem, commovit, ut Thomam nostrum deferere videretur. Sed cum Johannem Gersonem, Cancellarium Universitatis *Parisiensis*, autorem non esse constaret; *Constantinus Cajetanus* ex ordine S. Benedicti, Abbas *S. Baronti*, Vir doctrinæ non vulgaris, contendit, fuisse nescio quem *Johannem Gessen* vel *Gessen*, Abbatem Benedictinum, operis autorem. Et multos de Thoma a Kempis dubitare fecit productus locus ex opusculis *Bonaventurae Tom. VII Operum parte 4 opusculorum*, collatione septima inter octo *Tolosæ* habitas; ubi ad verbum habetur bona pars capituli ultimi lib. I de imit. Christ. cum his verbis in fine collationis: *& cætera, ut patet in devoto libello de imitatione Domini nostri Jesu Christi.* Sed *Heribertus Rosweidus*, & ipse ex inferiori Germania oriundus, tantum decus nationi suæ injuria eripi non tulit, & *Vindicias Kempenses* Cajetano opposuit *Antverpiæ* 1621 8°. easque *Paulo Schoof*, Capituli *Windeshemensis* per utramque Germaniam Generali, nec non Monasterii *Rubeæ Vallis* Priori inscripsit. Crediderat *Cajetanus*, codicem *Aronensem* ab antiquo tempore in Monasterio *Aronensi*, olim *Benedictino*, postea *Jesuitis* attributo, fuisse. Sed ostendit *Rosweidus*, *P. Andreæ Musolium*, cum Anno Domini 1579 *Genua* proficisceretur *Aronam*, ad domum probationis Societatis *Jesu*, quam ingressus erat, hunc librum ex domo paterna secum eo attulisse; eundemque esse mendose scriptum, & nunc *Gessen*, nunc *Gersen* habere, idque haud dubie profectum ex opinione quorundam, qui notissimum *Gersonem* pro autore libri habebant; & ignorantia scribentis, qui eundem Abbatem fuisse credidit. Sed etiam ad *Bonaventurae* locum egregie respondet, ostendens, hos libros citare *Ubertinum Bonaventura* posteriorem; & cum multis aliis, a viris piis & doctis Ordinis Minorum scriptis, *Bonaventurae* tanquam celebriori suppositos fuisse. *Cajetanus* etiam *Italicismos* quosdam in libris de *Imitatione Christi* deprehendere sibi visus erat. Sed eos omnes loquendi modos *Rosweidus* etiam in Germanorum scriptis frequentari ostendit; & contra, complures profert indubitatos Germanismos, a Thoma nostro & in controverso opere, & in aliis, usitatos; ex quibus ille in primis insignis est, *scire aliquid exterius*; *se scires totam Bibliam exterius* lib. 1 § 3, id est, si scires memoriter, Germanis superioribus *auswendig*, inferioribus *van buysten*; id est, clauso libro, nec nisi exterius aspectu ita scire, quæ continet, ac si introspiceres. Ita *Thomas de Kempis* & in aliis opusculis; ita & *Buschius* noster, conterraneus ipſi & contemporaneus, aliquoties loquitur. Hinc & *Codicis Aronensis* scriptor *Italus*, istud *exterius*, quod non intelligebat, omisit, etsi habeant omnes codices & omnes editiones; excepta una *Antverpiensi* 1575, quæ pro *exterius* posuit memoriter. Sic *leviter* indignari, id est facile; *cadere super consolationes*, id est, in eas incidere; *bene stare cum aliquo*, id est, aliquo amico uti; *quare tam parva tibi ad cor transeunt?* (*zu herzen gehen*) id est, animum penetrant; *gravitas* pro difficultate, Germanis *Schwürigkeit* aliaque id genus multa. His argumentis pro autoribus librorum *Thoma de Kempis*, egregia testimonia accedunt; sed primarium *Buschii* nostri, a

Rofweido ex codice de Viris illustribus tunc Manuscripto erutum. Buschius ergo libro 2 Chronici Windesemensis c. 21, agens de morte *Johannis de Heusden* Prioris Windesemensis, (qui obiit 1424, ait, duos Fratres notabiles de Monte *S. Agneis* prope Swollis (sic loquitur) venisse, Priorem consulturos; quorum prior *Frater Thomas de Kempis*, vir probata vita; qui plures libros devotos composuit, videlicet, qui sequitur me, de imitatione Christi, cum aliis; nocte insecuta somnium vidit presagum futurorum &c. Cum hæc scriberet Buschius, Thomas adhuc vivebat, & quidem in Monasterio vicino. Mortuis jam Thoma & Buschio, *Trithemius* in Catalogo illustrium Virorum Germaniæ, duos in eodem Monasterio fuisse scribit fratres germanos de *Kempis*, qui scripta pia reliquerint; ex quibus junior autor habeatur librorum de imitatione Christi: alios vero tribuere seniori, quia librum jam a majoribus lectum meminerint. Sed ignorabat *Trithemius*, Thomam nostrum fuisse tam longævum. Frater ejus natu major Priorem in eodem Monasterio & aliis egit, sed libros non composuit. His jungendus autor *vita Thome a Kempis*, Editioni *Noribergensi* de 1494 adjunctus, ait; Thomam, quando sentiret inspirationem divinam, humiliter licentiam petisse, dicentem: Dilectissimi fratres, aliquis me expectat in cella. *Quid tunc loquebatur Dominus, & quid loquebantur ad invicem, habemus* (inquit autor *vita*) *in tractatu ejus de interna Christi locutione ad animam fidelem, qui tractatus habet hoc idem pro themate in secundo capitulo: loquere Domine, quia audit servus tuus.* Designatur tertius liber operis de imitatione Christi. Idem autor *vita* ait, Thomam nomine fuisse dictum *Hämmerlein*, id est, *Malleolum* (ut *Felix Malleolus Suevus*) & fuisse oriundum ex oppido *Kempen* diocesis *Colonienfis*. Controversia *Kempensis* diu adhuc agitata est, mistusque ei tandem *Gabriel Naudeus*, acrem librum contra *Benedictinos* quosdam scripsit, eosque injuriarum & falsi postulavit. Vicissim *Constantinus Cajetanus*, Rofweido & Jesuitis iratus, ipsum *Ignatium Lojolum* Societatis *Jesu* fundatorem, plagii accusavit, quasi *Exercitia sua spiritualia* ex opere cujusdam *Benedictini* sublegisset. Quod *Jesuitis* objicientem legi autorem *Apologiae Cyriacorum*, id est, *Vincentium Baronium* *Dominicanum*, qui *Theophili Raynaudi* *Jesuitæ* libello, cui titulus; *immunitas Cyriacorum a Censura*, hunc opposuerat. Postea ipsam *Cajetani* dissertatiunculam *Venetis* manuscriptam legi. Cæterum ob *Buschii* testimonium de *Thoma a Kempis*, Rofweidus ejus opus de *Windesemensi* congregatione in lucem edidit, & *Vindiciis* suis *Kempensibus* adjecit.

Porro præter opus illud de *Viris illustribus Windesemensibus*, aliud *Buschius* noster de rebus a se ipso gestis composuit, quod nunc damus, id est, de *Reformationibus Monasteriorum*, quibus plerisque manum admovit, quorum major pars in his & vicinis regionibus sita est. Cum ergo de opere hoc nostræ *Collectioni* inserendo cogitarem, non aderat nisi pars, quæ etiam in hoc *Tom*o secundo prodiit a pag. 476 ad pag. 506, quam ex codice, qui *Hamerslebiensis Monasterii* fuerat, manu sua exscripsit *Cl. Vir Johannes Henricus Hofmannus*, *Archivarius* olim *Hanoveranus*. Postea per *DN. Rudolphum Wilhelmum König Osterodanum*, *Studiis Theologicis* cum laude vacantem, innotuit nobis, *Kilonii* in *Bibliotheca Academica* extare codicem Manuscriptum pleniorum, (forte ex *Segebergensi* ejusdem *Ordinis Monasterio* allatum) unde ipse partem, ad *Cœnobium* hujus regionis pertinentem, exscripsit. Eum prompta & officiosa opera *V. Cl. Sebastiani Kortbolzi*, *Professoris* illic doctissimi impetravimus, antiqua scriptum, sed non imperita manu, & quæ legentem non admodum moraretur. Exterius legebatur *Historia Busca*. Cumque priora jam impressa essent; nove quæsitæ, cum supplementis priorum ex intervallo, aliis licet opusculis interfertis, dare necesse fuit. Primi ergo libri lacunæ passim suppletæ sunt ex *Codice Kiloniensi*, secundus autem pene integer datus. Et redintegratus videbatur *Buschius*, nisi aliquot loca occurrissent, ubi tertius liber citatur, velut lib. 2 c. 12. c. 23. Itaque *Sultenses*, quorum autor *Rectorem* egerat, consulere in mentem venit; interventuque *Medici & Historici* *Celeberrimi DN. Conradi Bartholdi Bebensii* salutatus *Vir insignis*, *Cœnobii inclyti Præpositus*, *Buschii* sui, & gloriæ *Ordinis* studiosus, Maxime *R. P. DN. Job. Casp. Zeppensfeld*, adesse opus factus est, sed ut copiam ejus faceret, difficulter adduci potuit; donec ex indice capitum, nobis jam suppetentium, maximam partem edendam adesse intellexit; maluitque adeo integrum edi *Buschium*, quam mutilatum. Igitur apographum voluminis, in usum Fratrum, ut scilicet opus utile & asceticum commodius legere possent, aliquando ex originali transcriptum, humanissime transmisit. Unde quædam libri secundi capita nobis deficientia, tertii maximam partem, & quartum, licet cæteris breviorum, atque ita opus, quantum judicari potest, integrum, tandem nacti sumus, edimusque a pag. 806 ad pag. 970 nisi quod jam ante edita in hoc ipso volumine non sunt reperita, sed tantum indicata. *Sultense Manuscriptum Hamerslebiense* sic factis te-

tis tenore verborum, etsi non ordine capitum, consensit. *Kiloniense* verbis ab utroque plurimum abit, etsi ordine capitum Sultensi plerumque concordet. Kiloniense tamen (quod mireris) saltem quoad librum primum & secundum posteriorem autoris elaborationem continet; posteriorem, inquam, integro biennio. Nam in codice Kiloniensi lib. 2 c. 17 hæc verba leguntur: *Ego in Sulta Prior & Præpositus præfui illis (Monialibus in Heiningen) jam annis quatuordecim.* Sed in Sultensi habetur: *annis jam pene duodecim.* Et ejusdem libri, capite 21 in edito & Kiloniensi, vigesimo autem in Sultensi; aliud annorum discrimen apparet. Nam scribere se ait in Sultensi anno 1470; in Kiloniensi autem tertio post anno. Nec tantum phrasibus passim mutata est, sed & quædam omissa; plura vero addita in Kiloniensi deprehenduntur. At librum tertium, post hæc absolutum, exhibet *Sultensis codex*; nam in libri 2 fine Kiloniensis habebatur, eum scriptum fuisse Anno 1473. Sed in fine libri tertii codicis Sultensis hæc leguntur: *Anno Domini MCCCCLXXVI, & anno ætatis meæ LXXVI. hæc scripta complevi.* Tandem anno Domini 1479 renuntiasse muneri, & mox obiisse, Codici Autographo (juniore licet manu) ascriptum intelleximus.

Non spernendum est hoc opus, cum multa contineat, quæ statum Ecclesiarum Germanicarum, per Saxoniam maxime inferiorem, superiorem etiam & Westfaliam, vergente jam seculo XV post *Concilium Basileense* egregie illustrant. Ex quo intelligi datur, magnos quidem abusus invaluisse in Monasteriis, sed non tantam ignorantiam aut corruptionem fuisse, quanta vulgo creditur. Buschium enim non dissimulare corruptelas, neque adulari suis, manifestum est. Fuit in Viro doctrina mediocris, sed ingenium acre, & zelus insignis; cæterum mistum aliquod inter visionum fidem & judicandi libertatem. Videbatur sibi aliquando audire vocem intra se loquentem, quasi Genium quendam, unde de nonnullis eventis judicavit, vid. lib. 3 cap. 2 c. 8, morbos etiam nonnullos eorum, quorum magna erat fides, curabat, cap. 3. Sed aliquando mulieri visionariæ, calida cerevisia data & somno ita conciliato, phantasias abegit, lib. 3 cap. 34. Nempe sibi multum credebat, aliis parum. Magno nisu defendit contra Dominicanum quendam prædicatorem, laicis libros devotos, vulgari sermone scriptos, permittendos esse d. 1. 3 c. 17. Concedit tamen, libros missales in vulgarem loquelam verti non debere, nec subtiliores Theologiæ Scholasticæ; improbatque, quod quidam Dominicanus *Magistrum sententiarum* Teutonice vertisset. De libris scripturæ sacræ versis silet. Mirabar aliquando in Bavaria, cum die parasceves processio quædam pontem transiret, in quo prostabat *imago crucifixi*, hanc *a prætereuntibus percuti*: sed ritum jam olim usurpatum fuisse, ex lib. 1 cap. 13 intellexi. Nam in add. ad p. 500 habetur: *Ego stationem tenui, & crucifixum percutiens*, cantavi: percutiam pastorem, & dispergentur oves. *Hallensium* devotionem laudat lib. 1 c. 14. Habebat insignem prædicatorem in suo ad novum opus Monasterio, magnæ ad persuadendum efficaciam. Is a nostro dicitur tamdiu in prædicando instituisse uni præcepto Domini, donec observari notasset; tum ad aliud processisse. Itaque quidam Doctor Ordinis Minoris *Numburgi* pro concione dixit: *Hallis decem præcepta prædicantur & servantur: vos nisi etiam servaveritis, omnes peribitis.* *Rustici* etiam illis in oris bene instructi erant, & catechismum suum probe tenebant (lib. 1 c. 15.) Alicubi etiam a Plebano suo persuasi, neminem in popina admittebant, qui non prius Orationem Dominicam, salutationem Angelicam & Symbolum Apostolicum recitasset. Canebantur etiam jam tum in domibus Teutonice cantiones, qualis illa Paschalis, quæ nunc quoque in nostris Ecclesiis usurpatur, *Christi ist erstanden* &c. vid. lib. 3. Novit & laudat celebres sui temporis in Saxonia Theologos seu sacræ paginæ Doctores, quorum etiam scripta passim habentur; *Henricum Take* (vel *Toke*) apud Magdeburgenses, & *Jacobum Cartusianum* apud Erfordienses. His addit *Henricum Psalterii*, Ordinis Eremitarum S. Augustini (ex quo Lutherus postea) Provinciale. Lib. 1 c. 23. *Lipsiæ* Monasterium S. *Thomæ* sui ordinis visitans, ceremonias promotionis cujusdam in *Doctorem Juris* describit, qualium nunc quoque bona pars servatur; aliam habet c. 27 *Erfordie* celebratam, ubi Doctori Juris Canonici *biretum brunum* imponitur, Doctori Juris Civilis *rubrum*. Habet etiam nonnulla, ad Rempublicam pertinentia, quorum quædam attingere e re erit. Dicit (lib. 3 c. 41) Ducem *de Lauenburg*, Fratrem *Magni* Episcopi *Hildesimensis*, excidisse Electoratu Saxoniam, quia *potator* fuit, quod *Sigismundus* Imperator averfabatur; qui Electoratum *Friderico* Marchioni *Misniam* & Landgravio *Thuringiæ* contulit, a quo contra *Hussitas* adjuvabatur. Hujus filiorum etiam, *Friderici* Electoris & *Wilbelmi*, lites attingit c. 14 pag. 50r. Observat (lib. 1 c. 22) regiones has & vicinas dictas terras *Ruterorum* (equitum, Gallis *Reistres*) id est prædonum: tunc enim ex munitis locis, in montibus aut inter paludes sitis, viri equestres prætereuntes frequenter infestabant.

Idem & vocabulum *Roldvinkius de Westfalis* hoc sensu usurpat. Add. Busch. lib. 3. cap. 47. Sed memorabiliora sunt, quæ de *Judicio Westfalico* seu *Femico*, vulgo *Freygericht* habentur lib. 3 c. 42 & 43. *Dux Holsatie* Virum insignem, olim copiarum suarum Praefectum, in vincula conjici per Lubecenses curaverat, in quibus & obiit. Cognati ejus citarunt Lubecenses ad *liberam sedem Westfalicam*; & refertur, primam hujus judicii instantiam ibi celebratam fuisse *super ponte Lauenburgico*, ubi & Lubecenses comparuere. Ibi Ducem *Ericum* fuisse judicem; ab hoc appellari potuisse ad Electorem Saxoniam; ab hoc denique ad Imperatorem. Ea tunc hominum persuasio erat; & Principes ipsi in suis aut vicinis ditionibus sibi Judicii Westfalici auctoritatem attribuebant, vel etiam privilegii Imperatorum aut consuetudine acquirebant. Itaque *Wilhelmus Dux Brunsvicensis* tunc dicebat, se esse liberum Scabinum liberæ Sedis Westfalicae. Sed invalescentibus abusibus, constitutisque Judiciis Imperii & pace publica sancita, hoc iudicium tandem abrogatum est. Multa alia in hoc autore memoranda occurrunt, ad cognoscendam ejus temporis faciem lectori profutura. Cæterum non omnia, quæ hic ex Codice Hamerslebiensi dedimus, Buschium autorem habent: quædam enim ab aliis Codicibus ascripta fuerunt, præsertim quæ p. 489 ad posteriora tempora pertingunt. Sed quæ de *Theodorico Engelbusio* eadem pagina habentur, utrum ad *Hermannum Ryd*, Monachum Witenborgensem, an ad alium pertineant, non dixerim. Certe in Kiloniensi & Sultensi Manuscripto defunt.

XL. Monachi Hamerslebiensis Narratio de Basilica Goslariensi ejusque Præpositis.

Cum Imperatores Franci *Conradus Salicus*, ejusque posterii, crebro *Goslariam* diverterent; Ecclesia loci collegiata in magna dignatione fuit. *Canonici* enim plerique *Capellani* erant Principis, insignes nobilitate, & mox ad *Episcopatus promovendi*, quorum tunc collatio penes Imperatores erat. Itaque Catalogus Præpositorum Goslariensium, qui ad summas Ecclesiæ dignitates ascenderunt, nobis a Monacho Hamerslebiensi conservatus est, quem primus edidit *CL. Maderus*. Similem tamen jam dederat *Hieronimus Emserus*, qui *Bennonis* res illustravit, ex Goslariensi Præposito Episcopi Misnensis; tandem in Sanctorum numerum relati. Utroque contulit maxime reverendus *Heineccius* in Antiquitatum Goslariensium opere. Est ad manum & *Lezneri Catalogus nondum editus*; qui etsi quædam habeat emendatiora, & ipse tamen nævis non caret. Itaque malumus Lectorem, plura de Præpositis Goslariensibus nosse volentem, ad *Hemeccianum opus* remittere, ubi diligenter hoc argumentum tractatur. Nobis satis nunc est curare, ut hujusmodi veterum opuscula historica Tomis majoribus scriptorum inferantur, ne intercidant.

XLI. Johannis de Polda Chronica Ecclesiæ Hamelensis, supplementa & emendata ex MSto.

Autor fuit *senior Canonicus* Ecclesiæ collegiatae Hamelensis, ut ipse ait. Scripsit hæc circa annum Domini 1374, & negotia suæ Ecclesiæ apud *Duces Brunsvicenses* aliquoties tractavit. Libellum hunc edidit Tomo 2 collectionis suæ V. CL. *Henricus Meibomius junior*, sed incidit in Exemplar corruptissimum, ubi plurima ita sunt perversa, ut sensus nullus vel intolerabilis prodeat. Itaque emendatum & auctum recudere necesse fuit. Specimina corruptionis nonnulla annotabimus. Statim initio pro: *vera Roma*, legendum, *vetere Roma*, nempe ad discrimen novæ, scilicet Constantinopolis. Papa (Winfrido) dicitur dedisse prænomen *sibi*, quod est Bonifacius -- imposuit Carolum Martellum vel *tudentem*, lege, *tudentem*, (vel *tuditem*, ut alibi) pro: *Poleranus*, lege, *Spoletanus*, pro: *Thesaurarius Ecclesiæ Hamelensis*, lege, *Moguntinensis*; pro *conservatione capella penes Wiseram*, lege, *pro consecratione capella pontis Wisera*, (quæ correctio negligentia, quadam etiam in impressione nostra omissa: hinc supplenda est) aliaque id genus multa occurrunt. Fabulosum haud dubie est, Ecclesiam Hamelensem a *S. Bonifacio* fuisse fundatam anno Domini 712. Neque enim apparet, Bonifacium in Saxoniam nostram penetrasse unquam; neque credibile est, Ecclesiam fuisse structam ad *Vifurgim*, cum adhuc a *Vifurgi* usque ad Rhenum omnia pagana superstitione horrerent, & Carolus M. demum Ecclesias in *Eresburgo* & postea in *Padebrunna*, fundarit, quæ loca Francis & Rheno sunt viciniora. Ex diplomatibus Corbejæ novæ aliqua suspicio est, locum *Hamelen* huic Monasterio olim subjectum fuisse, & postea commutatione quadam pervenisse ad *Fuldenses*. Qui, cum Episcopo *Mindensi*

Mindensium vendidissent, *Albertus* senior Dux Brunsvicensis intervenit, & rescissa venditione, *Hamelam* obtinuit, ut fufius narrat nofter. Hujus denique primogenitus *Henricus*, qui vulgo *Mirabilis* appellatur, cum *Einbecca* & cæteris regionibus *Grubenhagiis*, aliisque nonnullis, etiam *Hamelam* in ditionem accepit. Ejus filius *Ernestus*, & nepos *Albertus*, auctori nostro propius cogniti fuere. *Ernesti* *justitiam* & *clementiam* laudat; *Albertum* velut *turbidi ingenii* describit. Is est, qui in arce *Salza* habitavit; qui, cum vicinos vexaret, *Ifenati* se sistere coactus scribitur. Ex nostro auctore apparet, in captivitate detentum fuisse. Habet etiam auctor: *Comites de Everstein* a Rheno in has oras venisse, occasione, ut apparet, Advocatiæ bonorum *Fuldensium*. Unde etiam *Hamelensis Ecclesiæ* hæreditarii olim advocati fuere. *Eberstein* contractum videtur ex *Everbardsstein*; a castro scilicet, quod *Everbardus* quidam Comes struxerat. Fingit nofter, vel potius ex aliorum figmentis repetit, *Bernbardum* Comitem & uxorem ejus *Christinam*, (quorum monumentum in Ecclesia *Hamelensi* extat) fuisse sacri Baptismatis lavacro tinctos a *Bonifacio*, eaque tunc nomina accepisse; cum antea ille *Everbardus*, ipsa *Odegundina* nominaretur. Cæterum ad *Ebersteinenses*, vel eorum prædecesores, pertinere hunc *Everhardum*, libenter credo. Adjecimus nonnulla diplomata, quibus res Ecclesiæ orbisque illustrantur. Et in primis notatu dignum est privilegium, quod *Ernestus* Dux urbi dedit; ubi quædam conferenda cum legibus antiquis Brunsvicensibus & *Cellensibus*, quas iidem nunc edimus. Similis tenoris privilegium civitati dedere *Bernbardus* & *Henricus* fratres Duces, filii *Magni*, vulgo *Torquati*. *Ernesti* filius *Albertus* anno 1362 Advocatum seu iudicem juratum in civitate constituit. Advocati (Ducalis) mentio etiam fit in privilegio *Ernesti*. Pag. 510 lin. 36 præla, leg. *pralia*. & p. 511 lit. 2 post verba *quis contra nos*, sequitur: *item versus*:

Quo sibi fortuna? glomeratio prædis in una:

Quo sibi progenies? formula, maceries

Transit, pertransit pulvis sub pulvere manfit;

Verbum autem Domini & Ecclesiæ nostra in æternum permanebit.

XLII. Excerpta Historiarum memorabilium Cæsarii Heisterbacensis, monachi Ordinis Cisterciensis.

CÆsarius aut *Coloniæ* aut in vicinia natus, regulam Ordinis Cisterciensis secuturum se professus est in *Monasterio Vallis S. Petri seu Heisterbacensi* diocesis *Coloniensis*, non procul *Bonna* sito, Anno Domini 1199, ejusque tandem factus est Prior. Notus est libris compositis; ex quibus prædare *Fasciculi moralitatis seu bonitatis* (quarum in præfatione opera sua recenset) *Vita S. Engelberti* *Coloniensis* Episcopi, a *Surio* primum edita, ab *Aegidio Gelenio* recusa cum notis; & quibus hic usi sumus, *Libri XII illustrium miraculorum seu Historiarum memorabilium*, scripti dialogi forma, in quibus scribendis versatus est Anno Domini 1227, ut testatur ipse lib. 10 c. 48, qui locus inter ea est, quæ excerptimus. Vitam sese etiam *S. Elisabethæ Landgraviæ* ad petitionem Fratrum domus Teutonicæ in *Marburg* scripsisse, refert ipse. Porro in *Memorabilium* opere pro genio avi credulus, multa narrat inepta, & ridenda potius quam miranda; in quibus non postrema est historiola, a Legendariis non minus quam Protestantibus celebrata; ab illis, ut stuperent, ab his, ut exagitant: de puella religiosa, nomine *Beatrice*, custode Ecclesiæ sanctimonialium, nescio cujus, erga *S. Mariam* devota; sed quæ libidinis stimulos non ferens, in *Altari B. Virginis*, *Oratorii Patronæ*, claves domus posuit & *Dominæ* commisit, testata, sese ultra durare non posse. At *B. Virgo* interim, vultu habituque profugæ sumto, per quindecim annos omnes muneris numeros explevit, donec ductæ pœnitentia & revertenti, nemine animadvertente, reddidit claves locumque: quod ipsa demum moritura propalavit. Hoc quidam *Viennæ Austriæ* factum volunt. Talium historiolarum aliquot decades nofter suppeditare posset, quarum partem debuit *Fratri Adamo*, Sacerdoti & Monacho *Cænobii* nostri *Luccensis*. Sed hæc, sive ad credendum sive ad fingendum proclivitas, non obstitit, quo minus aspergeret nofter *Historiæ* sui temporis inservitura. Et cum non pauca occurrant de *Henrico* Duce *Saxonie*, (vulgo *Leone*) uxore ejus *Matilde*, & horum filiis, *Ottone IV* Imperatore, & *Henrico* Duce *Saxonie* ac *Palatino* *Comite Rheni*; item de *Papa Innocentio III*, *Adolfo* Archiepiscopo *Coloniensi*, *Hermanno* *Landgravio*, *Henrico de Wida*, *Henrici Leonis* ministeriali & fido adjutore, *Balduino* *Advocato* de *Brunsvic*; de *Palatino* etiam de *Witilmsbach*, (quem *Bertolfum* vocat, alii *Ottone*)

nem) qui Philippum Regem Romanorum occidit, *Ludovico* Comite Loffensi, *Wernero* de Bonland, aliisque insignibus hujus temporis viris; ea excerpta proderunt ad *Historiam Ottonis IV* illustrandam, cum apud talem scriptorem non facile quærantur. Pag. 523 ex lib X. c. 19 propter vinciales, leg. provinciales.

XLIII. Disputatio, carmine conscripta, inter Romam & Papam, de Ottonis IV destitutione, ex MSto.

Carmen hoc breve dialogi forma, ex *Bibliotheca Cottoniana*, (nunc laudabili cura Senatus magnæ Britannia summi, ad publicos usus redempta,) pro me eruit Theologus Ecclesiæ Anglicanæ celeberrimus, *Thomas Smitbus*, misitque vir, Actis regni publicis editis meritissimus, *Thomas Rymerus*. Codex, unde sumtum est opusculum, extat in pluteo, cui titulus est *Vitellius D. XIV n. 6*. Cum *Innocentius III* Pontifex Romanus *Mathildis*, potentissimæ olim in Italia Principis, patrimonium ab *Ottone IV* extorquere non potuisset; quemadmodum nec prædecessores ejus a *Lotbario* Saxone & *Friderico I* extorquere potuerant: Anathemate eum percussit, subditos a juramento absolvit, *Fridericumque Regem Sicilia*, *Henrici VI* Imperatoris filium, ei substituendum curavit. Quæ res plerisque, etiam Pontificiæ partis, valde displicuit; quod viderent, Papam, præsentia magis quam futura curantem, & iræ in Ottonem indulgentem, (a quo sibi promptum in omnibus obsequium pollicitus fuerat) multo graviolem & periculosiorem accersere hostem, *Gibellinum* Principem, qui de propinquo immineret, & hæreditario in Papas odio flagraret; cum *Otto* ex *Guelfis* esset, qui pro Roma contra *Gibellinos* stare solebant. Plerique etiam, pertæsi longæ inter Philippum Ottonemque contentions, nova bella horrebant. Inde ab homine Romano, vel certe Italo, profectum hoc carmen, facile crediderim. Sane *Cæsarius Heisterbacensis* contemporaneus lib. 2 c. 31. *Historiarum Memorabitum* (loco, quem inter excerpta retulimus,) Papæ actus multis in ipsa Roma improbatos, indicat his verbis: *Tempore divisionis Romani Imperii, Dominus Innocentius Papa a multis judicabatur; ita, ut eum dicerent ejusdem Schismatis autorem, primo partem Ottonis nimis fovendo, postea eum persequendo. Propter hoc, cum idem B. memorie Innocentius die quadam sermonem Roma edificatorium faceret in populo, Johannes Capotius, qui Ottoni favebat, ejus sermonem interrupit, dicens: os tuum os Dei est, sed opera tua opera Diaboli.* Ferunt etiam (apud autorem compilationis Chronologicæ, a *Pistorio* editæ, ad annum Domini 1215) quendam Abbatem Ordinis Cisterciensis prope *Perusium* eo, quo Papa obiit temporis articulo, in somnio vidisse DEUM in throno, & ad ejus misericordiam confugientem *Innocentium*, huncque persequentem draconem, flammam spirantem, & justitiæ administrationem a justo judice postulantem. Apparet ex hoc carmine in *Ottone* reprehensum, quod aliquando *Episcopos* quidem *Clericos*, *Abbatibus* vero appellasset *Monachos*; in quo vera eum dixisse, autor noster respondet. Sed hæc in deteriorem partem rapiebantur ab inimicis, ut odiosus redderetur: quin persuadere orbi conabantur, id agere Ottonem, ut *Clerum* in ordinem redigeret, superfluisque opibus exueret, uti ex *Gvilicmi Britonis* carmine patet, quo *Philippi* Regis Gallia res celebravit. Sed contra virum optimum in Ecclesiis, brevi, quo quiete regnavit, tempore, largum fuisse, præcepta ejus, *Monasteriis Riddagesbusano, Walkenredensi, Mariebornensi, Ecclesiæ S. Blasii in Brunsvic*, aliisque locis piis concessa, ostendunt. Luxum factumque quorundam improbasse, quis culpet? Pium & gravitate morum fuisse conspicuum, convenit inter eos, qui virum noverunt; in timore Domini a matre *Mechtilde* educatum cum fratribus, *Arnoldus* scribit. *Virum fuisse devotum, & qui semper Deum præ oculis habuerit*, post ejus mortem, cum nullum adulationi pretium, scriptum reliquit *Sigefridus* Episcopus *Hildesheimensis* in literis, quas *Henricus Meibomius* in *Apologia* Egregii Imperatoris doctissima produxit; quem non exscribimus. *Insigni corporis specie fuisse & magnæ fortitudinis*, *Arnoldus* amicus, & *Urspergensis* ac *Brito* adversarii, agnoscunt; & has virtutes Ottonis, liberalitatemque celebrat Poëta noster:

*Sanguine qui Castor, Alcides robore, donis
Instar Alexandri; minime considerat (ex quo
Est aliquid dandum) cui res sit danda, sed a quo.*

Cum milites ejus Romæ aliquid, in foro rerum venalium expositum, diripiissent, decuplum reddidisse, idem narrat. *Continentiam* diu celebrarunt Itali, ut patet ex *Historia* apud *Commentatorem Dantis* relata de virgine; qua cum potiri Imperator, patre tantum non offerente, posset, laudata puellæ repugnantis pudicitia, clarum ei maritum invenit, addita insigni dote. Pium
ejus

eius *obitum* certatim celebrant scriptores illorum temporum, atque etiam, ut erat seculi *genius*, miraculis ornant; contraria *Innocentii III* fama, ut ex supra dictis patet.

XLIV. Chronicon parvum Ecclesiæ S. S. Simonis & Judæ Goslariensis, cum recensione reliquiarum.

Cum V. Cl. & maxime Reverendus *Johannes Henricus Heineccius* Goslariensem Historiam justo opere edidisset, & Chronici hujus autoritate passim usus fuisset, mereri hoc monumentum antiquitatis judicavi, ut inter cetera similia conferretur. Itaque ab ipso ad edendum impetravi. Diligenter descriptum est ex codice Membranaceo ipsius Ecclesiæ. Seculo decimo tertio autorem vixisse suspicor. In longe remotis errat, velut cum *Conradum primum* Regem Germaniæ (quem Imperatorem vocat) filium *Ludovici* prædecessoris facit, & ex *Caroli M.* genere deducit, in quo & alii posteriores lapsi sunt; Item cum *Eugenium Papam* Henrico, *Conradi Salici* filio contemporaneum facit pag. 334, nisi librarii id potius vitium est. Nam pag. 535 *Leonis* Papæ mox ipse meminit. Sed in originibus Goslariensibus non facile fidem ei abrogandam putem, velut, cum metalla montis *Ramesberg* anno *Henrici Aucupis XV*, qui est *Christi 933*, detecta tradit, & postea per ipsum civitatem Goslariensem constructam, id est, quæ villa fuit, opidi faciem inducere cœpisse. Equidem *Ditmarus* lib. 2 venam argenti sub *Ottone M.* primum inventam scribit. Sed præterquam quod mons *Ramesberg*, (ut nunc quoque) plumbum sub *Henrico* fundere potuit, unde sub *Ottone* filio demum argentum separatum sit; nihil etiam prohibet, *Ottoni* transcribi, quæ extremis *Henrici* temporibus cœpta, sub filio incrementum accepere. Equidem metallorum venas jam dudum innotuisse Saxoniam, innuit *Folmarus* Abbas *Corbejensis* in charta foundationis *Monasterii Groningensis ad Bodam*, 936 data, a *Meibomio* edita in notis ad *Chronicon Corbejense*, & a Cl. *Heineccio* citata; ubi *Sifridus* Comes hereditatem suam cum metallis &c. in Monasterium transfert. Sed nihil prohibet intelligi ferri fodinas, quas passim jam tum exercitas in Germania, dubitandum non putem.

XLV. *Chronica Slavorum* *Helmoldi Presbyteri Bosoviensis*, & *Arnoldi Abbatis Lubecensis* collata cum *Cornero*, & subinde emendata.

XLVI. *Loca in Hermanni Corneri Chronico inedito ex Helmoldo vel Arnoldo citata, quæ tamen apud eosdem, quales extant, vel plane non, vel aliter leguntur, ex MSto.*

Helmoldus fuit Presbyter & Rector Parochiæ Bosoviensis diœcesis Lubecensis in Wagria ad Plonensem lacum. Continuator Anonymus Chronici Slavorum, me cura in Accessionum Historiarum opere editus, *S. Wicelini* discipulum appellat (pag. 26) Ipse (in Epistola dedicatoria ad Canonicos Lubecenses) *Geroldum* Lubecensem Episcopum suum Præceptorem Venerabilem vocat, cujus & impulsu Historiam scripserit, cui & A. D. 1155 diœcesin suam obeunti, Comes ad Slavorum Optimates ivit lib. 1 Chron. cap. 82, 83. Historiam cœpit a conversione Saxonum ad Christum & *Caroli Magni* expeditionibus. Finivit in anno 1170 florentibus adhuc *Henrici Leonis* rebus, Slavisque, *Wagriis*, *Polabis*, *Obotritis* & *Pomeranis*, ejus potissimum opera & autoritate, jam tandem aliquando bona fide ad Christum perductis: nec diu superstitem fuisse autorem apparet. Non multo post *Arnoldus*, Monasterii Ordinis S. Benedicti ad *D. Johannis* apud Lubecenses Abbas, idem opus continuavit, & ad A. D. 1209 perduxit. Stylo sunt confimiles, sed *Helmoldus* gravior & veritatis studiosior; *Arnoldus* vero, barbarie non tam in verbis quam in rebus, ac superstitione ipsa magis magisque ingruente, in fabulas pronior apparet. Nam, ut aliquoties jam notavi, in Germania ex quo cultus Christi cum literis receptus est, *decimum tertium seculum* omnia præcedentia scriptorum ineptiis vicit; cum simul & respublica nostra pessum ivisset. Porro maxima hujus operis pars ad *Henricum Leonem*, ejusque patrem avumque, & liberos pertinet; ut,

fiqui alii scriptores, hi certe sint *Historici rerum Brunsvicensium*. Quin & a libri 1 cap. 10 ad cap. 35 Helmoldus habet gesta *Ducum Saxonie Billinganorum*, ab Hermanno primo ad Magnum ultimum, cujus filiam *Wulphildem* Henricus Niger Dux Bavarie ex Welfis duxit. Inde usque ad cap. 57 tractat res gestas a *Lothario*, primum Duce Saxonum, mox Imperatore, ejusque genero *Henrico Welfo*, Henrici & Wulphildis filio, Henrici Leonis patre. Postea explicatis iis, quæ *Adolfus Holfatie Comes* nomine Henrici Leonis pueri egit, cui contra *Adalbertum* Marchionem fideliter adhaererat; ipsius *Henrici Leonis acta* in Nordalbingia Slaviaque a libri primi cap. 68 usque ad finem sui operis, id est, libri secundi cap. 14 luculenter exponit. Ex eo librum secundum *Chronica Slavorum* profertur *Arnoldus Abbas*, sed capita ab initio numerare incipit. Unde *Bangertus* in sua editione *librum tertium* appellat; mox subito, quasi mutata sententia, iterum vocat *Chronica Slavorum secundum*, atque ita sequentes *tertium, quartum, quintum, sextum, septimum*. Arnoldus ergo in rebus Henrici Leonis, Bavarie Saxonieque Ducis, pergunt, & licet Saxonica ejus potissimum tradat, tamen & peregrinationem in terram sanctam commemorat, enarratque a cap. 3 ad cap. 12 ex hodieporico opinor, *Henrici Abbatis S. Aegidii Brunsvicensis*, post sedi Episcopali Lubecensi ab Henrico Leone impositi, viri docti; qui comes itineris fuit, & cum Græcis de religionis controversiis collocutus est. Inde res Ducis persequitur autor usque ad finem libri, quo Dux in exilium ire coactus est. Libro tertio ostendit, Duce pulso, (quem substitutus a Friderico Cæsare *Bernardus* neque autoritate neque animi vigore æquabat) res Saxonie pessum ille. *In diebus illis, (incipit noster) non erat Rex in Israel, & unusquisque, quod rectum in oculis suis videbatur, faciebat.* Et fane verum est, non in Saxoniam tantum, sed & in tota Germania magnam, post hujus Principis casum, mutationem consecutam, ipsamque formam veterem florentis reipublice Germanice, auctoritatemque Imperii intercidiisse; fracta majorum Ducum potestate, (cum mox & Svevia & Francia orientalis Duces extincti essent,) qui cæteros proceres in officio continebant. Unde postea *Philippo & Ottone* (Ducis nostri filio) de Imperio certantibus, & *Friderico II* in Italia Pontificum Romanorum perpetuis obtrectationibus detento, *anarchia* quædam per Germaniam invaluit, ut minores sese fœderibus contra potentiores, atque etiam contra prædones, tueri cogerentur. Sed & *Dani* per Holfatiam & vicinam Slaviam invalescere cœpere, res Imperii carpentes, cujus Majestatem sub *Lothario* Imperatore adhuc comiter habuerant; & *Henrico Leone* florente, (cujus gener erat filius *Waldemari* Regis & successor *Canutus*) auctoritatem Imperatoris Ducisque reverebantur. Arnoldus deinde a rebus harum regionum ad *Hierosolymitanas* transit; captamque urbem & *Friderici I* Imperatoris sacram expeditionem referens, de navibus Teutonicis agit, quæ ex Frisiis, & Chaucis sive Bremensibus, & vicinis Saxonum regionibus, ad *Accomis* obsidionem venere; atque ita librum tertium in *Richardi* Regis Angliæ captivitate finit. Inde libro quarto exponit *reditum Henrici Leonis* ex Anglia, receptam *Stadam*, eversum *Bardevicum*; tum de matrimonio agit Henrici filii ejus primogeniti cum filia *Conradi*, qui patruus erat Henrici VI, Romanorum Regis tunc regnantis, allisque, ad mortem usque *Henrici Leonis* secutis, quæ contigit anno 1195, de qua autor c. 24 ibique quartum *Chronica* librum finit. Insuper alia subinde, & c. 29 inseruerat *Conradi Cancellarii Epistolam* de rebus Apulie, quam, (inquit) *scripsit nobis*. Sed cum inscribatur hoc modo: *Conradus Dei gratia Hildesemensis Electus*; (nempe Episcopus) *Imperialis aule* (supple: *Cancellarius*) & *regni Sicilia*, (id est, ad regnum) *Legatus dilecto suo N. Hildesemensis Præposito Ecclesie*; hinc suspicio est, Arnoldum, antequam monachus & Abbas fieret, in Hildesemensi Clero fuisse. Conradus postea, dimissa Ecclesia Hildesemensi, factus Episcopus Wurzeburgensis, ibi occisus est. Sequitur libro V *alia Expeditio in terram sanctam* recuperandorum Hierosolymorum causa, cui interfuit *Henricus* juvenis, *Palatinus de Rbeno*, Henrici Leonis filius; qui secum habens nonnullos de Saxoniam, quibus notum erat, qua arte excavatur mons argentarius apud *Goslariam*, ea arte cuniculos egit, & supposito igne, muros cadere fecit. Liber sextus incipit a morte *Henrici VI* Imperatoris A. D. 1198, & electione contraria tum *Philippi*, qui frater erat defuncti, tum & *Otonis*, qui filius erat Henrici Leonis, triennio ante extincti; quorum bella exponuntur,

ponuntur, resque interim *cum Danis* gesta. Digressione etiam facta narrantur acta in *Syria*; & *Constantinopolis* capta a Latinis, ex Epistola *Balduini* Comitis Flandriae (facti mox Imperatoris novae Romae) & sociorum, ad *Ottonem* Regem cap. 10; ejusdemque *Balduini* jam Imperatoris Epistola quaedam *Encyclia*, qua omnibus rei gesta seriem notam facit, c. 20 exhibetur. Liber VII *confectiones Philippi & Ottonis* prosequitur; Expeditionem etiam *sacram* in *Livoniam*, & labores Apostolicos *Bertoldi*, secundi apud *Rigenfes* Episcopi, Abbatis antea in *Lucca*; quod Monasterium diocesis *Mindensis*, Ordinis *Cisterciensis*, in diuisione *Hanoverana* situm est, hodieque Abbas inter *Ordines Ducatus Calenbergici* primum locum tenet. Inferitur & c. 10 itinerarium *Gerardi Argentoratensis Vicedomini*, quem *Fridericus I* Imperator ad *Saladinum* miserat. Lites etiam recensentur de Episcopatu *Raceburgensi*, agiturque porro de *Waldemari* Daniae Regis expeditionibus usque ad *Albim*; tum caedes *Philippi* Regis Rom. (cap. 14) & receptio *Ottonis IV* omnium jam Principum consensu enarratur; cujus deinde res autor prosequitur usque ad Expeditionem *Italicam*, & in coronatione ejus *Romana*, (capite 21, quod penultimum est) librum & opus finit. Ex quibus haecenus recensitis intelligi potest, opus *Helmoldi* atque *Arnoldi* magis *Historiam Henrici Leonis, & majorum ejus ac filiorum*, quam *Chronicon Slavorum* dici mereri. Et si interim verissimum sit, origines Principum Germanicorum, ex Slavonicis gentibus ortorum *Meckelburgensium & Pomeranorum*, sine hoc opere ignoratum iri. Et tamen id non inferuissimus huic Fasciculo nostro, etsi maxime ad nos pertineret, si in alia collectione, scriptores rerum Germanicarum complexa, extitisset. Primus anno 1555 *Francofurti ad Moenum* in 4° edidit *M. Sigismundus Schorkelius* *Numburgensis*, cum praefatione *Philippi Melanchthonis*; sed non nisi usque ad partem capituli 8 supplementi libri 2 ab *Arnoldo* scripti; nam reliqua in Manuscripto codice desiderabantur. At defectum feliciter explevit vir de Germanica omnique *Historia* optime meritus *Reinerus Reineccius*, usque ad initium capituli 18 libri septimi progressus, ubi codex, quo usus est, imperfectus erat; opere *Francofurti* iterum edito A. D. 1581 in fol. ubi & quae *Arnoldi* erant, ab *Helmoldini* distinxit, prima editione confusa. Quae deerant quatuor capita, *Lindebrogii* rerum septentrionalium scriptoribus adjecit, *Meibomius senior* ex codice *Ranzoviano* emendavit. Sed tandem integrum opus praelo reddidit, notisque uberibus & utilibus illustravit *Henricus Bangertus*, *Lubecensis* Scholae Rector, vir doctissimus, *Lubecae* 1659 in 4°. quas tamen in nostram editionem transferre visum non est, tum ut *Bangertinae* suae constet honos, (quam nuper 1702 praefatione doctissima ornavit vir insignis *Johannes Mollerus* *Flensburgensis*;) tum ne nostra collectio non necessaria mole oneraretur. Notae prolixiores ad Editiones potius illas spectant, quae singulatim exhibent autores, quam ad collectiones nostris similes. Ne tamen nihil habeat Editio nostra super ceteras, providimus. Cum enim beneficio Amplissimorum Virorum, qui in clytam *Luneburgensium civitatem* regunt, concessus mihi fuisset usus *Chronici* ingentis, quod *Hermannus Cornerus*, haecenus ineditum, reliquit; in quo passim alii autores exscribuntur nominibus appositis, & saepe periochae exhibentur tanquam ex *Helmoldo*; collationem instituendam censei. Ibi compertum, tum multa aliter videri lecta *Kornero*, quam apud nos habentur; tum quaedam a *Kornero* allegata, nusquam in nostro *Helmoldo* *Arnoldo*que comparere. Priora, quibus variat *Kornerus*, per notas subjecimus, (quae non raro editis sine controversia sunt meliora, e. g. lib. 1 c. 34 ubi pro *premunivit* legit *Kornerus* *premonuit*;) simulque quaedam ex *Bangertinae annotationibus*, necessaria intelligendo aut emendando Textui, laudato ejus nomine, cum variis ipsius lectionibus, addidimus; nonnulla & de nostro allevimus. In variis lectionibus, ex *Bangertinae* editionis fine a nobis ad paginae ima translatis; L significat codicem *Mstum Lubecensem*, quo usus erat *Reineccius*; B *Boekelianum*, quem suppeditaverat *Martinus Boekelius* reipublicae *Lubecensis* Syndicus, Vir Consultissimus; R *Ranzovianum*, quo usus est *Henricus Meibomius Senior*; S, *Stetinensem*, quem obtulerat vir celeberrimus *Johannes Miraeus*: ubi nulla addita est nota, variatio ex *Kornero* a nobis sumpta est. Posteriora loca, id est, quae quantum observare licuit, in *Helmoldo* *Arnoldo* non extant, in unum collecta, *Chronicae* huic *Slavorum* subjecimus. An per erro-

rorem alterius labores Helmoldo Kornerus transcripserit, quem etiam ab Arnaldo non distinguit; an interpolatum immutatamque ab alio Helmoldum in manibus habuerit, non dixerim. *M. Hermannus Kornerus* a *Bangerto Lubecensis* vocatur, tum in præfatione, tum in notis ad lib. 1 c. 46. *Familia Dominicana Monachum* sese ipse testatur in præfatione operis. Opus suum *Chronicam novellam* vocat, & in præfatione Tomi II, qui ab *Henrico IV* incipit, priora quidem ex aliis fide dignis diligenter exscripta profitetur; novissima ex certa rerum fide a se ipso suppleta. Sane in *Sigismundo* Augusto non nisi *Chronica Romanorum, Francorum & Saxonum*, nescio quæ, citat; post annum 1420 autores allegare desinit, sui nempe temporis gesta referens; fusiusque res anni cujusque persequitur. *Doctorem Theologie* fuisse intelligas ex continuatione quadam MSra vernacula excerptorum Chronici ejus, Luneburgicam urbem respicientium, quam ejusdem urbis Chronico veteri vernaculo Tomo III subjecimus; ubi & alia de hoc opere inter recensendum notavimus. Ad superiores Germanos penetrasse videri, Meibomius in vindiciis Billingani ex quibusdam *Francisci Irenici* locis collegit. Suspensus aliquando sum, eundem esse Kornerum seu Kirnerum, id est, Kirchnerum, quod ædituum sonat, cum *Hermanno Aedituo*, quem Basilius Johannes Heroldus ex officina Oporiniana edere voluit, ut ipse ait in dedicatione Mariani Scoti & Martini Poloni, quos ibidem A. D. 1559 edidit. Eundem Aedituum subinde Martinus Crusius citat: sed loca inspecta Kornero nostro non faverunt. Kornerus ipse passim citat & exscribit autores, quos non habemus, qualis est *M. Eggehardus*; cujus quintum librum Historiarum ad *Henricum V* citat etiam Helmoldus lib. 1 c. 40, Eggehardi hujus Vossius aliique non meminere. Distinguendus autem est ab *Eggehardo Uragiensi Abbate*, qui serius vixit; cujus Chronicon Hildesienſe Tomo I in lucem protraxi.

XLVII. Emendationes & supplementa otiorum Imperialium Gervasii Tilberiensis, Tomo I editorum.

Nescio, quo casu accidit, ut non tantum in Codice *Helmstadiensis* multa deessent Gervasio capita; sed etiam ex *Cantabrigiensi* non supplerentur. Itaque ad *Parisiſinos* confugiendum fuit. Cum vero impressionem morari non liceret, quæ inde nacti sumus in Tomum hunc secundum differri oportuit. R. P. *Longus* ex congregatione Oratorii Parisina, vir egregie doctus, & laboribus utilissimis in *Bibliotheca Scripture Sacre* condenda exantlatis clarus, pro sua in literas, amicosque, literarum cultores, propensione, collationem Gervasii a nobis editi, cum codicibus aliquot, in *Regia & Colbertina* Bibliotheca exstantibus, non certe facilem, in se recepit, & magno studio perfecit; quo nomine ipsi gratias publice persolvo. Itaque in decisione operis secunda deerant nobis, pars postrema capituli tertii de *Asia Orientali*, caput quartum de *parte Asia meridionali*, (ubi pag. 756 male impressum III, cum sit ponendum, IV) quintum de *Septentrionali*, sextum de *Asia minore*, septimum de *Europa parte septentrionali*, octavum de *Italia*, nonum de *situ Roma*. Nonnunquam etiam aliquot vocabula, imo periodi defuere, quæ omnia nunc sunt suppleta: passim etiam sensus auctori redditus. Interdum diversas lectiones alicujus momenti annotare visum est, quando electio facilis non fuit. Nomina propria locorum, etsi non raro corrupta, (v. g. pag. 757 pro *Commergana*, legendum *Comagena*) mutare nolimus, quod res aliquando altioris indaginis esset. Et interdum ipsa variatio antiquorum est. Itaque hanc discussionem iis relinquendam putavimus, qui hæc ex professo tractare volent; quæ in primis *Geographia veteri & media* illustrandæ prodesse possunt.

XLVIII. Chronica Episcoporum Hildenshemensium, nec non Abbatum Monasterii S. Michaelis, cum supplementis, quæ suppeditarunt bini Catalogi Episcoporum.

Dedimus

Deditus jam bina vel terna Chronica rerum Hildesensium; primum *Authenticum* Ecclesie Cathedralis, quod (quantum judicari potest) *Ekkehardus Abbas Uragiensis* conscripsit, productum in lucem Tomo I pag. 742. Deinde *excerptum*, contractum ex eodem opere, jam a Browero editum, & a nobis repetitum Tom. I pag. 773. Tertio *Catalogum Episcoporum Hildesemensium* Tomo hoc secundo num. 17. Edidimus etiam *Chronicon cœnobii S. Michaelis in Hildesheim* eodem in Tomo secundo num. 32. Aliud jam dederat *Meibomius* Tomo 2 suæ Collectionis pag. 517. Sed cum postea *Codex Engelhusii*, qui olim *Hermannii Conringii* viri Cl. fuit, in manus meas venerit, cui ascriptum est *Chronicon*, quod nunc damus; nec pauca in eo habeantur circa Episcopos pariter & Abbates, quæ in prioribus aut non extant, aut aliter habentur; interdum & hiatus *Meibomiani* Chronici suppleat: opusculum hoc, a Monacho S. Michaelis scriptum vel saltem continuatum, non supprimendum visum est. Cumque ad manum essent bini alii Episcoporum Hildenshemensium Catalogi, non simplices, sed gestis eorum passim interstincti; inde supplementa huc transfere visum est. Priorem conscripsit *Franciscus Borssem*, senior Monasterii Marienrodenensis prope Hildesiam, (de quo dictum in recensione *Chronici Marienrodenensis* hujus Tomi Num. 36.) alterum dedit *Henricus Bodo* Monachus Clusensis, sui que Monasterii Chronico adjecit; de quo videantur, quæ dicta sunt ad num. 27 & 28 hujus ipsius Tomi. Excerpta ex priore Catalogo, notata sunt simplici parentheseos signo (); excerptis ex posteriore stellulæ accessere (**). Circa antiquiora fabulas admixtas, nemo mirabitur.

XLIX. *Johannis Buschii* Canonici Regularis libri IV de Reformatione Monasteriorum complurium per Saxoniam & vicinas regiones; ubi suppleantur & emendantur jam supra edita a pag. 476 ad 506, & opus magna parte, interim reperta, integratur, ex Manuscriptis Kiloniensi & Sultensi.

Appendix ad *Johannem Buschium*, sive, *Catalogus Præpositorum Conventus Canonice Regularium: in Sulda prope Hildesiam.*

DE *Buschii* opere jam supra egimus in hac ipsa introductione hujus Tomi num. XXXIX.

L. Designatio Monasteriorum Ordinis S. Benedicti Congregationis Bursfeldensis per Germaniam, virorum duntaxat, ex MSto.

Bursfelda Monasterium ditionis Brunsvicensis fuit, unde Reformatio in plurima alia per Germaniam Monasteria Benedictina porrecta est. De qua cum non pauca in *Buschiano* opere habeantur, hanc designationem Monasteriorum, congregationem Bursfeldensem amplexorum, subjicere ei placuit, qualem circa A. D. 1630 Monachi ad Pontificem misere, cum *Edicto Ferdinandi II & Tillianis* successibus in spem recuperandorum bonorum Ecclesiasticorum erecti fuissent; quæ deinde per pacem Westphalicam decollavit.

LI. *Chronicon M. Theoderici Engelhusii*, continens res Ecclesie & Reipublicæ ab orbe condito ad ipsius usque tempora. Ex aliquot MSS. plurimum auctum emendatumque.

MTheodericus Engelhusius Einbeccensis Presbyter, initio seculi decimi quinti floruit, & in his regionibus doctrina enituit. Hujus Chronicon, ab orbe condito ad sua usque tempora deductum, *Basilius Johannes Heroldus* edere primus fortasse cogitavit. Nam Regina Anglorum *Elisabetta* Marianum Scotum & Martinum Polonum dedicans A. D. 1559, brevi se, cum alios (quos nunc enumerare non attinet) tum *Hermannum Aedituum*, & *Conradum Engelhus*, ex Oporiniana officina daturum spondet; Conradum pro *Theoderico* per errorem appellans. Postea *Gvilielmus Budaus*, medicus apud Halberstadenfes, vir doctus, ex Bibliotheca *Mich. Neandri* hunc autorem dare voluit: sed proposito ejus per difficultatem temporum intercepto, *Helmestadii* tandem A. D. 1671 editionem procuravit in forma, quam quartam vocant) Vir doctissimus *Johannes Jacobimus Maderus*, de harum regionum antiquitatibus bene meritus. Ulus est quatuor Codicibus, quos *Conringius*, *Lansbergius*, *Hofmannus* & *Finkius* suppeditarunt, quorum unus semper alio fuit perfectior; ut appareret, autorem ipsum in limando opere suo studium posuisse. Sed neque *Maderus* satis Codices, quos habebat, adhibuit (quod miror) & *Conringianum* fortasse serius nactus est. Ab eo tempore alia reperta sunt exemplaria, adhuc productiora. Nam cum autor vitam ad Annum usque 1434 produxerit, ut mox dicemus: opus ipse suum continuare potuit; quanquam alium non adjecisse aut mutasse quædam, affirmare minime ausim. Binæ ergo continuationes ad me pervenire; una pertingens ad annum 1428; altera, & quantum constet, novissima; finiens in anno 1433; quæ conveniunt in quibusdam, in aliis differunt. Prior brevior sumpta est ex MSto *Hofmanniano Martini Poloni*, ubi post hæc verba: *Anno Dominica Incarnationis MCCCXXVIII Papa Johannes obiit in Avinione die III mensis Decembris, quæ fuit dies Dominica, litera Dominicali concurrente B, Pontificatus sui anno XIX; vacavitque post mortem ejus sedes diebus XVI. Et Dominus Jacobus, Presbyter Cardinalis tituli S. Prisca, Magister in Theologia, ordinis Cisterciensis, in Papam est electus, elegitque vocari Dominus Benedictus Duodecimus; Sequuntur per multas paginas, quæ in Engelhusio Maderianæ editionis extant pag. 268; & quidem ex abrupto, ne sensu quidem integro, multo minus nexu temporis observato. Nam cum Engelhusius narrasset, *Petrina de Corbario* a Ludovico Bavaro Papam factum, subjicit: *Qui se nominavit Nicolaum quintum. Iste autem, quod fuit uxoratus, & uxor eum repetiit, publice sententiatus est ad matrimonium redire. At librarius in continuatione Martini, post supra dicta statim incipit a verbis: Nicolaum Quintum. Iste autem &c.* Cætera omnia sequuntur in MSto prorsus, ut in Engelhusio edito habentur, nisi quod in fine continuatiuncula nostra prior adjecta est, quam nunc edimus. Aliam, aliunde suppeditatam, in antiquis Schedis nostris reperimus. Prior in plerisque convenit cum ea, quam Operi ipsi subjecimus, ex MSto Codice Engelhusiano R^{mi}. Viri *Gerhardi Molani*, *Abbatis Luccensis* desumptam. Decreveramus initio non nisi continuationes illas binas huic Collectioni inferere, & posuimus eas n° XII hujus Tomi. Sed cum postea inspecto *Conringiano* Codice animadverterem, multa in eo contineri, quæ in Editione Maderi non extabant; non paucæ etiam additiones suppeditarentur ex Codice MSto, qui fuit *Conventus Fratrum Minorum Gottingensium*, nunc vero in Bibliotheca Ecclesiæ S. Crucis Hanoveræ asservatur, quem Cl. *Job. Georg. Eccardus*, Professor nunc *Historiarum Helmestadiensis*, a Phocæ temporibus usque ad finem cum edito contulit; & ex his aliisque opus pene quarta parte auctius dari posse; incudi totum reddere, ere visum est. Apparet, Codicem *Gerhardinum* vel *Molanianum* absolutum 1418, *Conringianum* 1421, *Finkianum* 1423, at *Crucianum* seu Ecclesiæ S. Crucis 1432 vel 1433. Et dicendum est, vel autorem ipsum, vel eo adhuc vivo alios, quædam subinde adjecisse, omisisse, ampliassè, contraxisse. *Conringianus* Codex aliquando in notis marginalibus designabitur nota C, *Gerhardinus* nota G, *Crucianus* Cr. Quæ Maderianæ Editioni adjecta sunt, *uncinis* [-----] includi voluimus: quos passim Typothetæ per negligentiam in parentheses (-----) mutavere: *Theodericum Engelhusium*, *Guil. Budaus* in vita *Alberti II* Episcopi Halberstadenfis 1624 (p. 98) & *Henricus Meibomius* in Catalogo Scriptorum, Buntingio a se recensito præfixorum, *Einbeccensem* vocant, notante *Maderus*; sed qui vel ideo dubitat, quod *Johannes Legnerus*, vir siquis alius, in hujusmodi curiosus*

tiolus & diligens, libri VI parte I cap. 8 *Chronici Dasselensis*, ubi data opera de claris Einbeccensibus agit, nullam ejus mentionem facit. Sed reperio, Leznerum fere posteriorum tantum mentionem facere, qui ipsius tempora attingebant. Denique tollit dubitationem Epitaphium, de quo mox; ubi diserte: Ex Einbeck natus, *Engelbus* cognominatus. Sane nec *Theodori* (vel *Theoderici*) *Longi de Einbecke* Leznerus meminit, cujus *Poesm Ducum Brunsvicensium*, (id est poëma de Ducibus) *Engelhusius* non semel citat. Videatur inprimis ipse, ubi agit de *Ludovico* Rege Germaniæ, Arnolphi filio. Itaque aliquando suspicatus fui, hunc eundem fuisse cum ipso *Engelhusio*: nam idem potuit a statura *Longus*, a loco (ut tunc mos erat) *Engelhusius* nominari. Nec alibi hujus *Longi* mentionem fieri memini: video etiam, hujus allegationes non in omnibus *Engelhusii* Codicibus extare; adeoque, vel ab ipso vel ab alio, ex alio ejusdem opere inferi potuisse. Sed tamen, ut distinguendos judicem, facit non tantum, quod *Meibomius* editor poëmatis de Saxonia, *Tidericum Langium* ejus autorem *Canonicum Goslariensem & Einbeccensem* vocat, (quanquam nihil de eo Cl. *Heimeccius* in Goslariensibus notaverit) sed &, quod in poëmate inter Saxoniarum Dynastas adhuc vigentes quosdam recenset (velut *Homburgios*) qui *Engelhusio* florente jam extincti erant. In Codice MSto de Reformatione Monasteriorum, qui *Johanni Buschio* inscriptus, a nobis in hoc Tomo editur, *Engelbusii elogium* extat (pag. 489) his verbis: Magister *Theodericus Engelbusen*, donatus Presbyter Monasterii in *Wittenborch*, habitum suscepit, judica A. D. 1434, & obiit eodem anno post *Godehardi*, sepultus in *Wittenborch*. *Hic vir Saxonia lumen fuit*. Subjicitur deinde Epitaphium, quod emendatius hic iterum subjiciemus, cum in edendo Codicem secuti fuerimus:

Mortales cuncti, moveat post tumba sepulti
Saxonis eximii, vermibus expositi.
Anno milleno quadringenteno - triceno
Et quarto Domini post festum mox *Godehardi*,
Cui quondam nomen *Tidericus* contulit omen,
Ex *Einbeck* natus, *Engelbus* cognominatus:
Qui clarus ingenio, moribus, ore, stylo.
Divinum cultum dilexit crescere multum,
Scriptis magnificus qui fuit atque pius.
Terra sed ossa tegit: animam, qui tartara fregit,
Lucis perpetuæ collocet in requie.

Henricus Meibomius junior, vir celeberrimus, referente *Madero*, *Ultrajecti* viderat exemplum *Chronici Engelhusiani*, ex Codice vetusto anno 1643 descriptum; descriptorque (vir haud dubie eruditus) in fronte notaverat, visum sibi *Commentarium Engelbusii in Psalmos & Vocabularium*. De *Commentario* nihil mihi compertum. At *Vocabularium* erat inter Codices, qui in Bibliotheca ædis *Sanblasianæ Brunsvicensis* adhuc anno 1602 extabant; quod ex Catalogo apparet, quem tunc *Paulus Chemnitius* Canonicus confecerat, & antiquitatibus Ecclesiasticis Urbis *Brunsvicensis* nuper (A. D. 1707) Germanico sermone editis, documentorum adjectorum pagina 78 inseruit Vir doctus, *Philippus Julius Rebtmeier*, in patria urbe verbi divini Minister, parenti adjunctus, ubi pag. 81 n. 9 legitur: *Passio Domini cum concordantiis Evangelistarum quorundam Evangeliorum expositio. Vocabularium Engelhusen dictus*. Quæ, opinor, in unum eundemque codicem compacta erant: & spero, non esse amissum, sed fortasse inter Codices Bibliothecæ Augustæ *Guelfebytanæ* reperiendum. Hæc de *Engelhusio*; qui vir suo tempore clarus, *Vossio*, *Sandio* ejus annotatori, *Cadeo*, aliisque parum cognitus fuit. *Dupinius*, doctissimus autor *Bibliothecæ Ecclesiasticæ*, vocat *Theodericum ab Engelbusen*, & cap. 4 *Rerum seculi XV* ejus mentionem faciens, lapsu memoriæ, credo, *Canonicum Hildesimensem* appellat. *Buschius*, vel quisquis est elogii paulo ante allati autor, *Engelhusium* vocat *Donatum Presbyterum* Monasterii in *Wittenborch*, id est, qui cum esset Clericus secularis, (ut vocant) sese in Monasterium dederat; credo, cum morti vicinus, ac rerum seculi pertæsus esset, (nam mox obiit) & *Witeborgense Monasterium* tunc ob reformationem celebrabatur.

Cognato, sed paulo strictiore sensu *Donati* vox Ducangio in magno Glossario accipitur, nempe de laico, qui se & sua Monasterio offert. Sed hoc loco Presbyter apud Monasterium fit Donatus. Et *Job. Buschius* noster c. 5 pag. 481 Donatos apud Monasterium agentes, opponit *investitis*, qui religionis vestem sumserunt. *Investivimus* (inquit) unum Sacerdotem --- duos de praefatis fratribus ---- Reliquos, quos ibi invenimus in *Donatos & familiares* recepimus. Idem *Buschius* l. 1 c. 44 (ubi de Bursfeldensi Reformatione) hæc de Engelhusio habet, quæ ascribere operæ pretium videtur. *Venerabilis Abbas de Clusa Johannes, in Abbatem de Bursfelda post hæc assumtus ----- zelo Dei & sanctæ reformationis valde accensus. Nam propter banc Windesem & Bödike, ordinis nostri Monasteria, visitavit, cum viro Magnifico Magistro Dirico Engelhuys, in Wittenborck in extremis vivente, ut veram regularis observantia formam oculata fide conspiceret.* Chronicon Engelhusianum, etsi passim fabulis refertum, non pauca tamen utilia suppeditat; aliquando etiam citat & excerptit scriptores, qui hodie non habentur, ut *Hugonem Bambergensem, Theodericum Longum, Chronicon Amelunxbornense*, ut alios notiores taceam. Ut ex *Gervasio* decimi tertii, ita ex *Engelhusio* decimi Quinti seculi doctrinam, saltem qualis in Germania erat, velut in speculo intueri licet. Et de rebus harum & vicinarum regionum haud pauca nobis suppeditat, quæ alibi non habentur. Eiusdem Engelhusii *Genealogia linea Ducum Brunsvicensium in Einbek seu linea Grubenbagica*, huic ipsi Tomo jam supra inserta est Num. IV.

p. 20.

F I N I S.

